

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**VEBLEN'İN İKTİSADİ TEORİLERİ
BAĞLAMINDA TÜRK İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI
VE PROBLEMLERİNİN ANALİZİ**

**Öznur EZER
195017121**

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Kemal YILDIZ

Bandırma 2023

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

VEBLEN'İN İKTİSADİ TEORİLERİ
BAĞLAMINDA TÜRK İŞGÜCÜ PİYASASININ
YAPISI VE PROBLEMLERİNİN ANALİZİ

Öznur EZER
195017121

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Kemal YILDIZ

Bandırma 2023

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma İlişkileri ve İnsan Kaynakları Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans öğrencisi Mehtap Karaman tarafından Doç. Dr. Kemal Yıldız'ın danışmanlığında hazırlanan “Kadınların Çalışma Hayatında Karşılaştığı Sorunlar: Nitel Bir Alan Araştırması” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 27/12/2021 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavından oyçokluğu/oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi-Danışman

Jüri Üyesi

ETİK BEYAN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu ödevdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (../../2022)

Öznur Ezer

İmzası

ÖZET

VEBLEN'İN İKTİSADİ TEORİLERİ BAĞLAMINDA TÜRK İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI VE PROBLEMLERİNİN ANALİZİ

Öznur EZER

İktisadi görüşlerden biri olan kurumsal iktisadın, iktisat tarihindeki önemi ve kurumsal iktisadi geliştiren Thorstein Bunde Veblen'in kurumsal iktisat ve diğer görüşlerinin değerlendirilmesi üzerine yapılan bu çalışmada, özellikle Veblen'in işgücü piyasasını etkileyen teorileri ve Türkiye'deki işgücü piyasaları ele alınmıştır. Veblen'in iktisadi ve sosyal görüşlerine yer verdiğimiz çalışmamızda onun görüşleri ışığında işgücü piyasalarında bu görüşlerinin nasıl bir boyutu olduğu değerlendirilmiş ve incelenmiştir. Veblen'in eleştirel bir yapıya sahip olması onu iktisadi ve sosyal konuları ince detaylarına kadar eleştirerek farklı görüşler olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eğitim çağında özellikle eğitim aldığı hocalarının görüşlerini benimsemeyerek eleştirel yaklaşmış ve kendi görüşleri içi kalıplaşmış bilgileri tartışmıştır. Bu eleştirel yapısı sayesinde kurumsal iktisadı geliştirmiş ve aylak sınıf hakkındaki kitabı ile adının duyulmasını sağlamıştır. Genel olarak eleştirdiklerine bakıldığında iktisatçılar, iş adamları, bireyler olmuş ve genel kapitalist sistemi eleştirilerinin merkezine koymuştur. Eleştirmiş olduğu konular günümüzün de birer sorunu halinde olduğu bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisat, Thorstein Bunde Veblen, İşgücü Piyasası, Kurumsal İktisat, İşçi-İşveren ilişkisi.

ABSTRACT
ANALYSIS OF THE STRUCTURE AND PROBLEMS OF THE
TURKISH LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF VEBLEN'S
ECONOMIC THEORIES

Öznur EZER

In this study on the importance of institutional economics, one of the economic views, in the history of economics and the evaluation of institutional economics and other views of Thorstein Bunde Veblen, who developed institutional economics, especially Veblen's theories affecting the labor market and labor markets in Turkey are discussed. In our study, in which we include Veblen's economic and social views, we have evaluated and examined how these views have a dimension in labor markets in the light of his views. Veblen's critical nature caused him to criticize economic and social issues down to the finest details and to emerge as different views. During his education period, he did not adopt the views of his professors, especially the ones he received education from, and he approached critically and discussed the stereotypes within his own views. Thanks to this critical structure, he developed institutional economics and made a name for himself with his book on the idle class. In general, he criticized economists, businessmen, individuals and put the general capitalist system at the center of his criticism. When we evaluate these criticisms, we can see that he was not wrong.

Keywords: Economics, Thorstein Bunde Veblen, Labor Market, Institutional Economics, Employer-Employee Relations.

ÖNSÖZ

Veblen'in iktisadi teorileri bağlamında Türk işgücü piyasasının yapısı ve problemlerinin analizi, konusunun seçimi için beni yönlendiren ve teşvik eden, saygı değer Doç. Dr. Kemal YILDIZ hocama minnet ve saygılarımı sunmayı bir borç bilirim. Kıymetli Kemal hocam, sayesinde hiç bilmediğim sosyolog ve iktisatçı olan Veblen'i araştırmam için beni yönlendirmiştir. Bu araştırmalar sayesinde iktisatta bilinen iktisatçılar yerine bilmediğim bir iktisatçının, bilmediğim iktisadi teorilerini incelemem ve farklı bir görüş açısı elde etmemi sağlamıştır. Tezin yazımı aşamasında her konuda kaynak ve yönlendirmeleri için hocama ayrıca teşekkürler ederim.

Tezim yazımında iş hayatımın zor ve yoğun temposunda beni destekleyen ve her zaman yanımda olduğunu hissettiren eşim Apdurrahman EZER'e yaptığı fedakârlıklar için teşekkürlerimi ve sevgilerimi iletirim.

Öznur EZER
İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI.....	iv
ETİK BEYAN.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar	xiii
GRAFİKLER.....	xiv
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
İKTİSADİ DÜŞÜNCELER TARİHİ, İKTİSAT KAVRAMI VE TANIMI..	3
1.İktisat Kavramı ve Tanımı	3
1.1. Mikro İktisat	4
1.2. Makro İktisat	4
1.3. İktisadın Temel Kavramları.....	4
1.4 İktisadın Temel Soruları	6
2. İktisadi Düşünceler Tarihi.....	7
2.1. Eski Çağ Toplumunda İktisadi Düşünce	8
2.1.1. Doğu Toplumunda İktisadi Düşünce	9
2.1.2. Eski Yunanlıların İktisadi Düşünceleri.....	10
2.2. Orta Çağ Toplamlarında İktisadi Düşünce.....	11
2.2.1. Hristiyan Dünyasında İktisadi Düşünce	12
2.2.2. İslam dünyasında iktisadi düşünce	13
2.3. Modern Çağda İktisadi Düşünce	15

2.3.1. Merkantilizm ve Düşünce Yapısı	15
2.3.2. Fizyokrasi ve Düşünce Yapısı	16
2.3.3. Klasik Okul ve Düşüncesi.....	17
2.3.4. Sosyalizm ve Düşünce Yapısı.....	18
2.3.5. Neo-Klasik İktisat (Marjinalizm) Düşünce Yapısı	20
İKİNCİ BÖLÜM	22
İŞGÜCÜ PİYASALARI VE PROBLEMLERİ.....	22
1. İşgücü Piyasası Kavramı ve Tanımı	22
1.1. İşsizlik Tanımı ve Kavramı	24
1.1.1. İşsizliğin Önemi	24
1.1.2. İşsizlik Türleri.....	25
1.2. İşsizlikle Mücadele Politikaları	27
1.2.1. Aktif Politikalar	27
1.2.2. Pasif Politikalar.....	27
1.3. İstihdam Tanımı ve Kavramı.....	30
1.3.1. Tam İstihdam	30
1.3.2. Eksik İstihdam	31
2. Türk İşgücü Piyasasının Yapısı.....	32
3. İşgücü Piyasası Problemleri.....	35
3.1. Kayıt Dışı Çalışma Sorunu	35
3.2. İşsizlik Sorunu	37
3.3. Genç İşsizlik sorunu	37
3.4. Niteliksiz İşgücü Sorunu	39
3.5. Göçmen Sorunu	39
3.6. İş Ahlakı Sorunu.....	41
3.7. Kadın İşgücü Sorunu	42

3.8. Esneklik, Ücret ve Kar Sorunu	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47
VEBLEN’NİN İKTİSADİ TEORİLERİ.....	47
1. Kurumsal İktisat Teorisi.....	48
2. Mülkiyet – Maddi Rekabet	52
3. Aylak Sınıf-Boş Zaman (Göze Çarpan Boş Zaman)	54
4. Gösterişçi Tüketim	56
5. İşçilik (Çalışma) İçgüdüğü	58
6. Sabotaj Teorisi	60
7. İş Adamları ve Kar Teorisi.....	62
8. Teknoloji ve Mühendisler	65
9. Kapitalizmin Ahlak Sorunları.....	70
10. Kriz Teorisi.....	72
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	75
VEBLEN’İN İKTİSADİ TEORİLERİ BAĞLAMINDA TÜRK İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	75
1. Kurumsal İktisat Değerlendirme	75
2. Mülkiyet – Maddi Rekabet Değerlendirme	81
3. Aylak Sınıf-Boş Zaman (Göze Çarpan Boş Zaman) Değerlendirme.....	84
4. Gösterişçi Tüketim Değerlendirme.....	89
5. İşçilik (Çalışma) İçgüdüğü Değerlendirme.....	91
6. Sabotaj Teorisi Değerlendirme.....	93
7. İş Adamları ve Kâr Teorisi Değerlendirmesi.....	95
8. Teknoloji ve Mühendisler Değerlendirme.....	97
9. Kapitalizmin Ahlak Sorunları Değerlendirme	99
10. Kriz Teorisi Değerlendirme	102

SONUÇ	107
KAYNAKÇA	110

TABLÖLAR

Tablo 1: Temel İşgücü Göstergeleri.....	34
Tablo 2: Kayıt Dışı İstihdam Oranları 2015-2021.....	36
Tablo 3: İşsizlik Oranları 2000-2021.....	37
Tablo 4: Temel İşgücü Göstergeleri Erkek-Kadın.....	44
Tablo 5: Tam istihdam ve Kısmi İstihdam 2018-2021 Dönemi.....	85
Tablo 6: Cinsiyete göre belirlenmiş göstergeler, 2019-2020.....	88
Tablo 7: İşsizlik Oranları 2020-2021-2022 Ekim Ayına Göre %.....	88
Tablo 8: Yıllar İtibarıyla Net ve Brüt Asgari Ücretler.....	100

GRAFİKLER

Grafik 1: Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı.....	33
Grafik 2: Genç Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı, 1935-2080.....	38
Grafik 3: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.....	40
Grafik 4: GSYH içerisindeki Sermaye ve Emeğin Payı 2020-2022.....	76
Grafik 5: GSYH büyüme hızları, III. Çeyrek: Temmuz-Eylül, 2022.....	77
Grafik 6: TÜFE yıllık değişim oranları (%), Kasım 2022.....	78
Grafik 7: GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre A10 düzeyinde büyüme hızları, II. Çeyrek: Nisan-Haziran, 2022.....	79
Grafik 8: 2020 İş Kazalarının Sonuçları	83
Grafik 9: Mevsim etkisinden arındırılmış işgücüne ilişkin tanımlayıcı göstergeler, 2020-2022.....	104
Grafik 10. Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçün cinsiyete göre dağılımı, 2018-2019.....	105

KISALTMALAR

BİST	: Borsa İstanbul A. Ş.
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİSKAR	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
STB	: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İSİG	: İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi

GİRİŞ

İktisat bilimi geçmişten günümüze varlığını sürdüren ve sürdürmeye devam edecek olan sosyal bir bilim dalıdır. Karmaşık gibi gözüken iktisat bilimi aslında gündelik hayatlarımızda yer edinmiştir. Gündelik yaşamdaki davranışlarımızı ve sonuçlarını incelemektedir. Bu nedenle anlaşılması gereklilik olup, sürekli araştırılmış ve farklı fikirler, görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı konularda hemfikir olan düşünürler, bazen de karşıt görüşler ileri sürmüş ve yanlış buldukları görüşlerin neden yanlış olduklarını kendilerine göre savunmuşlardır.

Bu görüşlere karşı bir görüş olarak ortaya çıkan kurumsal iktisat, iktisat biliminin gelişmesinde, özellikle Kurumsal iktisadın temellerinin atılmasın Thorstein Veblen öncü olmuştur. Veblen kendi döneminde ve gelecek dönemler için iktisadi düşünceye yeni bir bakış açısı getirmiştir. Kurumsal iktisat ile iktisada farklı bir bakış açısı sunmuş olup, yeni görüşlerin ortaya çıkmasında da öncülük etmiştir.

Sanayi devrimi dönemine denk gelen Veblen, klasik iktisadın sorunları çözmekte yetersiz oluşunu dile getirmiş ve yerleşik iktisat temellerini eleştirmiştir. Veblen yaşadığı dönem birçok olaya şahitlik etmiş özellikle savaşlar ve ekonomik zorluklara maruz kalmıştır. Veblen böyle bir ortamda bireyleri ve sistemi gözlemlemiş ve görüşlerini bu sorunları çözmek için ifade etmiştir. Özellikle klasik iktisada karşıt görüşleri olan Veblen, iktisadın zamana göre şekillenmesi yani, evrimsel olması gerektiğini savunmuştur.

Çalışmada Veblen'in savunmuş olduğu iktisadi görüşlerini belirtmek ve bu görüşlerini Türk İşgücü Piyasası üzerinde bir değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır. Veblen sadece bir iktisatçı olmayıp iktisadi konuları sosyal konular ile harmanlayarak bizlere bu şekilde bir bakış açısı sunmuştur. Bu araştırmada Veblen'in gözünden şu anki işgücü piyasanın değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır.

Bu araştırma 4 bölümden oluşmakta olup ilk iki bölüm tanımlar ve sayısal verilerle anlatılmaya çalışılmış olup, üçüncü ve dördüncü bölümde Veblen'in görüşlerine ayrılmış ve değerlendirilmiştir. Araştırmanın birinci bölümde iktisat tarihine ve iktisadın tanımına yer verilmiş olup, Veblen'in dönemine kadarki süreçte iktisadın

gelişmesine katkı sağlayan iktisatçılara ve görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşler kurumsal iktisat dönemine kadar devam etmiş olup, kurumsal iktisat tarihinden sonraki kısımları araştırmamızda yer almamıştır.

İkinci bölümü oluşturan konu işgücü piyasaları ve problemleri olup işgücü ve piyasasının tanımına yer verilip işgücü piyasasını oluşturan işsizlik ve istihdam detaylı şekilde açıklanmış ve Türkiye’deki işgücü durumundan oransal olarak da bahsedilmiştir. Ayrıca Türk İşgücü Piyasası problemlerine de ayrı bir başlıkta yer verilmiş olup, genel hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Araştırmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde ise Veblen’in iktisadi ve işgücü piyasasına dokunan her görüşüne yer verilmiş olup, teorilerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

İktisat okullarının literatürde yer edinmiş olduğu bilinen bir husustur. Bu çalışmada amaçlanan, Türkiye’de çok fazla bilinmeyen Veblen’in görüşlerinin irdelenmesi ve işgücü piyasamızın bu görüşler doğrultusunda değerlendirilmesidir. Bu motivasyon ile Veblen mercek altına alınmış yerli ve yabancı kaynaklar taranmıştır. Özellikle Veblen’in görüşleri hakkında Türk kaynaklarda sıkıntı yaşanmış olup, bu nedenle yabancı kaynaklardan daha çok faydalanılmıştır. Buradan da anlaşılabacağı üzere Türkiye’de çok bilinmeyen fakat bilinmesi gereken iktisatçı Veblen ve görüşlerinin literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ DÜŞÜNCELER TARİHİ, İKTİSAT KAVRAMI VE TANIMI

1.İktisat Kavramı ve Tanımı

İktisat, toplumu oluşturan bireylerin, devletin, kurumların ve firmaların iktisadi olayları kapsayan konularda karar alma ve bu kararların sonuçlarının incelendiği bir bilim dalıdır. İktisadın sosyal bir bilim dalı olarak ifade edilmesinin nedeni bireylerin günlük yaşantılarında karşılaştıkları durumların incelenmesinden kaynaklanmaktadır (Kılıçaslan, 2012: 8).

İktisat bilimi insanların ne kadar çok mal ve hizmet tüketirlerse o kadar çok mutlu hissedeceklerini varsaymaktadır. Fakat bu malların üretimi sınırsız değil, aksine eldeki kaynaklarla sınırlıdır. İktisat da bu soruna çözüm aramaktadır (Ertek, 2009: 3).

İktisat sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla en iyi şekilde nasıl karşılanacağını inceleyen bilim dalıdır. Mal ve hizmetlerin üretim, tüketim, dağıtım, erişim ve paylaşımın nasıl yapılacağını inceler. Bu doğrultuda kıt kaynakların bulunduğu dünyada söz konusu kavramların en verimli bir şekilde ele alınması iktisat biliminin temel konusudur (Ertek, 2009: 4).

İktisat kavramının temelleri, Antik Çağın Yunan filozoflarına kadar uzanmaktadır. O zamanlarda iktisat olarak bir tanım yapılmamış olup, bu kavram “Ekonomi” olarak geçmektedir. Tabi bu iki kavram aynı anlama gelmektedir. Yunancadaki ekonomi kelimesi “oikia” ev “nomos” kural(oikonomia) kelimelerinden oluşan ve “ev yönetimi” olarak geçmektedir. Daha sonralarında da geliştirilmeye çalışılan ekonomi bilimi sosyal bir bilim olarak başlangıcı 18. Yüzyılda İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi yıllarına ve Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” kitabına, 1776 yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu kitap, iktisadi konuları ilk inceleyen kitap olduğu için, klasik iktisadın kurucusu olarak Adam Smith kabul edilmiştir (Ertek, 2009: 23).

İktisadın pozitif ve normatif olarak kendi içinde iki ayrı tanımı bulunmaktadır. Pozitif iktisat, iktisadi olayın ne olduğunun net olarak açıklanması durumunda aldığı tanımdır. Normatif iktisat, iktisadi olayların kişisel düşüncelere yer verilmesine verilen

tanımdır. Örnek ile açıklamak gerekirse enflasyon rakamının açıklanması, yüksek olup olmaması bunlar pozitif iktisat içinde yer alır. Enflasyonun nasıl düşürüleceği gibi durumlar kişiden kişiye değiştiği için normatif iktisat olarak geçmektedir (Kılıçaslan, 2012: 9).

1.1. Mikro İktisat

Kurucusu Alfred Marshall “Ekonominin ilkeleri” kitabıyla mikro iktisat üzerinde durmuştur. Mikro kelimesinin karşılığı “küçük” olup, mikro iktisat küçük birimleri incelemektedir. Bu birimler ev halkı, firmalar ve piyasalardır.

Mikro iktisat, piyasada malın fiyatının nasıl belirlendiği, tüketicinin faydasını artırmak için parasını nasıl harcayacağı, firmaların üretim ve maliyet yapısı ve bu yapı ile ürün piyasasında nasıl davranacağı konuları üzerinde durur (Ertek, 2009: 16).

1.2. Makro İktisat

Makro iktisadın kurucusu John Maynard Keynes’tir. Keynes “istihdam, faiz ve paranın genel teorisi” kitabıyla makro iktisadın temellerini atmıştır. Makro,” büyük” anlamına gelmekte ve makro iktisat ekonominin bütününcü incelenmektedir. Makro iktisat; ekonomideki toplam gelir, toplam tüketim, toplam tasarruf, toplam yatırım ve genel fiyat düzeyi gibi makro değişkenleri nelerin etkilediğini ve ekonomide tam istihdam, ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı gibi temel hedeflere nasıl ulaşılacağını incelemektedir (Pekin, 2008: 13).

Makro ve mikro iktisat birbirinden ayrı konuları inceleseler de genel olarak mikro iktisadın konuları makro iktisadı etkilemekte olup, aynı durum makro iktisat konuları için de söz konusu olacaktır.

1.3. İktisadın Temel Kavramları

İktisadı bir puzzle olarak düşünecek olursak bu bütünü oluşturan parçaları tanımlamak gerekmektedir.

- Piyasa: Piyasa yani pazar mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı yerlerdir. Bunlara örnek olarak, altın piyasası, mobilya piyasası, otomobil piyasası ve daha birçok piyasadandır söz edilebilir. Piyasalar alıcı ve satıcıyı bir araya getirir ve bu şekilde alışveriş ortaya çıkar, bu piyasalar için bir mekân zorunluluğu olmayıp yatırım

aracı piyasalarda bir araya gelerek bu sanal ortamlar üzerinden de gerçekleşebilmektedir (Eğilmez, 2014: 14-15).

- **İhtiyaç:** Karşılanmadığı zaman kişiye acı, üzüntü veren karşılandığında ise mutluluk sağlayan bir duygudur. Fakat bazen ihtiyaç ile istek birbirine çokça karıştırılmaktadır. Temel olarak ihtiyaçlara örnek gıda, barınma bunlar verilebilir. İsteğe ise markalı bir elbise, daha iyi bir ev örnek verilebilir (Demirci, 1996: 7).
- **Üretim:** Bireylerin ihtiyaçlarını gidermek için kullanılacak mal ve hizmetlerin elde edilmesine üretim denilmektedir (Cemalcılar, 2021: 8).
- **Tüketim:** İhtiyaçların karşılanması için doğrudan veya dolaylı olarak malların kullanılmasına denilmektedir. Kişilerin varlıklarının devam etmesi için gıda maddelerinin tüketilmesi örnek olarak gösterilebilir (Cemalcılar, 2021: 7).
- **Mallar ve Hizmetler:** Bireylerin isteklerini karşılamaya yarayan araçlara mallar veya durumuna göre hizmetler denilmektedir. Mallara örnek olarak ekmek, elbise, fırın bunlar malları oluşturur, hizmetler için de eğitim, sağlık örnek verilebilir. Mallar ve hizmetler arasındaki fark ise malların devri mümkünken hizmetlerin devri söz konusu değildir (Ünsal, 2014: 6).
- **Kıtlık:** iktisadın en temel sorunu olan kıtlık, kaynağın yetersiz olmasıdır. Bu kıt kaynakların kişiler arasında nasıl bölüşüleceği bir sorundur. Bu kıt olan mallarla kişilerin en üst düzeyde nasıl faydalarını artırabileceği iktisadın temel sorununu oluşturmaktadır (Şimşek ve Aydın, 2000: 18).
- **Fırsat Maliyeti:** Bir işi yaparken diğer işleri yapmaktan vazgeçmeye denir. Mesela sigortalı çalışmayı seçmek kendi işini yapmaktan vazgeçmek bir fırsat maliyeti örneğidir ya da bir işte çalışmak ve fazla mesai yapmanın fırsat maliyeti o gün gidilebilecek bir sinemadır. Fırsat maliyeti hesaplamaları ise şu şekilde olmaktadır. Çalışanın fırsat maliyetini hesaplamak gerekirse, kişinin çalıştığı her bir saat için 20 TL ödeme aldığını varsayarsak 2 saat mesai yapmak yerine, bunu tiyatroya giderek kullanmak isterse ve tiyatro bileti 40 TL olduğunu varsayarsak, bu durumda çalışanın fırsat maliyeti 80 TL olacaktır (Hançerlioğlu, 1993: 116).

- **Fayda:** İnsanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin kullanılması sonucu kişilere verdiği tatmin duygusu o malın faydası olarak nitelendirilir. Bir malın veya hizmetin faydalı mı değil mi sorusunun cevabı: ihtiyacı karşılama derecesidir (Tuna, 2002: 7).
- **Değer:** İhtiyacın tatmininde kullanılan araçlara verilen nispi bir ehemmiyet olarak anlaşılmaktadır. Mallara biçilen değerın nedeni onların ihtiyaçlarımızı ne kadar karşıladığı ve faydaları ile ilgilidir (Tuna, 2002: 7).
- **Ceteris Paribus:** Latince olan bu kelime “*diğer tüm durumlar sabitken*” anlamını taşır. Yani, diğer koşulların sabit kalması değişmemesi anlamına gelir. Örnek vermek gerekirse, bir malın fiyatı arttığında o mala olan talebin azalması sadece fiyatın düşmesine göre talebin düşmesi değerlendirilmesi durumunda Ceteris Paribus söz konusudur. Yani diğer her şeyin sabit düşünülmesi gelirin, kişisel tercihlerin, ikame malların fiyatlarının bu durumlar sabit olarak bir değerlendirme yapıldığında bu durum Ceteris Paribus olarak adlandırılır (Mahfi, 2020: 37).
- **Talep Kanunu:** Malın fiyatı yükseldiğinde o mala olan talep miktarının azalması ya da fiyatı düşen bir mala talebin artması durumunu talep kanunu olarak açıklayabiliriz (Mumcu, 1988: 16).
- **Arz Kanunu:** Malın fiyatının piyasada yükselmesi ile o malın arz miktarının artması, piyasada belirlenen fiyatın düşmesi ile de arz miktarın azalmasını arz kanunu olarak açıklanabilir (Mumcu, 1988: 18).

1.4 İktisadın Temel Soruları

İktisadın temelini şu 4 soru oluşturmaktadır, bunlar;

- Ne üretilecek
- Ne kadar üretilecek
- Nasıl üretilecek
- Kim üretecek

Sorularını sormakta olup ve bu sorulara cevap aramaktadır. Şimdi bu soruları kısaca açıklamak konuya netlik kazandıracaktır.

Ne Üretilecek: Piyasalarda tercihler neyin üretileceğini belirlemektedir. Bazı zamanlarda üretilecek malları koşullar belirlemektedir. Örneğin, pandeminin patlak vermesi ile maskenin üretilmesi artmıştır. Bu dönemde firmalar maske üretimini artırmış ve bazı firmalar da bu malları üretme işine bu dönemde dâhil olmuştur. Firmalar karı yüksek maliyeti düşük malları üretmekten yana olup, maliyeti yüksek karı az olan malları üretmeye pek yanaşmamaktadırlar (Yalta ve Yalta, 2021: 7).

Ne Kadar Üretilecek: Ne üretileceği belirlendikten sonra bu üründen ne kadar üretileceği de bir o kadar önemlidir. Serbest piyasalarda belirleyici rolü üstlenen fiyattır. Ne kadar üretileceğini ürünün fiyatı belirleyecektir. Serbest piyasada arz edilen ile talep edilen arasında farklar olması ürünün fiyatını etkilemektedir. Arz çok talep yetersiz ise fiyat düşecek tersi durumda ise fiyat artacaktır. Bu durumun yaşanması üretim miktarını belirleyecektir (Doğan, 2021: 13).

Nasıl Üretilecek: Bu soruda belirleyici üretim faktörleridir. Üretim faktörleri ise şöyledir; Emek, Sermaye, Toprak ve Girişimciliktir. Hangisi piyasada daha çoksa o üretim faktörünün fiyatı düşük olacağı için üretim modeli düşük olan üretim faktörü üzerinden ilerleyecektir. Teknolojinin geliştiği ekonomilerde teknolojik üretim ağır basacak ve üretim modeli teknoloji yoğun model seçilmiş olacak ve üretim bu şekilde ilerleyecektir. Aynı durum diğer üretim faktörleri içinde geçerli olacaktır (Doğan, 2021: 14).

Kim Üretecek: Ne üretilecek ne kadar üretilecek sorularına cevap bulunduktan sonra kim üretecek sorusuna cevap aramak gerekecektir. Kim üretecek sorusunun cevabı ekonomilerin yapısına göre belirlenmekte olup, serbest piyasalarda kimin ne üreteceğine bireyler karar vermekte, merkezi ekonomilerde ise yani devletin belirleyici olduğu ekonomilerde ise üretimin kimler tarafından yapılacağını devlet belirlemektedir (Kılıçaslan, 2014: 10).

2. İktisadi Düşünceler Tarihi

İktisadi düşünce tarihinin tam olarak ne zaman başladığına ve gelişim gösterdiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Kimine göre eski Yunan, kime göre eski Mısır, kimine göre ise Çin Uygarlığı dönemlerinde başladığı savunulmaktadır. Bu nedenle iktisadi düşünce tarihinin oluşması ve gelişmesi tartışmalı bir konudur. Bazıları

ise, yeni çağa kadar bir iktisadi düşüncenin olmadığını savunmuşlardır. Onlar nezdinde iktisadi düşünce tarihi Adam Smith ve onun ilk yazdığı kitap olan “Milletlerin Zenginliği” adlı eseriyle ortaya çıkmış, yani 1776 yılı olarak kabul edilmektedir (Erdem, 2012: 4-5).

Bu karmaşa sonucunda ortaya iki yaklaşım çıkmış ve düşünürün buna kendi düşüncesi doğrultusunda karar vermesi gerektiği savunulmuştur. Bu yaklaşımlar göreceli (relativizm) yaklaşım ve mutlakçı (absolutist) yaklaşımdır (Küçükkalay, 2019: 15-16).

- **Göreceli (relativizm) Yaklaşım:** Bu yaklaşımda düşünür kendi yaşadığı dönemdeki ekonomik ve siyasi yapının durumuna göre düşünce yapısını şekillendirmesi gerektiğini savunan yaklaşımdır. Yani göreceli yaklaşım içinde bulunan döneme göre davranılmasını ve dışsal etkenlerin düşünce yapısını etkilediğini, o dönem içerisinde geçerli olduğunun farkında olunmasını savunmaktadır (Küçükkalay, 2019: 15-16).
- **Mutlakçı (absolutist) Yaklaşım:** Mutlakçı yaklaşım düşünürün bir kuramın bilimselliğini, kuramın tutarlı ve objektif bir gerçekçilikle analiz edilebilme ve değerlendirilebilir olmasını gerektirir. Mutlakçı yaklaşımda içsel faktörlere önem verilir. Bu yaklaşımı benimseyen düşünür bundan önceki düşünürlerin hatalarını düzeltmek ve yaklaşımı daha ileri götürmek durumundadır. Önemli olan nokta bilimselliktir (Küçükkalay, 2019: 15-16).

2.1. Eski Çağ Toplumunda İktisadi Düşünce

Eski çağ antik Yunan dönemi ile bilinmekte bu dönemin iktisadi düşüncesi ilk olarak kabul edilmektedir. Geçmişten günümüze kadar insanların var olması için iktisadi olaylar hep bir çözüm bulunması gereken olaylar bütünüdür. Yaşanan toplumda insanların ihtiyaçlarının karşılanması için o günün gerekleriyle, bunun nasıl karşılanacağı hep bir problem olmuştur. İşte bu nedenle iktisat geçmişten günümüze kadar hep bir gelişim ve değişim göstermiştir.

Eski çağ toplumları tarıma dayalı fakat tarımın da verimli yapılmadığı süreçlerdi. Bu zamanlarda köylüler kendilerine yetecek kadar bir alan işliyor ve bununla geçinmeye çalışıyorlardı. Ürettiklerini satmaları söz konusu olamıyordu, sadece

kendilerine yetecek kadar üretim yapabiliyorlardı. Bu şekilde de piyasada yer almıyorlardı. Üretimini artırsa dahi bu o zamanlarda pek mümkün değildi, vergiler buna müsaade etmezdi. Elbette o zamanın tek sorunu bununla da kalmıyordu, işlenen toprak köylüye ait değildi. Devletin veya soyluların elindeydi. Bu nedenle eski çağda ekonomi kapalı bir yapıya sahipti. Kölelik üst düzeydeydi, bu çağın en belirgin durumlarından biri de köleliğin çok yaygın oluşuydu. Eski çağda kölelik toplum içerisinde en alt tabakayı ifade etmekteydi ve emek gücü köleler tarafından karşılanıyordu. Geri kalan kesim ise particiler veya yabancılardan oluşmaktaydı (Galbraith, 1987: 18-19).

Antik Çağ toplumlarında iktisadi büyümenin servetle bir ilgisi pek fazla bulunmamaktaydı. Bu zamanlarda servet kuvvetinin ve gücünün olmasıyla elde edilebiliyordu. Antik Çağ'da özgür sayılan kesim ve aristokratlar iktisadi olayları, çalışmayı küçümsemişler ve onlar için değer verilen olgular ise siyasi faaliyetler, askerlik, dini mertebeler ve kahramanlıklar olmuştur. Bunun dışındaki olaylar onlar için değersiz görülmüştür. Ayrıca bu zamanda statü sahibi olmanın anahtarı toprak sahibi olabilmekten geçmektedir. Toprağı elinde bulunduran kişiler siyasi işlerde de yer alabilmekteydiler. Eski çağda iktisadi hayat bu şekilde kendini göstermiş ve böyle devam etmiştir (Galbraith, 1987: 18-19).

2.1.1. Doğu Toplumunda İktisadi Düşünce

Doğu toplumundaki iktisadi düşüncenin kaynağı iki başlıkta yer almaktadır. İlki kutsal kitaplar ve inançları, ikincisi devletin yönetim şekli ve kurallarıdır. Devletin yönetimini özellikle mali konuları kapsamaktadır. Kutsal kitaplarda birinci kaynak Tevrat'tır. Tevrat, ticari hayat hakkında bilgi barındırmakta fakat iktisadi hayatı tam olarak karşılayamamaktaydı. Çünkü faiz, kâr gibi iktisadın konusunu oluşturan kavramlar dinen yasaklanmakta hatta sınırlarının belirlenmesi söz konusuydu. Bu da iktisadın çözüm arayışı çabasıyla ters düşmekteydi. Kutsal kitaplar olarak ikinci kaynak Çin ve Hint metinleridir. Bu kaynaklarda devlet yönetimi için ahlaki kuralları yer almaktadır (Oktay, 2018: 17).

2.1.2. Eski Yunanlıların İktisadi Düşünceleri

Eski Yunanistan'da devletin somut bir varlığının olduğu kabul edilen bir gerçektir. Bu nedenle Yunan filozofları Helen-site devleti yani polis üzerine odaklı bir yapıdır. Yunanlılar için, polis uygarlığın tek çözüm yoludur.

Polis: Yunan site devletinin, şehri ve site yönetimini ifade etmektedir.

Yunan filozofları siyaset ile daha çok ilgili olmuşlar ve iktisat bunun dışında bırakılmıştır. Bu nedenle modern iktisadi düşünceye pek yer verilemediği için gelişim sağlanamamıştır. Fakat Yunanlıların rasyonel olarak sosyal bilimlere yaklaşması iktisadi düşünceye fayda sağlamıştır. Özellikle devlete ait kurumların etkinliği için çalışmışlar ve modern iktisada bu açıdan fayda sağlamışlardır (Ökte, 2008: 39-40).

Eski Yunan'da iktisadi düşünceye fayda sağlayan düşünürler şu şekildedir;

- **Ksenofon:** İlk defa “*Oikonomikos*” kelimesini kullanan filozoftur. Bu kelimenin anlamı ev yönetimi anlamına gelmektedir. Yazdığı ilk eserinin adı da “*Oikonomikos*”dur. Bu eserinde hane halkının yönetimi üzerinde durmuştur. Ksenofon kitaplarında şunlardan bahsetmiştir. Yönetimin doğru ve iyi yapılabilmesi için beşerî sermayenin önemli olduğuna, yönetimlerde sonuç servet elde etmek olmaması gerektiğine ve bunun iş bölümü ile yapılması gerektiğini savunmuştur. İş bölümlerinde zanaat işlerinde uzmanlaşma da önemlidir ve amacı verimlilik sağlamak değil niteliğin önemidir. Ayrıca Ksenofon eserlerinde servet ve mülkiyet gibi değerlere de yer vermiş ve Atina'nın kalkınabilmesi için yabancıların Atina'da yatırım yapmaları ve bu yatırımlar için onlara kolaylık sağlanmasını gerektiğini savunmuştur (Erdem, 2012: 10).
- **Platon:** “Devlet” adlı ilk kitabında adalet konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Platon için insan yaşamının tek gayesi erdemdir. Erdemin yansıması olan adaleti de toplum için devlet sağlamalıdır. Platon kitabında ideal devletin seçkin ve mükemmel bir toplum tasarımını öngörmektedir.

Platon'a göre devletin üç farklı görevi vardır ve devlet bunları yerine getirmelidir. Bunlar;

Temel ihtiyaçların maddi olarak karşılanması, yönetim ve savunmadır. Bu görevler elbette ki bir iş bölümünün de olmasını gerektirir. Platon, ideal devlet anlayışında toplumu üç grup olarak ele almıştır koruyucular, yurttaşlar, halk ve askerlerdir.

Platon'a göre yöneticiler mülk sahiplerinden oluşmamalıdır. Onların daha sade hayatlarının olması gerektiğini savunur. Ne çok zengin olunmalı ne de çok fakir, orta halli bir hayat sürülmelidir. Yöneticiler servet edinmek için uğraşmayacaklar ve kimsenin aleyhine bir zenginleşme söz konusu olmayacaktır. Yani böylece zenginliğin ve fakirliğin olmadığı toplumda devletin tek amacı toplumun mutluluğunu sağlamak olacaktır (Tomanbay, 2019: 35).

- **Aristo:** Aristo uygarlık tarihinin en önemli düşünürlerinden biridir. Aristo'yu hocası olan Platon'dan ayıran nokta analitik düşünceye önem vermesidir. Aristo'ya göre devlet toplumun en yüksek birimidir. Devlet ahlaki amaçlar için bir araya gelmiş bireyler tarafından oluşmuştur. Ailenin devletten önce geldiği zamanlar olsa da devlet her zaman daha önemlidir (zelmas, 1971: 98).

Aristo'nun mülkiyet hakkındaki görüşleri de şöyledir, malların değeri üzerine odaklanmıştır. Malın değerini ikiye ayırmıştır, kullanım ve mübadele değeridir. Kullanım değeri malın ihtiyaç karşılamasıdır. Malın iktisadi değeri kullanım değeridir. Mübadele değeri ise ticari konusu olan mallardır. Aristo için para ise değer taşımayan bir varlıktır, sadece ticari konularda olması gereklidir. Onun için paranın yapay bir değeri vardır. Aristo'nun para için düşündükleri onun faiz kavramı hakkındaki düşüncelerini de etkilemiştir. Aristo faizi nefret edilen para kazanma yolu olarak görür. Faiz paranın kendi varlığından doğmaktadır. Değişim aracı olarak kullanılan para düşüncesine ters düşmektedir. Bu şekilde kazanılan para doğaya aykırıdır (Galbraith, 1987: 21-22).

2.2. Orta ağ Toplumlarda İktisadi Düşünce

Orta ağ iktisadi düşünce dönemi 5. yy. ve 15. yy. arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde ilk çağın düşünceleri ışık tutmuş ve genişletilmiştir. Bu ağ da iktisadi gelişmelere Hristiyan toplumlardaki gelişmelere ve İslam toplumlarında ki gelişmelere ayrı ayrı bakılacaktır.

2.2.1. Hristiyan Dünyasında İktisadi Düşünce

Katolik Kiliseler Orta Çağ'da insanların hayatında büyük yer almıştır. Orta Çağ, dini düşüncülerin hâkim olduğu bir çağdır. Eski Çağ'da olduğu gibi Orta Çağ'da da iktisadi konulara dini pencereden bakılmış ve o dini kurallar iktisadi hayatı belirlemiştir. Orta Çağ'da da iktisadi konular pek fazla bir yol kat edememiştir. Fakat felsefî konular ilerledikçe iktisat da bunların içinde kendini göstermeye başlamıştır. Bu çağa dini ve ahlaki kurallar öncülük etmiş ve iktisat bunların içinde sıkışıp kalmıştır. Ayrıca bu dönemin en büyük özelliği skolastik düşünce yapısıdır. Skolastizim Orta Çağ üniversitelerindeki öğretim ve düşünce yapısına verilen bir addır. Bu düşünce yapısı eski çağdaki felsefî düşüncelerle, Orta Çağ'daki Hristiyan dini düşüncelerini uzlaştırmayı amaçlamıştır. Bu düşünce yapısı önceki ortaya atılmış düşünceyi soru sorma yöntemiyle bir düşünce ileri sürülür ve bu görüşe bir de karşıt görüş ortaya atarak tartışma ortamı oluşturulur ve bu şekilde karşıt görüşler bertaraf edilerek sorun ortadan kaldırılmış olur. Orta Çağ'ın iktisadi düşünürleri de Albertus Magnus ve St. Thomas Aquinas'tır (Küçükcalay, 2019: 145-148).

- **Albertus Magnus;** Albertus, Aristo'nun düşünce yapısına önem vermiş ve Hristiyan inancı açısından bu düşüncelerden yararlanmayı amaçlamıştır. Aristo'nun para konusundaki düşüncesini yorumlarken skolastik düşünce yapısındakiler gibi felsefî ve dini düşüncelerin etkisinde kalmıştır. Fakat din ile bilimin birlikte olması gerektiğini savunmuştur (Günay, 2020: 76-80).
- **St. Thomas Aquinas;** Thomas, skolastik iktisadi düşüncelerin önemli ismidir. Thomas'ın da iktisadi düşüncelerinin kaynağı Aristo'dur. Ayrıca Thomas, Albertus Magnus'dan da etkilenmiştir.

Thomas, Orta Çağ'a uygun şekilde dini kuralları dikkate alırken toplumun maddi konularına da önem vermiştir. Kilisenin öğretilerinin ötesinde toplumsal hayatın iş bölümüne ve emek üzerinde şekillenmesi gerektiğinin önemini vurgulamıştır. Thomas emeğin hor görülmesine karşı çıkmış emeğin değerli olduğunu savunmuştur. Faiz konusuna da Aristo kadar karşı olmayıp

bazı durumlarda olması gerektiğini Hristiyanlık anlayışına göre yorumlamıştır. Ticari konularda da kârı hoş görmüştür. Kazanılan kârı aile bireylerine bakılmak ve ihtiyacı olanlarla paylaşılması neticesinde meşru kabul etmiştir. Fakat fiyatların makul bir seviyede olmasını söylemiştir (Günay, 2020: 76-80).

Thomas köleliği de kabul etmektedir. Emek için kölelerin varlığı şart görülmektedir. Ayrıca mülkiyet hakkını savunmakta fakat bu mülkiyetin insanlara zarar vermemesini yararlı bir şekilde kullanılması gerektiğini dile getirmiştir.

2.2.2. İslam dünyasında iktisadi düşünce

Ortaçağ İslam Dünyasında da dini değerler hayatın bütününe etkilemektedir. Fakat Hristiyanlar kadar sert bir yapıda değildi. Örneğin ticaret kabul edilirdi, Hz. Muhammedî'nde ticaretle uğraştığı bilinmekteydi. Bu dönemde Müslümanlar için ticaret önemli bir maddi kaynaktı. Tarıma elverişli topraklar bu dönemde pek keşfedilmemiş olsa da tüccarlık ileri seviyedeydi. Müslümanlar ticareti kolaylaştırmak için gerekli adımları atmışlardı. Kervanlar için kervansaraylar yapılmış ve yol boyunca korumaya alınmıştır. Bu şekilde Asya ve Avrupa arasında ticareti sağlayan tek aracı olmayı başarmışlardı (Isladi, 2017: 9-10).

Ayrıca bu dönemde Müslüman düşünürler, Avrupa'yı bilim ve düşüncede etkileyecek temeller atmışlardır. Tabi ki Müslümanlar da Orta Çağ'da Yunan düşünürlerden etkilenmiş ve onların kaynaklarından esinlenerek iktisadi ve ahlaki konularda çalışmalar yapmışlardır. İslami düşünürlerden Gazali ve İbn-i Haldun'un iktisadi görüşlerine konumuz kapsamında yer verilmiştir (Günay, 2020: 76-80).

1. **Gazali:** Gazali, iktisadi ve sosyal hayatı maslahat kavramı ile bütünleştirmiştir. Maslahat, ortaya çıkan problemlere dini olarak bakmaktan ziyade toplum hayatına faydalı olacak biçimde ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Gazali, sadece ahiret hayatı için çalışmak yerine dünyevi hayat için de çalışılması gerektiğini savunmuştur. Tabi ki ahiret hayatını göz ardı etmek değil sadece ahiret için değil bir dengenin kurulması gerektiğini belirtmiştir sadece ahiret için yaşandığında dünyanın kötü bir yer olacağını ve işleyişinin bozulacağını ifade etmiştir (Günay, 2020: 83).

Fiyatlar hakkındaki görüşü de piyasada alıcı ve satıcının birbirine zarar vermeyeceği fiyatların belirlenmesinin gerekliliğini savunmuştur. Yani Gazali kendisinin ortaya attığı rayiç fiyat kavramının piyasa için olmasının şart olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Gazali pazara çıkarılan ürünlerin satılamaması durumunda fiyat düşürülerek satılmak durumunda kaldığını belirtmiş, arz ve talep ortamında piyasa fiyatı arasında ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Yani Gazali 11. yy.'da fiyat mekanizması ve piyasa hakkında ileri bir görüşe sahiptir (Günay, 2020: 83).

Gazali'ye göre para, ihtiyaçların sağlandığı bir madde ve değişim aracı olarak kabul edilmektedir. Para yerine geçen altın vb. maddeler için de aynı görüşe sahiptir. Faiz hakkındaki görüşü ise, paradan para kazanmanın piyasaya zarar vereceğini; çünkü piyasadaki paranın çekilmesine neden olacağı şeklindedir (Günay, 2020: 83).

2. **İbn-i Haldun:** Öncelikle belirtmek gerekirse Eski Çağ'ın düşünürlerinden pek etkilenmemiştir. Bunun sebebi olarak ise eserinde kullanılmak üzere eline geçen kaynakların bilgiyi sağlamada “yeter derecede” olmadığını söylemiştir (Haldun, 2013: 120)

İbn-i Haldun yazdığı eserinde birçok konuya yer vermiş olup, iktisadi konulara da değinmiştir. Devlet hakkındaki görüşleri: devlet iktisadi hayatın ihtiyacı olan düzeni kurmalı ve istikrarı sağlamalıdır. Bu ortamın oluşması iktisadi gelişmeye ön ayak oluşturacağı için gelişme sağlanabilecektir. Devletin yaptığı harcamalar da ekonomi açısından oldukça önemlidir. Fakat İbn-i Haldun'a göre ekonominin ve devletin canlılığını sonsuza kadar sürdürmesi söz konusu değildir. O'na göre devletin de bir yaşlılık dönemi söz konusudur. Yaklaşık olarak 120 yıllık bir süre tekâmül eden üç kuşaklık zamandan bahsetmektedir. 120 yılın sonunda yaşlanma, çöküş veya duraklama söz konusu olacaktır, lüks malların fazla tüketimi devletin çökme nedenlerinden biridir. Sebebini de şu şekilde açıklamıştır: şehirde yaşayan halk zenginleştikçe lüks tüketim artacak, üreticiler de daha fazla ücret talep edecekleri için piyasada talep kaynaklı enflasyon ortaya çıkacaktır. Bunun sonucunda ise devletin gümrük vergilerini artırması veya yeni vergiler getirmesine neden

olacaktır. Bu durumun sonucunda da üreticiler bu fiyatları tüketiciye yükleyeceklerdir. Üretici daha sonrasında yüksek vergi oranlarında sıkılacak ve üretimini yavaşlatacaktır. Bu şekilde oluşan bir piyasada “Laffer Eğrisi” kendini gösterecektir. İbn-i Haldun “Laffer Eğrisini” çok önceden öngörmüştür. Laffer Eğrisi vergi geliri ile vergi oranı arasındaki ilişkiyi temel alan bir eğri olup, vergiler arttığında vergi gelirinin azaldığını, vergiler azaldığında ise vergi geliri oluşacağını gösteren bir eğridir.

Ayrıca lüks malların dışındaki mallarda da bu durumun yaşanacağını belirten İbn-i Haldun, yiyecek ürünlerinde de kıtlık yaşanması, devletin bezdiren vergileri, toprağın yeteri kadar yağmur alamaması, verimli geçen senenin sonrasındaki verimsiz mahsuller sonucu halkın yiyeceğe ulaşamaması ve verimsizliğin pazardaki malların fiyatlarının yukarı çekilmesine neden olacağını belirtmiştir. Bu başlıkların isyana zemin hazırlayacağını ve devletin çöküşünü hızlandıracağını savunmuştur (Haldun, 2013: 727-728).

İbn-i Haldun’un emek hakkındaki görüşü ise, üretimin ortaya konulmasında, emeği esas faktör olarak kabul etmektedir. Kazanç elde edebilmek için insan emeği baş rordedir ve üretilen malın değeri o malın ortaya çıkarılmasında sarf edilen emeğin değeridir (Yıldırım, 2007: 59-60).

2.3. Modern Çağda İktisadi Düşünce

Orta çağdan sonraki çağ olan modern çağ son dönem olarak ele alınmış olup, modern çağdan önceki her düşünce akımı bu döneme ışık olmuş ve iktisat bilimi tam anlamıyla bu dönemde gelişmiştir. Özellikle bu dönem de iktisat okulları ortaya çıkmış ve bu şekilde iktisat gelişmiştir. Aşağıda bu okullar ve modern çağda iktisadi düşüncenin nasıl geliştiği incelenecektir.

2.3.1. Merkantilizm ve Düşünce Yapısı

Merkantilizm 15. ve 18. yy. arasında gelişen bir düşünce dönemidir ve bu dönemin ortaya çıkışının sebebi, coğrafi keşiflerin zemin hazırladığı ticaretin yaygınlaşmasıdır. Bu anlayışta bir devletin zenginliği, elinde bulundurduğu değerli madenlere bağlıdır. Özellikle de altın ve gümüş ile ölçülmektedir. Devletin zenginliği bireylerin refahını sağlayacaktır. Bu yüzden devletin zenginliği önde tutulmaktadır.

Devletin altını elde edebilmesi için dışarıdan da bunu sağlaması gerekir devlet zenginliği elde edilirken karşı taraftaki devletin zararı doğal karşılanmaktadır yani sömürü önemli bir yer etmiştir. Merkantilizmde dış ticaret sadece hammadde sağlamak açısından önemli olup, bunun haricinde ithalatı sınırlandırmaktadır. Neden olarak da elde bulunan değerli madenlerin yani altının dışarıya çıkmasını engellemek, sadece hammadde olarak onu üretime dâhil edip altını ülkeye çekmek ve bu şekilde kârı artırmayı hedeflemektedir. Bu anlayışta devlet müdahaleci bir rol üstlenmektedir yani gümrük vergileri gibi yollarla ithalat sınırlandırılmalı ve kontrol edilmelidir. Bu anlayışın bir diğer savunduğu tez ise nüfusun artırılması ve bu şekilde daha çok emek gücünün ortaya çıkması sonucunda düşük ücretin meydana gelmesini istemişlerdir. Tarım geri planda bırakılarak sanayiye önem verilmiştir. Bu sanayileşme ve ticaret isteği, burjuva sınıfını ortaya çıkarmıştır (Aydemir ve Güneş, 2006: 136-137).

2.3.2. Fیزیokrasi ve Düşünce Yapısı

Öncelikle, fizyokrasi düşünce yapısı neden ortaya çıktı? sorusuna cevap aramak gerekirse; merkantilizme dayanan düşünce yapısının bir noktadan sonra boğucu hale gelmesi, sanayileşme adımları atılırken tarımın bundan zarar görmesi ve köylerde yaşayanların şehirlere göçmesinin vermiş olduğu olumsuzluklar bir de üstüne devlet müdahalesinin varlığı aşırı bulunması sonucunda, fizyokrasi akımını, düşünce yapısını ortaya çıkarmıştır. Fizyokrasi akımı iktisadi ve sosyal hayata müdahalenin azaltılmasını savunmuştur. Onlar için özgürlük ön planda tutulmuştur. Bireyin ekonomik faaliyetlerde kısıtlanmamasını, kendinden oluşacak doğal yapıların oluşmasına müsaade edilmesini, piyasa ve toplum için daha doğru olduğunu savunmuşlardır. Devlet de bu düzeni korumalı ve bireylerin refahını bu yolla artırarak, toplumsal doğal düzenleri benimsemelidir (Kazgan, 2006: 57-58). Bu akım merkantilizmde tarımın arka planda kalmasının olumsuzlukları nedeniyle tarımı ön planda tutmuştur. Ayrıca özel mülkiyeti ve bireyin ekonomik faaliyetlerinde kısıtlamanın olmamasını savunmuşlardır. Yani “*Bırakınız yapsınlar, Bırakınız geçsinler!*” bu düşüncenin oluşturduğu bir kavramdır. Fizyokratlar liberal görüşün de öncülerinden olmuşlardır.

Fizyokrasi'nin ekonomik hayata kattıkları; ilk defa olaylar için sebep -sonuç ilişkisinden bahsetmişler ve ekonomiyi bütün olarak kabul edip bu şekilde

değerlendirmişlerdir. Tümdengelimci düşünceyi hem benimseyip hem de öğretmeye çalışmışlardır. Bu şekilde iktisadın diğer kavramlardan ayrılmasını sağlamışlardır. Fizyokratlar ticaretin merkantilistler gibi tek taraflı olmadığını çift taraflı olması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat ticaret veya sanayileşmeyi ön planda tutmamışlardır. Onlara göre her yapılan satış, bir alış gerektirdiği için kısır bir döngüden ibarettir. Ayrıca emek teorisini geliştirmeye çalışmışlar, verimli emek ve verimsiz emek ayrımını ilk kez ortaya atmışlardır. İktisadi hayata önemli katkılarından biri de safi üretimle gayri safi üretim arasındaki farkı belirlemeleridir. Fizyokratlar tarımı verimli bir faaliyet olarak kabul etmekte ve tarımda tüketilenden daha fazla üretilmesini savunurlar ki bu şekilde bir safi hasıla elde edilebilsin. Onlar için sanayi ve ticaret geri planda olmuş, önceliği tarım almıştır. Tarımda üretim elde edildiğinde gerekli ilerleme sağlanabileceğini savunmuşlardır (Adaçay, 2012: 41-46).

2.3.3. Klasik Okul ve Düşüncesi

18.yy. ilk dönemlerinde klasik iktisadi düşüncenin ortaya çıkışına neden olan olayların başında sanayi devrimi ve aydınlanma çağı gelmektedir. Nasıl ki ticari kapitalizm merkantilizmi, tarımsal kapitalizmin fizyokrasiyi ortaya çıkardığı gibi sanayi devrimi de klasik düşünceyi ortaya çıkarmıştır. Aydınlanma çağı ile bireyin dini düşüncelerden ziyade özgür ve akıllı kullanarak düşünmesi amaçlanmıştır. Bu çağ ayrıca akıl çağı olarak da geçmektedir. Böyle bir çağın neticesinde bu düşünce yapısı ve teknik gelişmelerin ilerlemesi ile İngiltere’de başlayan sanayi devrimi Avrupa’ya yayılmaya başladı. Bu dönemde makine ve buharın kullanımı ile makineleşme ilerlemiş ve fabrikalar kurulmuştur. Birinci sanayi devrimi bu şekilde kendini göstermiş olup, ikinci sanayi devrimi ise teknolojik gelişmeleri içinde barındırmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda liberal iktisadi düşünce kendini göstermeye başlamıştır. Liberal iktisadi düşüncenin temelini klasik iktisatçılar atmıştır. Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith bu düşüncenin temellerini atmış ondan sonra gelen düşünürler de eklemeler yaparak bu düşünceyi olgunlaştırmışlardır. Liberal iktisadi düşünce bireyciliği savunmaktadır. Ona göre birey devletten, toplumdan önce gelmektedir ve bireyin özgürlüğü ön plandadır (Guerrien,1989: 9-10).

Ayrıca liberalizm özgürlüğün de altını çizmektedir. Bireyin istediği gibi davranmasını savunmakta ve bireyin ekonomide özgür olmasını istemektedir. Yani

girişimcilik haklarının korunması istenmiştir. Bu durumun sağlanabilmesi bilmesi için de piyasa ekonomisinin oluşturulması gerekmektedir. Piyasa ekonomisi rekabet ve kara dayalı, özel mülkiyeti savunan bir piyasa yapısıdır. Bu piyasada devletin müdahalesi çok azdır fakat o da piyasanın mal ve hizmet üretimi dışındaki işlerde geçerlidir. Güvenlik, sağlık ve eğitim gibi işler için devlet eli gereklidir. Bu piyasa için ayrıca rekabet de çok önemlidir. Rekabetin olduğu piyasada her zaman daha az maliyete daha çok üretim yapılması amaçlanacak ve bu şekilde etkin bir piyasa yapısı ortaya çıkacaktır. Bu düşünce yapısı doğal düzeni de savunmuştur. Toplumsal ve ekonomik alanlarda devletin müdahale etmemesi, doğal bir düzenin oluşmasının önüne geçilmemesini ifade etmektedir. Böyle oluşan doğal düzende bireylerin ve toplumun maksimin tatmin düzeyine ulaşılacağı belirtilmiştir. Liberal iktisadi düşüncenin bir diğer savunduğu şey ise rasyonel birey olgusudur. Rasyonel birey piyasada tam bilgiye hâkimdir ve bu bilgisi sayesinde çoğu aza tercih edebilme durumu söz konusu olup, yaptığı tercihlerinde çelişkili durumlar yer almamaktadır. Liberal klasik iktisadi düşünürler için, toplumun refahı, mutluluğu özel çıkar maksimizasyonu ile sağlanabilmektedir (Aktan, 1995: 4-5).

2.3.4. Sosyalizm ve Düşünce Yapısı

Öncelikle sosyalist düşüncüyü tetikleyen olaylardan bahsetmek daha doğru olacaktır. Sanayi devriminin başladığı ilk yıllarda buharın kullanımı ile makineleşme kendini göstermiştir. Daha ilerleyen yıllarda ise sanayi devrimi makineleşmeyle beraber teknolojik gelişmelerle kendini geliştirmiş olup daha hâkim bir hal almıştır. İngiltere’de başlayan sanayi devrimi Avrupa’nın dört bir yanına yayılarak kendini en ağır şekilde hissettirmiş ve bu şekilde kapitalist sistem git gide güçlenmiştir (Zeytinoğlu, 1985: 135).

Bu kapitalist sistemin içinde barındırdığı faktörler; bireyin özgür ekonomik kararları ve buna bir müdahalenin söz konusu olmaması şiddetini artırarak devam etmiştir. Düşük maliyeler ile üretim yapılması, artan karın getirdiği doyumsuzluk daha da çekişmeli bir hal almıştır. Kapitalist sistem bu duruma müsait bir yapı olduğu için sermaye sahiplerine daha çok refah, mutluluk getirmiş, fakat bu durum sermayesi olmayana ve zanaatkâr kesime hiçbir fayda sağlayamamış aksine onları daha kötü bir duruma sokmuştur. Zanaatkâr kişiler işçi sınıfına düşmüş ve makineleşmenin artması ile

işsizlik kendini gösterdikçe işçiler arasında rekabet başlamıştır. Bu sistemde sadece işsizlik sorun olmayıp bir de iş bulsa dahi karnını doyurmasına zor yetecek ücretlerle çalışmak zorunda kalınmıştır. Kapitalist sistemin toplumun geneline yayılan bu sorunlarına tepki olarak sosyalist düşünce kendini göstermeye başlamıştır (Zeytinoğlu, 1985: 138-140).

Sosyalistler arasında da farklılıklar oluşmuş farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Fakat sosyalizm denildiğinde ilk akla gelen isim Karl Marx olmaktadır. Marx kendinden önceki sosyalistlerin kapitalizmi eleştirdiklerini fakat çözüm olarak somut bir veri ortaya koyamadıkları için onları ütöpik sosyalistler olarak adlandırmıştır. Karl Marx'tan önceki sosyalistlerin kapitalizme eleştirilerine bakacak olursak, kimi sosyalistlere göre serbest piyasa haksız rekabete ve adaletsiz bir gelir dağılımına neden olmakta ve bunun yerine kooperatif sistemi ekonomik hayata uygulayarak herkesin adil bir gelir sağlamasının gerekliliğini savunmuşlardır. İşçilerin ücretleri hakkındaki görüşler ise, ne kadar çok üretime katılırsa katılsın işçinin bundan hak ettiğini alamıyor olması nedeniyle bu ücretlerin devlet tarafından yapılması bu alanlarda devletin müdahale etmesi ve ayrıca piyasada belirlenen fiyatların da devlet tarafından belirlenmesi yani doğal düzene bırakılmaması savunulmuştur.

Karl Marx a göre ise işçilerin bu sisteme karşı birlik olmaları ve bu sisteme karşı duruşun sonunda sınıf farklarını da ortadan kaldıracığına yöneliktir. Karl Marx üretimin sisteminin ne kadar çok gelişirse o kadar toplumu işçi sınıfına çekeceğini ve bu durumun krize neden olacağını savunmuştur. Marx bir malın üretiminde en büyük değer emek olduğunu savunmuştur. Marx ayrıca üretimin kolektif bir şekilde yapılmasını dile getirmiştir. Genel olarak bir tanımla sosyalizmi toparlamak gerekirse liberal klasik iktisatçıların savunduğunun tersi görüşler hâkim olmaktadır bunlar devlet müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuşlar ve devlet müdahalesi yoluyla adaletsizliklerin çözülmesini istemişlerdir. Ayrıca sosyalist düşüncede bireysel bir yaklaşım söz konusu olmayıp, toplumun çıkarları ön planda tutulmuştur. Bu şekilde de sınıfsal ayrımın ortadan kalkacağına inanılmıştır. Özel mülkiyetin yerini kolektif sistemin alması gerektiği savunulmuş, serbest piyasa yerini de devletin üretip düzenlediği bir tanzim sistemine bırakılması istenmiştir. Fiyatların da yine devlet

tarafından belirlendiği üretimin ve tüketimin kontrol altında tutulduğu bir sistemi savunmuşlardır (Zeytinoğlu, 1985: 156-157).

2.3.5. Neo-Klasik İktisat (Marjinalizm) Düşünce Yapısı

1870'lerden sonra kendini göstermiş olup, klasik iktisada yöneltilen eleştirileri tekrardan değerlendiren bir grup tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu gruba marjinalistler denilmektedir. Bu düşünürler Neo-Klasik iktisadın şekillenmesinde öncü olmuşlardır. Klasik iktisadın temelde savunduğu serbest piyasa kavramını koruyarak sistemi geliştirmeye ve sorunlarına çözüm bulmak için ortaya çıkmıştır. Üstünde durdukları konular ise marjinal analiz, tüketici ve üreticinin karar verme davranışı ayrıca ekonominin işleyişi üzerinedir. Bu konular Neo-Klasik iktisadın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Marjinalistler özellikle marjinal fayda kavramı ile Neo-Klasik iktisada önemli katkıda bulunmuşlardır (Harvey, 2008: 128).

Neo-Klasik iktisat Alfred Marshall tarafından geliştirilmiştir. Marjinalistler, Neoklasik iktisadı denge iktisadi olarak kabul etmişler, fakat Marshall kısmi denge olarak daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Marshall şu anki iktisadın temellerini atmış ve daha anlaşılır hale getirmiştir. Marshall kısmi denge ile bir değişkenin değer aralığı incelenirken, onu etkileyecek diğer tüm değişkenlerin sabit olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Marshall iktisadı matematiksel veriler ile daha sağlam kanıtlara dayandırarak açıklamıştır.

Kısaca Marshall'ın iktisada kattıklarına bakacak olursak;

- a) Arz ve talep esnekliği, eğrisi,
- b) Azalan marjinal fayda,
- c) Ölçeğe göre azalan-artan getiri,
- d) Tüketici, üretici artığı,

Marshall mikro iktisadi konularla iktisada önemli katkılarda bulunmuş olup Neo-klasik iktisadı oluşturmuştur (Skousen, 2007: 216-218).

Genel olarak Neo-Klasik iktisadın belli başlı yapısına bakacak olursak, rasyonellik ve maksimizasyon kavramları temel ilkelere. Bu ilkelerin içinde barındırdığı tanım ise bireylerin yaptıkları tercihlerde olabildiğince az maliyete

katlanarak en fazla kazancı sağlayabilecekleri malları tercih etmelerine yönelik olup, bunun sonucunda da fayda maksimizasyonu söz konusu olacaktır. Aynı durum üreticiler için de geçerlidir onlar da bu şekilde kâr maksimizasyonu sağlayacaklardır. Sermaye ve faiz için düşünceleri, sermayenin oluşabilmesi için tasarruf yapılması gereklidir. Bunun için de bugün yapılmak istenen tüketimden vazgeçilmelidir ve bu vazgeçmeyi sağlayacak kavram ise faizdir. Piyasa ekonomisi Neo-klasik anlayışa göre tek başına yetersiz kalmakta, bunun kamu ekonomisiyle desteklenmesi gerekmektedir. Piyasa ekonomisinin yetersiz oluşunun nedeni tam rekabet piyasasının istenilen şekilde gelişmemesi, dışsal ve içsel ekonomik yapılar vb. sorunların ortaya çıkması ve buna bağlı işleyişin aksamasıdır. Bir diğer savunulan ise bireyin yaptığı tercihlerin bireye sağladığı faydanın yanında ekonominin ve toplumun da faydasına yönelik olacağını savunmuşlardır. Klasik iktisat, emek değer teorisine karşı olup, emeğin değil faydanın değeri belirleyeceğini savunup buna istinaden de marjinal fayda kavramı üzerinde durmuştur. Devlet dışsallık oluşan durumlarda piyasaya müdahale etmeli veya bu işler devlet eliyle yapılmalıdır (Lila, 2020: 243-244).

Kısacası Neo-Klasik iktisat bugünkü iktisat kavramlarını geliştirmiş olup, matematiksel verilerle desteklemiştir. Neo-Klasik İktisadi düşüncenin sonrasında, kurumsal iktisat kendini göstermeye başlamıştır. Fakat bu konu bu bölümde yer almayacak olup, üçüncü bölümde konuya değinilecektir. Ayrıca diğer iktisat okullarına da Veblen'in dönemine kadar değinilmiş olup, Veblen 'den sonrası döneme bu tezin kapsamında yer verilmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞGÜCÜ PİYASALARI VE PROBLEMLERİ

İnsanların var olmalarından bugüne kadarki süreçte hayatlarını ve varlıklarını sürdürebilmeleri için belli bir emek sarf etmeleri gerekmiştir. Eski zamanlarda bu emek avlanmak, kendi yiyeceğini ekmek ve onunla uğraşmak, barınmak gibi ihtiyaçlar için gerçekleştirilmiş olup, daha sonrasında ise sanayileşmeyle adımlarının atılması ile emek ve sermayenin yollarını birleştirmiştir. İşte bu süreçlerin sonucunda işgücü piyasası kavramı kendini bizlere tanıtmış ve problemleriyle karşımıza çıkmıştır.

1. İşgücü Piyasası Kavramı ve Tanımı

İlk olarak işgücü nedir? Sorusunun cevabı şu şekilde olmalıdır. İşgücünün tanımı Türk Dil Kurumu tarafından yapılmaktadır, İşgücü: kişinin, yararlı bir şeyler üretmesi için onu harekete geçiren fiziksel ve düşünsel eylemlerinin tamamıdır.

Ekonomik açıdan bir tanım yapıldığında ise; Aktif nüfusu oluşturan kişilerin cari ücret düzeyinde çalışanlar ile yani istihdam edilenler ile işsizlerin toplamını ifade ettiğini görmekteyiz.

İşgücü piyasası hakkında genel bir tanımlama yapmadan önce kısaca piyasadaki ne kastedildiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Piyasa iktisadi açıdan alıcının ve satıcının ortak bir noktada buluşması ve istekleri doğrultusunda değiş tokuş işleminin tamamlanması olarak tanımlanabilir. Bu piyasa her zaman fiziki olarak gerçekleşmeyebilir. Özellikle teknolojinin geliştiği göz önüne alınırsa fiziki karşılaşmanın zorunluluğunun ortadan kalktığı görülmektedir. Yani arz ve talebin buluştuğu nokta olarak da ifade edilebilir. Burada işgücü piyasası denildiğinde ise, emeğin başrolde olduğu ve iktisatta üretim faktörlerine bakıldığında da emeğin vazgeçilmez bir üretim faktörü olduğu karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar geçmişten günümüze kadar değişim içerisinde olsa da emek, teknolojinin ilerlemesi ile yerini bazı noktalarda makinalara bırakmış olması, vazgeçilmesi anlamını taşımayacaktır. Sonuç olarak işgücü piyasası, çalışmak isteyen birey ile işverenin bir araya geldiği, arz ve talebin buluştuğu piyasadır. Buradan emeğin çıkarılması mümkün olmayacaktır. Bu iki kavram bir bütün halinde olup, ayrı ele alınmaları söz konusu olmayacaktır.

Geniş bir tanım yapmak gerekirse işgücü piyasası, emeği talep edenler ile bu emeği arz etmeye hazır olanların bir araya gelerek ortaya konulacak emeğin fiyatının belirlenip bu fiyat üzerinden ne kadar emek arzına gereklilik olduğuna karar verilen yerdir (Ataman, 1999: 12-13).

Türkiye'deki nüfus işgücünün kaynağını oluşturmaktadır. Fakat nüfusun tamamı üretim sürecinde aktif bulunmamaktadır. Aktif nüfusa bakıldığında 15 ila 64 yaş arasını kapsamaktadır. Tabi burada kurumsallaşmamış nüfus ayrımı söz konusudur. Kurumsallaşmamış nüfusun açıklaması ise şöyledir; okullar ve yurtlarda kalanlar, çocuk yuvaları ve huzur evi, otel veya özel nitelikli hastaneler, orduvevi ve kışla, hapishane gibi yerlerde ikamet edenler ve yabancı uyrukluların dışında kalan nüfusu kapsamaktadır. Yani aktif nüfus bu tanımın dışında kalanları temsil etmektedir. Fakat sadece 15 ve 64 yaş arası üretime katılır ve hepsi çalışır diyemeyiz. Çalışma yaşında olup çalışmak istemeyenler veya çalışacak durumda olamayanlar aktif nüfus olarak kabul edilir. Nasıl ki bu yaş aralığının dışında kalıp yani 65 yaşında birinin hala iş hayatında varlığını sürdürmesi gibi veya 15 yaşından küçük olup iş hayatının içinde yer alması gibi durumlar da söz konusudur (Gündoğan, 2013: 8).

İşgücü piyasalarını, ülkenin geneline yaymak gerekirse işgücünün varlığı yani emeğin varlığından vazgeçilmesi mümkün değildir. Çünkü ülkelerin ekonomik mal üretmeleri gerek fiziksel gerekse fikişel olsun çoğunlukla emeğe bağlıdır. Emek doğru şekilde yönlendirilirse ülkeler gelişir, ekonomik büyüme sağlanır ve toplumun yaşam kalitesi, refahı artar. Bunun içinde işgücü piyasaları önemli roller üstlenir. Bu piyasada emeğin fiyatı belirlenir, üretilecek hizmet, ürün belirlenir ve bu şekilde ilerleme sağlanır.

İşgücü piyasanın önemli göstergeleri, istihdam ve işsizliktir. Bu göstergeler ülke ekonomisinin iyi olup olmadığının hakkında bilgiler vermektedir. Ülkeleri ve toplumları bu göstergeler yakından ilgilendirir; çünkü işgücü piyasasının toplumdaki bireyleri etkilemesinin nedeni emeklerinin karşılığını almaları ve çalışacakları işler bulmaları için önemlidir ki bu şekilde varlıklarını sürdürüp hayatlarını ona göre planlayabilsinler. Ülkeler için önemine değinmek gerekirse ekonomik büyüme, millî gelirin artması, yatırımların artması, ekonomik kalkınma, dışa bağımlılığın azalması gibi nedenlerden dolayı önemi mevcuttur.

1.1. İşsizlik Tanımı ve Kavramı

İşsizlik nedir? Bir ülkede yaşayan ve çalışma hayatının içinde bulunmayanlar da işsiz midir? İşsizlik kavramının genel hatları nedir? Sorularına cevap aramaya çalışıldığında karşımıza çok fazla kapsamlı ve geniş tanımlar çıkmaktadır. Şimdi bu detaylara inip konunun içerisinde bu tez kapsamında açıklamalara yer verilecektir. İşsizlik, genel olarak ülkelerin büyük sorunlarından yalnızca biridir. Bu sorun ülke açısından nasıl büyük bir sorunsu bireyler için de bir o kadar büyük bir sorun olmaktadır. İşsizlik Kavramını iki taraf içinde tanımlamak gerekirse toplum ve birey için bakılacak olursa bireylere ifade ettiği; Çalışma istek ve arzusunda olup gelir elde edebileceği bir işe sahip olamamak cümlesiyle tanımlayabiliriz. Toplum için bu kavrama bakacak olursak topluma ifade ettiği tanım ise; üretimden en değerli kaynak olan işgücünün yeteri kadar kullanılamaması ve boşa harcanması şeklinde olacaktır. TÜİK de tanımlanan işsizlik tanımı da şöyle yapılmıştır: Referans dönemi içinde çalışma halinde olmayan ve 3 aylık bir dönemde iş arama kanallarından en az birine dahil olmak ve iş bulunması halinde iki hafta içerisinde iş başı yapabilecek bütün bireyler işsiz olarak tanımlanmaktadır.

İktisatçılar için işsizlik tanımı da şu şekilde yapılmaktadır, çalışma arzusunda ve gücünde olan bireyin emek piyasasında belirlenen cari seviyesinde belirli zaman diliminde iş arayıp fakat bir iş bulamamalarıdır. Bireysel olarak bu kişilere “işsiz” genel olarak da bu kavrama “işsizlik” adı verilmiştir (Orhan, 1993: 190).

1.1.1. İşsizliğin Önemi

İşsizliğin önemi bireyler için iş çok önemlidir. İşsizliğin bireylere faturası çok ağır olmaktadır. Çalışılan dönem zamanında yapılan birikimler, işsiz kalınan dönemde eriyip bitmekte ve bireyleri sil baştan başa döndürmekte ya da borçlu bir duruma düşürmektedir. İşsiz kalınan süre ne kadar uzun olursa sonuçlar da bir o kadar kötü olacaktır. Tabi sadece maddi açıdan olmayıp duygu bakımından da çok ağır olabilmektedir. Böyle durumlarda ülkelerde artan işsizlik oranları sadece işsizlikle sınır kalmayıp akabinde de farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birkaçı boşanma ve şiddet oranlarının artması, suç oranlarının artması gibi, benzer durumları tetikler. İşsizlik toplumsal olarak büyük bir huzursuzluk ve sorun teşkil etmektedir. Ülke içinde

ekonominin büyüme sorunu devletin politikalar teşvikler yapması gibi birçok bedeli olmaktadır (Mill, 2019: 181: 182).

1.1.2. İşsizlik Türleri

İşsizlik türleri kısa kısa açıklanacak olup, detaylandırma yapılmayacaktır.

1.1.2.1. Açık İşsizlik

Açık İşsizlik çalışma isteği ve gücü olduğu halde cari ücret seviyesinde iş bulamayanları kapsamaktadır. Açık işsizlik kendi içinde beşe ayrılmaktadır bunlar; yapısal, arızı, konjonktürel, teknolojik ve mevsimlik işsizliklerdir (Orhan, 1993: 10).

1.1.2.2. Arızı İşsizlik

Arızı işsizliğin bir diğer adı da friksiyonel işsizlik olarak geçmektedir. Bu işsizlik türü iş değiştirmeleri sırasında ortaya çıkan işsizlik türüdür. Yani iş değiştirmek için işten çıkanların veya sektörünü değiştirmek için işi bırakanların bıraktıkları gibi hemen işlerini bulamamaları sonucu ortaya çıkan işsizliktir. Bu işsizliğin ortaya çıkış nedeni kişilerin daha iyi ücret düzeyinde bir iş aramaları veya çalıştığı işin ortamından memnun olunmaması gibi birçok nedenden dolayı kendini gösterdiği için, bu işsizlik türünde bir önlem söz konusu olmayıp herhangi bir çözüm de net olarak olmamaktadır (Yıldız, 2014: 4-5).

1.1.2.3. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik ülkenin ekonomik düzeninde değişimlerden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Farklı dönemlerde farklı mal ve hizmet üretimlerinin ortaya çıkması ve bu değişimlere ayak uydurmak için geçen zamanda ortaya çıkan işsizlik türüdür. Bu işsizlik türü çözümü daha zor olan bir işsizliktir (Bilgili,2014: 135-136).

1.1.2.4. Konjonktürel İşsizlik

Ekonomilerde yaşanan daralma dönemlerinde üretim düşer. Bu düşen üretimde işsizlik meydana gelir. Böyle durumlarda ortaya çıkan işsizlik türüne konjonktürel işsizlik denilmektedir. Aynı durum hizmet üretimi içinde söz konusudur. Turizmi etkileyen bir durumda salgın buna yakın bir örnek olarak gösterilebilir. Turizm işçilerinin turizm sezonunun açılmaması nedeniyle işsiz kalmaları konjonktürel işsizliğin artmasına neden olmuştur diyebiliriz (Akyıldız, 2019: 97).

1.1.2.5. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik adından da anlaşılacağı gibi gelişen teknolojilerin sonucu olarak emek iş gücünün yerini makinelerin alması sonucu kendini gösteren bir işsizlik türüdür. Teknolojik gelişmelerin her geçen gün artmaya başlamasını göz önüne alacak olursak pek de ortadan kalkacak bir işsizlik problemi olmadığı görülecektir (Öcal, 2013: 43).

1.1.2.6. Mevsimlik İşsizlik

Mevsimlik işsizlik adından da anlaşılacağı gibi mevsimlik yapılan işler olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Bu mevsimlik işler tarım işleri, turizm işlerini kapsar. Burada ortaya çıkma şekli ise yazın bu işlerin yapılması ama kış aylarında bu işlerin yapılamamasından dolayı ortaya çıkan işsizlik türüdür (Günay, 2009: 139).

1.1.2.7. Gizli İşsizlik

Bu işsizlik türünde bireyin bir işi vardır, fakat toplam üretimde herhangi bir katkısı yoktur. Böyle oluşan işsizliğe gizli işsizlik denilmektedir. Ücret seviyesinin düşük verimliliği az olduğu işlerde gizli işsizlik varsa bir kişinin yapacağı işi iki veya daha fazla kişiye verilmiş demektir. Sonuç olarak üretimde belli bir miktarın üretilmesi bu kişilerin işten çıkarılsa dahi yine aynı oranlarda üretimin devam etmesi anlamına gelecektir.

Genel olarak gizli işsizlik, çalışanın çalışıyor gibi görünmesi olup üretime bir katkısının olmaması ya da çok ufak bir katkısının bulunmasıdır. Fakat bu kişiler üretimde aktif olmamalarına rağmen işsiz olarak geçmemekte, kendileri de iş arama eğilim de değildirler (Selim, 2012: 14-15).

Özellikle gizli işsizlik gelişmekte olan ülkelerin başlıca sorunu olup, tarım ve kamu sektöründe sık görülmektedir. Tarım da kendi adına çalışan aile bireyleri, bu işlerde ücretsiz çalışan aile bireylerin de ortaya çıkmaktadır. Kamu da ise, fazla istihdam yaratılması sonucun da yaşanmaktadır. Bu işsizlik türü gelişmekte olan ülkeler için ekonomilerine zarar veren önemli bir işsizlik türüdür (Selim, 2012: 14-15).

1.2. İşsizlikle Mücadele Politikaları

İşsizlikle mücadele politikaları üç bölüme ayrılan politikalardır. Bunlar; Aktif, pasif ve diğer işsizlikle mücadele politikalarıdır bu politikaları kısaca açıklamak gerekirse;

1.2.1. Aktif Politikalar

İşçi ile işvereni bir araya getirmek bu şekilde işsizlik sorununu ortadan kaldırmak. İşçinin eğitimini artırmak. Kamunun yararına işler yapmayı ve iş kurma konusunda destek olan bir politikadır. Bu politikaya örnek olarak istihdamın teşviki için firmalara verilen istihdam indirimleri yani sigorta teşviki sigortanın ödenmemesi veya az bir miktarın işverence karşılanması şeklinde bahsedilebilir. İş kuracak kişilere hibe verilmesi veya onların eğitilmesi bu sistemin örnekleri olacaktır. Türkiye’de aktif politikalar İŞKUR tarafından yerine getirilmektedir. Özellikle dezavantajlı grupların iş bulmasında büyük rol oynamaktadır.

Ayrıca son dönemlerde yaşanan salgın nedeniyle kısa çalışma ödeneği de bu politikanın kapsamına girmektedir buradaki amaç iş kaybını önlemek ve işsizliğin artmasını engellemiştir (Günaydın ve Yıldız,2016: 267-268)

1.2.2. Pasif Politikalar

Pasif politikanın amacı işsizlere direk iş bulmaktan ziyade, işsiz kalan sürelerdeki mağduriyeti azaltmaya yönelik bir politikadır. Bu şekilde işsiz kalan kişiler temel ihtiyaçlarını karşılaya bilmektedirler.

1.2.2.1. İşsizlik Ödeneği

Bu politika kısa vadeli olup, bunun da belli şartları bulunmaktadır. İŞKUR’un İşsizlik Ödeneğinden Yararlanma Koşulları: İlk olması gereken, kendi isteğinin dışında ve bir kusurunuz olmadığı hallerde işsiz kalmış olmanız ve işsizlik sigortası priminin son 3 yıl içerisinde en az 600 gün ödenmiş olması. Kesintiler ile 600 gün tamamlanmıyorsa zaten işsizlik ödeneğinden faydalanmak söz konusu olmamaktadır.600 gün yerine getirilmiş ise işten çıkış yapılan günden öncesinde 120 günlük tam sigortalılık gerekmektedir. Yani bir işe girdiniz ve 3 ay çalıştınız ve

çıkarıldınız 600 günü tamamlamış olsanız dahi son işyerinde 120 günü dolmadan çıkış gerçekleşmişse işsizlik ödeneği alınamamaktadır. 600 gün ve son işyerinde 120 gün sağlanıyorsa işten ayrılış bildirgesini alındığı tarihten itibaren en geç 30 gün içinde İŞKUR'a müracaat edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde işsiz kaldığı zamanlarda şartlar yerine getirilmiş ise işsizlik sigortasından faydalanabilmektedir (Germir, 2012: 35-39).

İşsizlik ödeneğinden kaç ay faydalanılacağı da çalışılan süre ile değişkenlik göstermektedir. 3 yıl süre içinde aranan 600 gün çalışılmış ise işsizlik maaşı alınacak süre 6 aydır. 900 gün çalışma günü var ise 8 ay, 1080 gün çalışma süresi mevcutsa 10 ay işsizlik maaşı ödeneği almaya hak kazanılmış olur. Kısaca işsizlik ödeneğinin ne kadar olacağı hakkında bilgi vermek gerekirse son çalışılan 4 aylık brüt ücretin ortalaması alınıp bunun üzerinden %40 hesaplayarak damga vergisi düşüldüğünde (0,00759) ne kadar alınacağı hesaplanabilir.

Örnek vermek gerekirse 6000 TL ile çalışıldığını varsayarsak 4 ay hep aynı ücret ele geçtiğini düşünelim. $6000 \times 40\% = 2400 \times 0,00759 = 18,216$ Elinize geçecek rakam: $2400 - 18,216 = 2381,78$ TL'dir.

Tabi İşsizlik sigortası sadece ödeme yapmayı amaçlayan bir sigorta değildir ödeme yaparken aynı zamanda kişiyi bir işe yerleştirmeyi ve gerekli eğitimi sunmayı amaçlar.

1.2.2.2. İşsizlik Yardımı

İşsizlik sigortası gibi olmayıp kişinin bu sisteme bir katkısı olmadan alacağı yardımdır. Bu yardımın amacı kişinin alım gücünün belli bir miktarını korumayı hedefler. Bu yardım sadece devlet eli ile karşılanmaktadır. İşsizlik sigortasındaki gibi işveren ve çalışandan kesilen primler söz konusu değildir. Bütün ödeme devlet tarafından üstlenilmektedir. Bu politikada yine pasif bir politikadır (Kocabaş ve Canbey Özgüler, 2019: 276-280).

Bir diğer pasif politikanın içinde yer alan kıdem tazminatıdır. İşçilerin kıdem tazminatı alma şartı şu şekildedir;

- 4857 Sayılı konun kapsamın da olunması,
- İşyerinde 12 ay çalışmış olmak,

- İşin belirli nedenler ile sona ermesi, 4857 sayılı kanunun 24.25.ve 17.(2. Bent dışındaki durumlar) madde kapsamında olması,
- Askerlik nedeniyle işin sonlanmış olması,
- Kadın çalışanın evlilik nedeniyle işi bırakması,
- Emeklilik şartlarının yerine gelmesi sonucu işin sona ermesi,
- Çalışanın vefat etmesi,

Yukarıda sayılan durumların gerçekleşmesi, çalışanların kıdem tazminatı almalarını sağlamaktadır (Kaygusuzoğlu, 2010: 175-176).

Aynı şekilde ihbar tazminatı da bu politikanın kapsamındadır. İhbar tazminatı almanın şartları ve süreleri iş kanunda belirlenmiştir. Buna göre belirsiz süreli yapılan iş sözleşmelerinde fesih yapmadan önce taraflar bu durumu birbirine bildirmek zorundadırlar.

İhbar süreleri;

Altı aydan az ise 2 hafta,

Altı aydan bir buçuk yıl ise 4 hafta,

Bir buçuk yıldan üç yıla kadar ise 6 hafta,

Üç yıl ve üstü olan iş sözleşmelerinde ise 8 hafta, sonunda sona ermiş olur. Bu süreler istenirse sözleşmeler ile artırılabilir. Bu sürelere uyulmaz ise hesaplanan ihbar tazminatını ödemekle yükümlüdür. Eğer bu süreler belirlenmiş olup iş arama içinde 2 saat günlük iş arama süresi işçiye verilmiş ise bu ihbar tazminatı ortadan kalmış olur (Kocabaş ve Canbey Özgüler, 2019: 276-280).

1.2.2.3. Ücret Garanti Fonu

Bir diğer pasif istihdam politikası olan ücret garanti fonu, işveren tarafından hizmet akdine tabi olarak çalıştırdığı sigortalı personele olası iflas, aciz vesikası alması veya konkordato ilan etmesi gibi durumlardan korumak amacıyla geliştirilmiştir. Ödeme sorunuyla karşılaşan işverenlerin işçisini mağdur etmemesi adına bu fondan üç aylık maaşlarına kadar destek alabilmektedirler. Ücret garanti fonu her işveren tarafından yapılan aylık işsizlik sigortası kesintisinin yıllık toplamı üzerinden hesaplanır. Hesaplanan tutarın %1'lik kısmı bu fona devredilir (Yıldız, 2018: 45-46)

1.2.2.4. İş Kaybı Tazminatı

Özelleştirme sürecine dahil olan kuruluşların (iştirakler hariç) özelleştirmeye hazır hale getirilmesi, özelleştirilmesi, şirket yapısının küçültülmesi veya etkinliğinin, işleyişinin bir kısmının ya da tamamının durdurulması, geçici olarak ya da süresiz kapatılması veya tasfiye edilmesi sebebiyle; bu kuruluşlarda belli bir sözleşmeye dayalı çalışanların iş kanunu çerçevesinde ve toplu iş sözleşmesi ile belirlenen hallerde tazminat alınmasında bir engeli olmayan kişilere kanunlardan belirtilen ve yürürlükteki toplu iş sözleşmelerinde belirlenmiş olan tazminatları dışında, gelir ve sosyal güvenliklerinin devamlılığının sağlanabilmesi için belirli bir süre zarfında ödenen tazminatı kapsamaktadır (www.iskur.gov.tr)

1.3. İstihdam Tanımı ve Kavramı

İstihdamın tanımı yapılırken birçok tanım karşımıza çıkmaktadır. Basitçe ifade etmek gerekirse; istihdam bireylerin gelir elde etmek için kendilerine en uygun işlere girmeleri ve çalıştırılmaları olarak ifade edebiliriz. İstihdam dar ve geniş anlamlar olarak da tanımlanmıştır. Dar anlamda tanımına bakacak olursak emeğin üretim sürecinde girdi olarak kullanılması, geniş anlamda ise üretim faktörlerinin tamamının üretim sürecine dahil edilmesidir (Gündoğan, 2019: 9).

Türkiye İstatistik Kurumunun yaptığı tanımlamaya bakacak olursak, İstihdam: iş başında olanlar ve olmayanlar grubuna dahil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm bireyler, istihdam edilen nüfusu oluşturmaktadır (Gündoğan, 2019: 9).

İşbaşında olanlar: Ücretli, yevmiyeli, maaşlı kendi adına veya işveren ya da aile işlerinde ücretsiz olarak referans dönemi içerisinde minimum bir saat iktisadi faaliyette bulunan kişileri kapsamaktadır (Gündoğan, 2019: 9).

İşbaşında olmayanlar: İş ile ilişkisi yani iktisadi faaliyeti devam ettiği halde referans haftası içinde farklı nedenlerle işinin başında olmayan, kendi hesabına veya bir işveren sıfatıyla çalışanlar istihdamda var olarak kabul edilirler (Gündoğan, 2019: 9).

1.3.1. Tam İstihdam

Ekonomide çalışmak isteyenlerin kendilerine uygun işler bulup bir zaman diliminde çalışabiliyorlarsa bu ekonomi için tam istihdamda olduğunu söyleyebiliriz.

Tam istihdam oluşması için açık işlerin çok olması ve iş arayanların buna oranla daha az olması gerekir. Fakat yine de bu ekonomilerde işsizlik düşük oranlarda olsa da tamamen ortadan kalkar diyemeyiz çünkü daha iyi iş arama duygusu insanlarda var olduğu için tam istihdamda da friksiyonel işsizlikler görülebilir. Aynı şekilde yapısal işsizlikler de bazı dönemlerde kendini gösterebilir. Tam istihdamda net olarak şunu diyebiliriz ki işsizlik oranları çok düşüktür. Tabi her geçen gün çoğalan nüfus göz önüne alınırsa tam istihdamı sağlamak pek de kolay olmayacaktır (Tekeli,2013: 10).

1.3.2. Eksik İstihdam

Eksik istihdamın tanımı zaman içerisinde gelişim göstermiştir. 1984 yılında ILO tarafından yapılan tanımlamada, kişinin eğitim ve beceri düzeyinde kendine uygun bir işte çalışmaması eksik istihdamın tanımı olmuştur. Fakat zaman içerisinde bu tanımda yaşanan açıklama sıkıntısı nedeniyle 2009 yılında TÜİK tarafından bir tanımlama yapılmıştır. Yapılan tanımlamada iki ayırım yapılmış,” zamana bağlı” ve “yetersiz istihdam “olmuştur.

- Zamana bağlı eksik istihdam: Referans dönemi içerisinde kendi işinde veya diğer işlerde haftalık 40 saati dolduramamış ve daha fazla çalışma isteğinde olan bireylerin bu şekilde işler ortaya çıktığında daha fazla çalışmaya başlayabilecek durumda olan kişilerdir (Özkaplan, 1999: 75).
- Yetersiz istihdam: Zamana bağlı eksik istihdam tanımının dışında olmak kaydı ile referans dönemi içerisinde istihdamda bulunan, son 4 hafta içerisinde işini değiştirmek veya ek iş bulmak için aktif iş aramış olup aradığı işi bulduğu takdirde 2 hafta içerisinde bulduğu işte çalışacak olan kişileri ifade etmektedir (Özkaplan, 1999: 75).

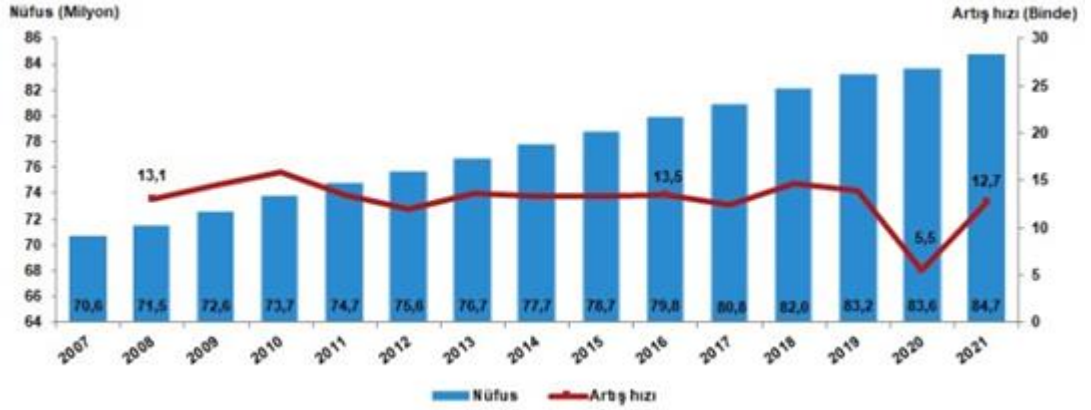
ILO’nun eksik istihdam tanımı şu şekildedir; bireyin eğitime ve yeteneklerine uygun bir işte çalışmaması olarak tanımlamıştır.

2. Türk İşgücü Piyasasının Yapısı

Ülkemizdeki işgücü piyasasının yapısının bilinmesi çok önemlidir, çünkü bir ülkenin işgücü yapısı o ülkenin ekonomik büyümesini yakından ilgilendirir. Tüketmek, insanoğlunun Adem'den bu yana var olabilmesi için gereklidir. Gerek yaşamak için gerek ise varlığını sürdürmek için hep bir tüketim halindedir. Bu nedenle işgücü piyasasının etkin işlemesi çok önemli bir konudur. Etkin çalışan işgücü piyasası ekonomik büyümeyi sağlayacak olup, ekonomik büyüme de işgücü yapısını geliştirecek ve işsizlik azalacak, istihdam artacaktır. Bu nedenle ülkenin işgücü piyasası aktif işliyorsa, o ülkenin ekonomisi büyüyecek ve refah seviyesi artacaktır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 125-127).

İşgücü piyasasını etkileyen en büyük faktör nüfustur. Artan nüfus işgücü piyasasını kötü etkiler. Artan nüfus ile yatırımlar da artmalı ki dengeli şekilde bir gelişimden söz edilebilsin, aksi bir durumda işsizlik sorunu giderek artış gösterecektir.

Türkiye'de 2007 yılından 2021 yılına kadar olan aralıkta nüfusa bakılacak olursa, her geçen yıl artış gösterdiği kolaylıkla görülebilir. Artan nüfus karşısında istihdam yaratacak alanlar genişletilmelidir. Bu istihdamın sağlanabilmesi için büyük adımlar ve yatırımlara ihtiyaç olup, kayıtlara göre her ay açılan çok fazla şirketin istihdam sorununu ne yazık ki çözmeye yetersiz kalacaktır. Ticaret sicil kayıtlarına bakıldığında son üç yıl içerisinde 80.000 ile 100.000 arasında şirket kuruluşu gerçekleşmiştir. Bunlardan %10 ile %20 arasında kapanmalar olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bakıldığında açılan birçok şirket bulunmakta, fakat ülkenin işsizlik problemini çözmeye yetecek donanım sahip olmamaları nedeniyle çok büyük etkileri söz konusu değildir. Sadece her şirket kuranın öncesinde bir çalışan olduğu varsayılırsa işverene bağlı olmayıp kendi hesabına çalışarak kendi istihdamını sağlamıştır diyebiliriz. Elbette ki bu kurulan şirketler birçoğu küçük ölçekli olduğundan istihdama pek fazla faydaları dokunmayacaktır. Bu nedenle nicelik değil nitelik daha önemli olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 1. Nüfus ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

Kaynak: TÜİK 2007-2021 Yılları Arası

Ülkemizdeki işgücü göstergelerine 2005’den günümüze kadar bakıldığında, aktif nüfusun her yıl arttığı gözlemlenmiştir. Artan işgücü istihdamda olanlar ve işsizlerden oluşmakta olup, istihdam artmış olsa dahi işsizlik de artış göstermiştir. Fakat çalışma çağındaki nüfus ile bakıldığında işgücü oranı nüfusun yaklaşık olarak yarısında kalmaktadır. Bu durumun ülkenin ekonomik göstergelerini etkilediği düşünülürse işgücü sayısının daha çok artması ve bunun çoğunun istihdam edilenlerden oluşması sağlıklı olacaktır.

Temel işgücü göstergeleri									
[15+ yaş]									Bin kişi)
Yıllar		15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne dahil olmayanlar	İşgücüne katılma oranı	İstihdam oranı	İşsizlik oranı
Toplam – Total									
2005	Aralık	48.776	21.219	19.113	2.106	27.558	43,5	39,2	9,9
2006	Aralık	49.697	21.663	19.750	1.913	28.033	43,6	39,7	8,8
2007	Aralık	50.583	21.471	19.392	2.079	29.111	42,4	38,3	9,7
2008	Aralık	51.312	22.691	19.705	2.986	28.622	44,2	38,4	13,2
2009	Aralık	52.285	23.857	20.746	3.111	28.429	45,6	39,7	13,0
2010	Aralık	53.433	24.493	21.891	2.602	28.940	45,8	41,0	10,6
2011	Aralık	54.445	25.053	22.881	2.172	29.392	46,0	42,0	8,7
2012	Aralık	55.394	26.204	23.806	2.398	29.190	47,3	43,0	9,2
2013	Aralık	56.486	26.797	24.328	2.469	29.689	47,4	43,1	9,2
2014	Aralık	57.401	28.724	25.614	3.110	28.677	50,0	44,6	10,8
2015	Aralık	58.294	29.377	26.174	3.204	28.917	50,4	44,9	10,9
2016	Aralık	59.146	30.271	26.411	3.860	28.875	51,2	44,7	12,8
2017	Aralık	60.295	31.373	28.136	3.238	28.922	52,0	46,7	10,3
2018	Aralık	60.949	31.863	27.631	4.232	29.086	52,3	45,3	13,3
2019	Aralık	61.921	32.077	27.728	4.349	29.844	51,8	44,8	13,6
2020	Aralık	63.140	30.271	26.327	3.944	32.869	47,9	41,7	13,0
2021	Aralık	64.173	33.298	29.550	3.749	30.875	51,9	46,0	11,3
2022	Temmuz	64.714	34.359	30.715	3.644	30.355	53,1	47,5	10,6

Tablo 1. Temel İşgücü Göstergeleri

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Not 1) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2) 2005-2020 aylık sonuçlar model ile tahmin edilmiştir.

TÜİK istihdamda olmayanların nedenlerini belli gruplara göre sınıflandırmıştır. Bunlar iş aramayanlar fakat iş olsa çalışacak olanlar, eğitimi devam eden öğrenciler, ev işlerinde çalışan aile bireyleri yani ev hanımları, emekliler, çalışabilecek durumda olmayanlar, mevsimlik işlerde çalışanlar ve artık iş bulma ümidini yitiren bireylerdir. Temel işgücü göstergesi grafiğine baktığımızda ne yazık ki çalışma çağına olup, fakat işgücüne dahil olmayan nüfusun neredeyse %50 oranında olduğu bir gerçektir. Bu %50 lik bölümde ağırlıklı olan kesim de öğrenciler ve ev hanımlarından oluşur. Bu kadar yüksek oluşunun altında yatan nedenler ise;

- Emeklilik yaşını dolduranların, emekliliği seçmesi ve erken yaşta işgücünden çekilmesi,
- Belli bir aralıkta iş aramış fakat istediği işi bulamadığı için artık iş bulma ümidini yitirmiş kişiler,
- Düşük ücretler nedeniyle çalışmayı tercih etmemek veya okuduğu bölüme uygun işler bulamamak,
- Ev işlerini kadınların fazla üstüne görev edinmesi aynı şekilde çocuk bakımının kadınların görevi olarak görülmesi kaynaklı işgücü piyasasından çekilme,
- Sağlık nedenleri ile işgücüne dâhil olmama,
- Kreşlerin ve bakıcı ücretlerinin çok yüksek olmasının getirdiği maddi sorunlar,
- Eğitim sürelerindeki uzunluk, mezun olunan okulların ülke iş sahasına uygun ilerlememesi,
- Kayıt dışı çalıştırılmanın getirdiği güvensizlik bunlara örnek olarak verilebilir (Özkaplan, 1999: 65-69).

3. İşgücü Piyasası Problemleri

3.1. Kayıt Dışı Çalışma Sorunu

Kayıt dışı çalışma sadece Türkiye'de yaşanan bir sorun olmayıp bütün ülkelerin genel sorunudur. Kayıt dışı çalışma ile ifade edilen sosyal güvenlik sistemine dahil olunmamasıdır. Kısaca sigortasız çalışma, asgari ücretin altında çalışma bunu ifade etmektedir. Kayıt dışı istihdamın temelini oluşturan neden, işçi maliyetinin yüksek gelmesi ve kendi karlarını arttırma arzusudur. İşverenlerin ufak ölçekli işlerinde özellikle bu durum çok fazla yaşanmaktadır. Buradaki en büyük sorun küçük yerlerde iş bulma sorunu yüzünden bireylerin geçimlerini sağlamak için her olumsuz şartı kabul etmesi ve buna bir itirazda bulunmuyor olmalarıdır. Sigortasız çalışma, asgari ücretin altında ücretin kabul edilmesi ve çok fazla saatler çalıştırılması kısacası kanunların dışında çalışılmasını ifade etmektedir. Tarım ve hizmet işlerinde de kayıt dışı çalışma çok fazla olup bunun saptanması daha zordur.

Kayıt dışılığın bir diğer nedeni de kişilerin eğitimsiz oluşlarıdır. Eğitimli kişiler bu şekilde çalışmayı kabul etmemekte ve tüm haklara sahip oldukları işleri tercih etmektedirler. Bu kayıt dışılık gerek eğitim gerekse denetimler ile çözülebilecek

durumdadır fakat denetimin ülkemizde sıkı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Kayıt dışı istihdam sadece bireylerin sosyal güvenlik sorunları ile kalan bir durum değildir. Bu durum ülke ekonomisini de fazlasıyla etkilemektedir (Fidan ve Genç, 2013: 140-141).

Birey açısından kayıt dışı çalışmanın bireye kaybettirdikleri: Kayıt dışı çalıştığı dönemlerin emeklilik için bir faydasının olmaması, iş kazalarında mağduriyetin giderilmesi söz konusu olacak rapor veya malullük aylığına hak kazanamamak, işten çıkarıldığında tazminat ve işsizlik aylığı alma hakkının kaybedilmesi, yıllık izin hakkının kanunlardaki gibi olmaması ya da hiç olmaması.

Devlet açısından bakıldığında durum pek parlak değildir. Şöyle bakmak gerekirse duruma bir işçinin sigorta maliyeti 2022 Temmuz asgari ücret zammı ile;

İşçi için ödemesi gereken: İşsizlik payı %14(905,94) + %1(64,71) İşsizlik sigortası İşveren için: İşsizlik SGK payı %20,50 (%5 indirim 5510 kanunla tabi ayın son gününde ödenirse ödemezse %5 lik indirimden faydalanamıyor.) 15,50(1003,01) +%2(129,42) İşsizlik sigortası İşveren sigorta yapmadığında sistemin dışında işçi çalıştırıldığında, toplam 2103,08 TL devletten kaçırmış olmaktadır. Devlet bu ödemeleri almadığında ne oluyor dersek, bütçe açık veriyor. Bu açık için Devletin borçlanması gerekiyor. Borç artıyor kamusal yapılacak hizmetler düşüyor. Ya da bu açıklar başka şekillerde kapatılmaya çalışılıp sisteme dâhil olan bireylerin omzuna yükleniyor. Sonuç olarak adaletsiz bir sistem ve bireylerin sisteme olan güvenin zedelenmesine ve toplumun refahını bozulmasına neden oluyor.

Tablo 2. Kayıt dışı İstihdam Oranları 2015-2021

Kayıt Dışı İstihdam Oranları Yıllara Göre 2015-2021							
Yıllar	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Oran %	33,57	33,49	33,97	33,42	34,52	30,59	29,00

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu

Tablo 2. de Türkiye'nin 2015-2021 dönemi kayıt dışı istihdam oranları görülmektedir. Bu tablo da görüldüğü gibi 2015 yılında % 33,57 olan kayıt dışı istihdam oranı 2018 yılına kadar pek fazla değişime uğramamıştır. Bu dönemde kayıt dışı istihdamın gidermek adına çalışmaların olmadığını ya da yapılan çalışmaların kayıt

dışılığı gideremediği sonucu çıkarılabilmektedir. 2019 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre kayıt dışı istihdam oranını %1,10 arttığı görülmektedir. Bu kayıt dışı artış oranının nedeni olarak, nüfus artışı, ekonomik krizler vb. durumlardır. 2019'dan 2020 yılına gelindiğinde ise olumlu yönde %3,93 oranında kayıt dışı istihdam azalmış ve 2021 yılında da bir önceki yıla göre %1,59 azaldığı görülmüştür. 2008 yılında Sosyal Güvenlik Reformu adımlarının gelişmesi ve zaman içerisinde düzene girmesi ile kayıt dışı istihdam oranlarında düşüş olarak kendini göstermiş ve yapılan bu reformlar ile kayıt dışı istihdam 2015 yılına göre azalmış ve reformlar işe yaramıştır denilebilir (Yanici Erdal, 2019: 240-244).

3.2. İşsizlik Sorunu

İşsizlik sorunu işgücü piyasasının en temel sorunudur. İşsizlik tek yönlü ekonomik bir sorundan daha fazlası olup, toplumsal ve sosyal boyutları daha ağır bir sorundur. İşsizliğin çözülmesi bireylere sadece maddi rahatlama sağlamakla kalmayacak yoksulluk sorununun ve sosyal dışlanmanın şiddetini azaltacaktır.

Türkiye'deki işsizlik oranlarının 2000'li yıllardan 2021 yılına kadar bir artış göstermiştir. Artan nüfus ile işsizlik de artmış yeteri kadar iş hacmi oluşamamıştır.

Tablo 3. İşsizlik Oranları 2000-2021

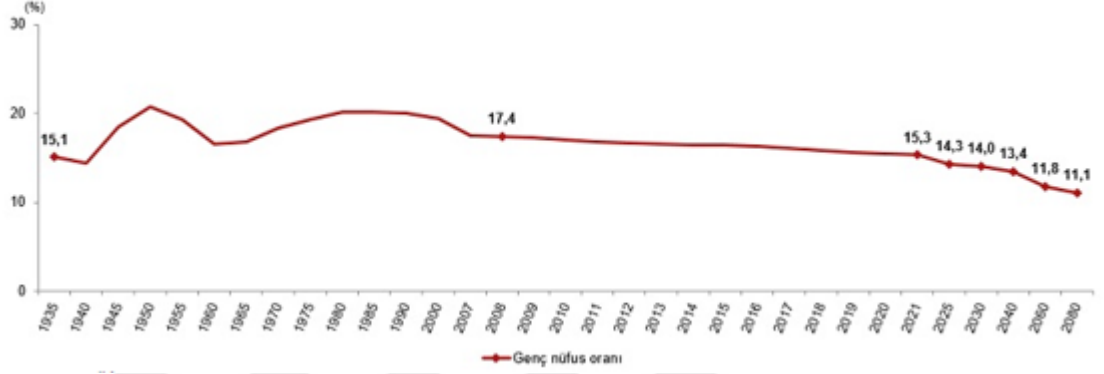
Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İşsizlik %	6,5	8,40	10,3	10,5	10,8	10,6	10,2	10,3	11	14	11,9
Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
İşsizlik %	9,8	9,2	9,7	9,9	10,3	10,9	10,9	11	13,7	13,2	12,0

Kaynak: TÜİK

3.3. Genç İşsizlik sorunu

Türkiye'de genç nüfusun fazla olmasından dolayı genç işsizlik sorunu ciddi bir sorun halini almıştır. Türkiye'deki nüfus içerisinde gençlerin payı pekte azımsanacak ölçüde olmayıp genç bir nüfusa şu an için sahip olduğumuzu söylemek mümkündür. Fakat TÜİK'in yayınladığı verilere göre her geçen seneler bu genç nüfusta azalmakta. 2021 Yılından 2024 Yılına kadar öngörülen genç nüfus ülke nüfusu içerisinde ki payı 15,3 iken 2025 Yılına gelindiğinde ise 14,3 ve 2030 Yılında ise bu oran 14,0 olacağı öngörülmüştür. Bu da şu an için aktif ve dinamik nüfusun gençlerin etkin bir şekilde işgücüne katılamaması, işgücü piyasası açısından da bir eksikliktir. Çünkü genç nüfus

enerjik ve yaratıcı bir nüfustur. Bu nüfustan etkin bir şekilde faydalanamıyor olmak onlar için olumsuz getirileri olduğu kadar ülke için de olumsuz bir durumdur. 2080 yılında %11,1 olacağı öngörüsüne göre durum pek parlak görünmemektedir.

Grafik 2: Genç Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı, 1935-2080

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları, 1935-1990

TÜİK, Nüfus Tahminleri, 2000

TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007-2021

TÜİK, 2018 Nüfus Projeksiyonları, 2025-2080

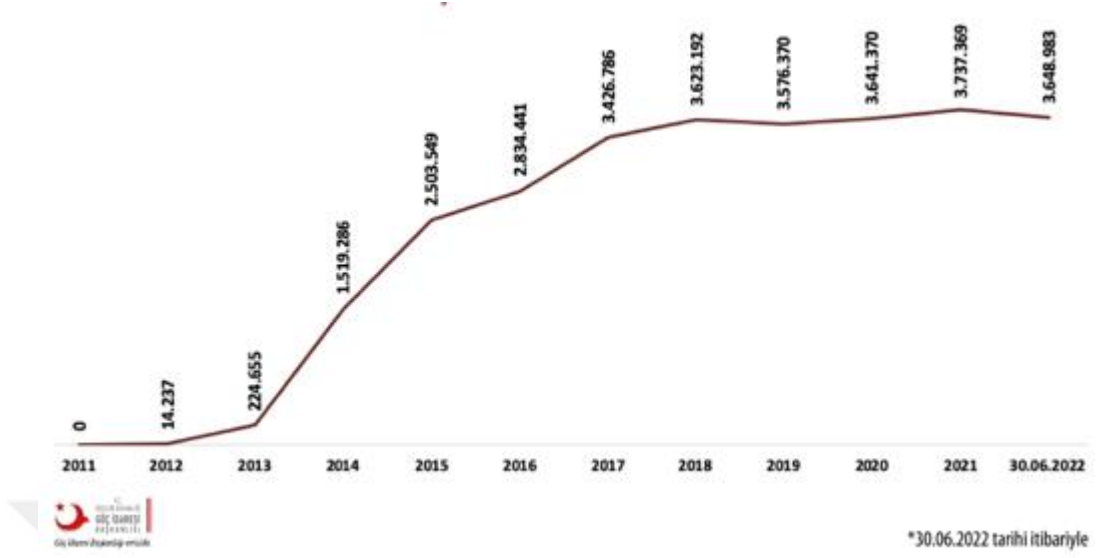
15-24 yaş arası gençlerin iş bulmaları daha zor olmaktadır. Bu yaşlarda eğitim hayatlarının devam etmesi sebebiyle çalışma hayatına başlamalarını geçirtmiş olup, deneyim kazanmalarını negatif yönde etki etmiştir. Bu nedenle gençlerin deneyimsizlikleri onların önünde duvar olarak kullanılmak yerine onların bu dinamik yapılarından yararlanarak onların iş hayatına katılması için herkesin üstüne düşen görevler olmalıdır. Çünkü işsizlik sorunu ekonomik sorunların yanı sıra psikolojik ve sosyal sorunlara sebep olmaktadır. Gençler bu psikolojik sorunlarla 15-24 yaşları arasında karşılaştıklarında daha ağır sonuçlar oluşmaktadır. Üstesinden gelemeyecekleri bunalımlar, mutsuzluk, hayal kırıklığı, endişe, kaygı bozuklukları vb. birçok sorunu da beraberinde getirmekte olup bunları aşmak bu duygulardan kurtulmak ya çok zor olmakta ya da gençler bu durumdan çıkamamaktadırlar (Erol, 2013: 18-21).

3.4. Niteliksiz İşgücü Sorunu

İşsizlik sorununun yanı sıra işgücünün nitelikli olmayışı da işgücü piyasamızın bir diğer sorunudur. İşletmeler genel olarak yetişmiş işgücüne oldukça ihtiyaç duymaktadırlar. Nitelikli işgücü, iyi eğitim almış, sermaye ekipmanlarını daha verimli hale getirip bunları etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan çalışanlar sayesinde işletmeler, piyasada daha iyi rekabet edebilecekler ve bu şekilde işletme daha iyi bir noktaya alınabilecektir. Nitelikli işgücünün istihdam edilmesinde işletmeler oldukça karlı olacaklar ve işler kısa sürede yürüyecek ve karlılık ve verimlilik artacaktır. Niteliksiz işgücünde ise durum böyle olmayıp, ekstra maliyetler söz konusu olacaktır. Özellikle işletme yapısında yaşanan değişimlerde nitelikli işgücü bu duruma kolay adapte olup devamlılık sağlarken, niteliksiz işgücü ekstra bir maliyet ortaya çıkaracak ve bu nedenle de zaman kaybı yaşanacaktır. Bu nedenle çalışma hayatı için nitelikli işgücü oldukça önemli bir konudur. Nitelikli işgücüne sahip Ülkelerin teknolojik gelişmeleri daha hızlı ve zahmetsiz olacak, ülkenin gelişimi de bundan nasibini alacaktır (Akyüz,1980: 67-70).

3.5. Göçmen Sorunu

Göçmenlerin bir Ülkeye çok fazla gelmesi o ülkenin ekonomisini etkilemektedir. Göçmelerin işgücü piyasasına da bir o kadar etkisi mevcuttur. Bu etkilerin hem olumlu hem de olumsuz tarafları vardır. 2011 Yılından bu yana Suriyeli göçmenlerin, Türkiye’de işgücü piyasasına olan etkisi oldukça yüksektir. Aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi kontrolsüz bir göçmen sorunu bulunmaktadır. Genel olarak artış gösteren Suriye'den Ülkemize göç sadece 2022 Yılında 88.386 kişi azalmıştır. 2013’ten 2017 Yılları arasında ki hızlı artış karşısında gidenlerin çok da etkisi olmayacaktır. 2022 Haziran Ayında yayınlanan Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre 3.648.983 Suriyeli halen ülkemizde bulunmaktadır. Bunlarda kayıtlı olduklarını düşünürsek kaçak göçmenlerin olduğunu da düşünmek gerekir. Çünkü 2022 Haziran Ayında paylaşılan düzensiz göçmen sayısı 133.116’dır. Tabi bunlar yakalanmış göçmenlerdir (Özdil,2019: 267).

Grafik 3. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı

Bu şekilde artış gösteren göçmen sorunu işgücü piyasasını da etkilemektedir. Tabi sadece işgücü piyasası olarak bakmamak gerekir. Ülkenin ekonomisi üzerinde de oldukça etkileri bulunmaktadır. Yabancı uyruklu göçmenlerin yaşlarının çalışma çağındaki nüfus aralığında olması nedeniyle ve ülkede kalma sürelerinin uzaması sonucu iş bulmaları gerekeceği için ülkemizde yaşanan işsizlik sorununu daha da artıracaktır. İşsizlik sorununun yanında kayıt dışılık da artış göstermektedir. Göçmenler geçimlerini sağlamak için kayıtsız ve düşük ücretlerle istihdam edildikleri için işsizlik sorunu daha da hissedilir bir hal almaktadır. Çünkü düşük ücretli işgücü sağlandığı için tercih edilebilir konumdadırlar. Kayıt dışı çalışma bu kadar çok olmamış olsaydı ve özellikle göçmenlerin çoğunluğunun kayıt dışı çalışması mümkün olmamış olsaydı durum şu şekilde olacaktı. Göçmen işçiler yabancı işçi oldukları için, en az asgari ücretin 1,5 katı ödeme yapılması zorunluluktur. Ayrıca bir işyerinde 5 ülke vatandaşı istihdam edilmiyor ise yabancı işçi istihdam edilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle işveren tarafından tercih konusu olmayacaktır. Fakat yabancı uyruklu vatandaşların çok büyük bir kısmı kayıt dışı ve düşük ücretle çalışmayı kabul ettikleri için ülkenin işsizlik sorunu daha da artışa geçmiştir. Yabancı uyruklu vatandaşların kayıt dışılığa bu şekilde sürüklenmesi sebebiyle, ülke vatandaşları asgari ücretle dahi iş bulmakta oldukça zorlanmaktadır. Yabancı uyruklu göçmenlerin, işgücü piyasasına elbette bazı

noktalarda faydaları da vardır. Çalışılmak istenmeyen işlerde göçmenlerin çalışması işgücü piyasası için güzel bir örnektir (Akcan,2018: 63-70).

3.6. İş Ahlakı Sorunu

İş ahlakı kavramını anlamak için önce ahlak nedir, ahlaklı davranış nasıldır, buna bakmak yerinde olacaktır. Ahlak: insanın var oluşundan ya da sonradan kazandığı iyi ve kötü ayrımını yapabilme yetisidir. Ahlaklı davranış, toplum içerisinde mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamamızı sağlayan değerler diyebiliriz. İyi ve kötü ayrımını yapan bireyler sadece kendi çıkarlarını gözetmeyen ve toplumun ve bireylerin de durumlarını gözeten davranışlardır. Toplum içerisindeki huzurun artmasını sağlayacak davranışlar ki ahlaklı bireylerin artışı toplumları refaha ulaştırmaktır. Çünkü bir toplumda kuralların sadece hukuk açısından belirlenmesi o toplumların suç işlememesi ya da kötü olanı yapmamasına neden olmaya yetmeyecektir. Bu noktada ahlak olmazsa olmazdır ve bunu kanunlarla sağlamak pek de mümkün değildir. Bunu sağlamanın yollarından biri ve en temeli dindir. Din bunu insanlara aşılmalıdır. İyi ve kötü, günah, sevap gibi tabi bunu Din sağlar diyemeyiz sadece korku ile belli bir noktada sağlayabiliyor diyebiliriz. Müslümanlık başlı başına bu duyguları, inananlara aşılama yetseydi ve bu inanç üzerine yaşamlarını şekillendirseydiler, hiç suç işlememiş olmaları gerekirdi. Maalesef ne tek başına din ne de tek başına kanunlar yeterli gelmektedir. Ahlak, bireylere küçük yaşlarda din ve kanunlar yardımıyla aşılanmalıdır. Ahlaklı olmayan bireylerin ve toplumların ilerlemesi mümkün olmayacağı için bu bir gerekliliktir (Bektaş,2015: 328-330).

İş Ahlakı kavramı, iş hayatında dürüstlük çerçevesinde karar verilmesi ve buna uygun eylemlerin gerçekleştirilmesidir. Biz insanlarda olduğu gibi işletmelerinde ahlaki değerleri bulunmaktadır. Bunun göstergesi de firmanın ortaklarına, tedarikçilerine, çalışanlarına ve müşterilerine karşı sergilediği davranışlarıdır. Tabi genel amacı işletmelerin kar etmek olduğu için devamlılıklarını sağlayabilmek için fakat bu kar çok fazla ön planda olursa diğer hiçbir şey göz önünde almadan kar odaklı ilerlenirse bu iş ahlakı sorununu gündeme getirecektir (Sunar,2010: 43-45).

Ülkemizde de birçok işletme özellikle küçük olanları iş ahlakından yoksundur. Tek amaçları karlarını maksimize etmektir ve bu doğrultuda yol aldıklarında vergi zıyaı

işçinin kötü şartlarda çalıştırılması gibi birçok sonuç ortaya çıkmaktadır. Fakat iş ahlakı firmaların devamlılığını ve karlarını sabitlemek ve artırmak için önemli bir kavramdır. Kar odaklı olmayıp ahlaki unsurlara da dikkat ederek ilerlemek firmanın güvenilirliğini artıracığı için çalışan açısından da güven verecek ve kaliteli elemanlar ile çalışmasını sağlayacak ve kaliteli bir işgücü firmaları ileri taşıyacak ve büyüme ile kalkınma adımları da bu şekilde atılacağı için ülkelerde güzel bir gelişme sağlanmış olacaktır (Mchugh,1992: 11-16).

Bu iş ahlakı sorununa sadece işveren açısından bakılacak bir konu da değildir. İş ahlakı iş dünyasında rol alan herkes için geçerli bir konudur. İşçi de iş ahlakını benimsemeli işverenine sorumlu olduğu konularda dürüst ve güvenilir davranmalıdır.

3.7. Kadın İşgücü Sorunu

Kadınların çalışma hayatına girmeleri uzun yıllar almıştır. Savaş dönemlerinde işgücüne katılmaları mecburiyet gereği olmuş ve savaşlar bittiğinde kadınlar tarla ve ev işlerinde devam etmişlerdir. Daha sonra 1950'lerde şehirlere göç ile kadınlar işgücü piyasasında kendini göstermeye başlamış ve zaman içerisinde gelişmişlik seviyesinin artması ile tarım sektöründen farklı sektörlere de geçiş yapmışlardır.

1980 Yılına gelindiğinde Türkiye'de dışa açılma politikaları kendini göstermiş ihracat yapılmaya başlanmış olmasına rağmen, istihdamda artış yaşanmamıştır. Diğer ülkelerde aynı durumun yaşanması sonucunda ortaya çıkan artış Türkiye'de aynı oranda gerçekleşmemiştir. 1980'li yıllardan günümüze kadınların işgücü piyasasında olmamasının bir diğer nedeni ise tarımsal faaliyetlerin hız kazanmasıdır. Bu nedenle istenilen oranda işgücü piyasasına katılım sağlanamamıştır (Sar,2021: 22-24).

Nüfus olarak bakıldığında nüfusta neredeyse yarı yarıya kadınların var olmasına rağmen işgücü piyasasında bu oranda yer almadıkları çok açık görülmemekte, bu nedenle ki atıl işgücü ve bağımlılık oranının artmasına sebep olmaktadır. Bu sonuçların ortaya çıkması bireyler için ne kadar olumsuzsa ülkenin ekonomik göstergeler içinde bir o kadar olumsuz bir durumdur.

Sonuç olarak bakıldığında kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları birçok sorun söz konusudur. Bunlar toplumsal algıdan ve üstlerine fazlasıyla aldıkları

sorumluluklardan kaynaklanmaktadır tabi bir de cinsiyetçi algı söz konusudur. Şöyle ki kadın işi algısı ne yazık ki şu dönemde bile hala varlığını sürdürmektedir. Çok eski çağlardaki duruma kısaca bakacak olursak erkek avlanırdı, kadın avlandığı avı sofraya koymakla sorumluydu yani o zamandan bu zamana bu çok algının çok da değiştiğini ne yazık ki söyleyemeyiz. Günümüzde de bunun yansımalarını görebiliriz mesela, kadınların bazı mesleklerde olmamaları bunun kanıtıdır. Ya da belli mesleklerde daha çok yer almaları temizlik, sağlık işlerinde var olmaları, tarımda, tekstilde işlerde çalışmaları bunlara örnek verilebilir. Bu toplum algısına bir örnek verilecek olursa hastane koridorlarında geçmişten günümüze gelen sessiz olmamız gerektiğini belirtilen bir kadın hemşire resmini duvarda görürüz. Buradaki resim cinsiyetçi bir yaklaşım olup, bu işin kadınlara özel bir iş olduğunu vurgulamaya yöneliktir. Bunun mesajları gibi birçok alanda görmek mümkündür (Durmaz, 2016: 39-41).

Kadınların istihdam oranını bir grafik ile verdiğimizde bunu çok rahat görebiliriz. Toplumda kadınlar iş edinme konusunda erkekler kadar var olmamaktadır. 2005'ten 2022'nin temmuz ayına kadarki verilere bakıldığında erkeklerin istihdam oranlarının, kadınlardan çok daha fazla olduğu tabloda görülmektedir. Fakat 2005 Yılında İstihdam oranı kadınlarda 18,8'ken, 2022 Temmuz ayına gelindiğinde ise bu oran 30,1 olmuş ve %60'lık bir artış meydana gelmiştir. Oransal olarak güzel bir artış olmasına rağmen erkekler ile kıyaslama yapıldığında bu oranın yeterli olmadığı aşikardır. Bu artışı devamlı hale getirmek ve kadınları işgücü piyasasına daha çok dahil etmek için eğitim gerekmekte, sonrasında kadınları işgücüne dahil etmek için daha çok kadınlara yönelik politikalar gerekmektedir.

Tablo 4. Temel İşgücü Göstergeleri Erkek-Kadın

Temel işgücü göstergeleri							
[15+ yaş]			(Bin kişi)	[15+ yaş]			(Bin kişi)
Yıllar		İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Yıllar		İstihdam oranı (%)	İşsizlik oranı (%)
Erkek				Kadın			
2005	Aralık	60,3	10,1		Aralık	18,8	9,5
2006	Aralık	61,3	8,7		Aralık	19	9,2
2007	Aralık	59,5	9,7		Aralık	17,9	9,8
2008	Aralık	58	13,6		Aralık	19,4	11,8
2009	Aralık	59	13,4		Aralık	20,9	11,9
2010	Aralık	60,5	10,5		Aralık	22	11,1
2011	Aralık	61,7	8,3		Aralık	22,9	9,5
2012	Aralık	62,5	8,6		Aralık	24	10,4
2013	Aralık	62,1	8,4		Aralık	24,5	11,2
2014	Aralık	63,7	10		Aralık	26	12,6
2015	Aralık	63,1	9,9		Aralık	27,1	13
2016	Aralık	62,9	11,3		Aralık	26,8	15,8
2017	Aralık	64,7	9,1		Aralık	29	12,8
2018	Aralık	62,6	12,5		Aralık	28,5	14,9
2019	Aralık	62,7	12,1		Aralık	27,2	16,6
2020	Aralık	58,3	12,5		Aralık	25,4	14,2
2021	Aralık	63,5	10,1		Aralık	29	13,7
2022	Temmuz	65,2	9		Temmuz	30,1	13,7

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

Not 1) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2) 2005-2020 aylık sonuçlar model ile tahmin edilmiştir.

3.8. Esneklik, Ücret ve Kar Sorunu

İşgücü piyasasında esneklik değişebilirliği ifade etmektedir. İşgücü piyasası için esneklikten anlaşılması gereken, işçi işveren ilişkilerinin daha serbest olması ve bu şekilde bir dengenin kurulmasının işgücü politikası için daha uygun olduğu ileri sürülmektedir. Buradan anlaşılması gereken esnek çalışma olmayıp genel kurallar bütünü esnetilmesidir. İşçi ve işveren arasındaki ilişkilerin hepsi 4857 sayılı kanunla belirlenmiş olup bu kanunda işçi korunmuştur işverenin istediği bu kısmın daha özgür bırakılması ve bu şekilde işgücü piyasasının da serbest olması ile bir dengenin zaman içerisinde oluşmasıdır. Öncelikle işgücü piyasası da esneklik kavramında işverenlerin

durumuna bakılacak sonrasında işçiye sağladığı faydalara değinilecektir (Zincirlioğlu,2021: 274).

İşverenler içinde esneklik sosyal, ekonomik ve teknolojik koşullara ayak uydurabilmeyi ifade etmekte iken işçiler için ise güvencesiz ve korumasız bir işgücü piyasası anlamına gelmektedir. Esneklik neoliberal düşüncenin bir sonucu olup, burada yapılmak istenen özel sektörün karını artırmak ve üretimi sayısal olarak artırmaktır. Üretimi artırmak içinde emek gücüne ihtiyaç vardır ve bu yüzden emeğin korunmaması, değişiminin olması işverene fayda sağlayacak ve işçilik maliyeti azalacağı için daha çok mal üretilerek kalkınma sağlanacaktır. Bu görüşe göre piyasaya devlet müdahale etmeyecek ve özel sektör piyasanın hâkim konumuna gelebilecektir. Bu nedenle işverenler bu görüşü savunmuşlardır (Başköy ve Kılıçaslan, 2015: 1519-1520).

Esnek bir işgücü piyasasında işçilerin çıkarılması sonucunda herhangi bir yaptırımın olmamasını içeren yani işverenin çıkar sağladığı bir düzeni kapsamaktadır. İşgücü piyasasının esnek olması işverenler için olumlu bir durum iken işçiler için bu pek de olumlu bir durum değildir. İşçi çıkarma maliyetinin olmaması veya çok az bir miktarda olması istihdam etme isteğini artıracak ve işsizliğin azaldığı savunulmaktadır. Burada amaçlanan devlet müdahalesinin azalması ve serbest bir işgücü piyasası ortamının sağlanmasıdır. Bunun sonucu olarak işsizlik sorunu kendiliğinden bir dengeye gelecek ve işsizlik oranları düşecektir. Ne yazık ki bu varsayım birçok ülkede denenmiş ama beklenen olmamıştır. Kısa süreli çalışmaların artması sonucu uzun süreli işler oluşmamış ve bir belirsizlik havası hâkim olduğundan toplumun refahı bozulmuştur (Tunçcan Ogan, 2004: 127-129).

Esneklik işveren tarafından olumlu bir durum olurken karını arttırabilmesinin kapısını açarken, işçinin de bir o kadar gelirinin düşmesine neden olmaktadır. Esnek piyasada ücretlerin de işverenlere kaldığı bir sistemde işverenin karı artacak işçi bundan alması gerekeni alamayacak, gelir eşitsizliği ortaya çıkacaktır.

Esnek çalışmanın işçiye sağlamış olduğu birtakım faydalar elbette ki mevcuttur. Fakat işverenler esnek çalışmayı yoğun çalışma olarak dile getirdikleri için esnek çalışma adı altında başvurularda yoğun tempoda geçmektedir. Böyle olmadığı durumda ise çalışana sağladığı faydaları şu şekilde olacaktır;

- Çalışan, iş saatlerini işin yoğunluğuna göre kendisi yönetebilmekte ve ailesi ile geçireceği zamanları düzenleyebilmektedir.
- Esnek çalışma evde gerçekleşiyor ise kıyafet kuralı olmadan ev haliyle çalışmanın sağlanabilmesi.
- Evden çalışma, uzaktan çalışma ile esneklikte mekân sınırlaması olmadan çalışan dilediği yerde çalışmasını yapabilecek dilerse deniz kenarında bir mekânda çalışabilecektir (Karlıdağ, Ceylan ve Günsel, 2012: 453-452)
- Yine evden çalışmalarda, büyük şehirlerin trafik sorununa maruz kalmamak ve bu şekilde günlük birkaç saati yolda harcamayarak verimli saatler elde edilmesi.
- Ofis ortamında olmamak ve ofis arkadaşları ve oluşabilecek insani çekişmelerden uzak kalmak esnek çalışmanın çalışana sağladığı faydalar arasından sayılmaktadır (Korkmaz ve Erdoğan, 2014: 543-545).

Sonuç olarak esnek bir işgücü piyasasında adaletsizlik olacaktır. İşveren karını artırtırken işçi daha çok fakirleşecektir. İşveren kar duygusunu artırıp daha çok kar etmek isteyecek, işçi düşük ücretler ve çok uzun saat çalışmak zorunda kalacak çünkü esneklik işverenler tarafından farklı görüldüğü için uzun çalışma olarak çalışana yansımaktadır. İşgücü piyasasının bu şekilde bir esnekleşmesi gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde pek mümkün değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VEBLEN'İN İKTİSADİ TEORİLERİ

Thorstein Bunde Veblen'in iktisadi teorilerine geçmeden önce Veblen'in kim olduğundan bahsetmek yerinde olacaktır. Veblen Norveç göçmeni çiftçi bir ailenin, 12 çocuğundan 6. sı olarak, 30 Temmuz 1857 yılında Amerika'nın Wisconsin eyaleti Manitowoc ilçesinde dünyaya gelmiştir. Okul çağına gelinceye kadar Veblen İngilizce öğrenememiştir, çünkü evde sadece Norveççe konuşulmuştur. Veblen'in ailesi geçimini çiftliklere giderek sağlamaktaydı. Veblen de zaman zaman ailesine çiftliklerde yardımcı olmaktadır (Sweetland, 1965: 9-10).

Neo-klasik iktisadın önde gelenlerinden, John Bates Clark'ın yanında ekonomi eğitimi aldı, fakat onun fikirlerini reddetti. Daha sonra yüksek lisansını Johns Hopkins Üniversitesi'nde felsefe bölümdeki pragmatist okulun kurucusu Charles Sanders Peirce ve Yale Üniversitesi'nde “Bırakınız yapsınlar” görüşünü savunan William Graham Sumner altında yaptı ama onların görüşlerini kabul etmedi. Onların görüşlerine de karşı olduğunu dile getirdi. Veblen görüşlerini kabul etmediği hocalarından eğitim almış, onlara karşı kendi görüşlerini savunmuştur. Veblen bu görüşleri ışığında attığı adımlarla, adından kurumsal iktisat alanında çokça bahsettiren bir iktisatçı ve sosyolog olmuştur. Thorstein Bunde Veblen ne sadece bir iktisatçı ne de sadece bir sosyologdur demek mümkün değildir. İktisadi konuları sosyal konularla harmanlayıp bu konular arasındaki bağı incelemiştir (Sweetland, 1965: 9-10).

Veblen'in ilk kitabı 1899 yılında basılan “*The Theory of the Leisure Class*” (Aylak Sınıfın Teorisi)dır. Bu kitabında aylak sınıfın ortaya çıkışı ve gelişiminden, gösterişçi tüketimden, mülkiyetin varlığı gibi birçok sosyal ve ekonomik konulardan bahsetmiştir. Bu kitabı sayesinde dünya çapında beğeni toplayan, Veblen hızlıca ünlendi ve tanınmış bir sosyal eleştirmen olarak kabul edildi. Daha sonrasında birçok kitabı ve makalesi de yayınlanmıştır. Fakat akademik hayatında iş bulmakta zorluklarla karşılaşmıştır (www.encyclopedia.com, 2018).

Veblen, öngörmüş olduğu “Büyük Buhran” başlamadan üç ay önce, 3 Ağustos 1929 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

Bu araştırmada Thorstein Bunde Veblen'in iktisadi teorilerine yer verilecek olup, özelde sosyal teorilerinde işgücü piyasalarını içeren kısımlarına yer verilecektir. Thorstein Bunde Veblen'in yaşadığı dönem, savaşlara tanıklık etmiş ve değişimlerin olduğu zamanlara denk gelmiştir. O dönemin gündeminde I. Dünya Savaşı, iç savaş, g olayları, köleliğin kaldırılması gibi köklü değişimlerin olduğu bir dönem olup, o dönemin sorunlarını kaleme almıştır. Dönemin gerçeklerini dile getirmiş ve farklı bakış açıları sunmuştur.

1. Kurumsal İktisat Teorisi

Kurumsal iktisat, Veblen öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Kurumsal iktisat, iktisadi yapının kaynağını bireylerin değil, kurumların oluşturduğunu ve bu kurumların bireylerin üzerindeki etkisinin göz ardı edilemeyeceğini savunan iktisadi bir görüştür. Kurumcu görüşe göre bilinen iktisadın yaptığı gibi, iktisadi yaşama yn verdiğine inanılan bireysel isteklerin veri olarak alınması yanlıştır. Yanlış bulunmasının nedeni bireysel istek, seçim ve tercihlerin kurumsal yapılar tarafından belirlenmesidir. Bu nedenle kurumsal iktisat düşünürlerine göre, iktisadi hayatı çözebilmek için, öncelikle bireylerin karar ve davranışlarını oluşturan kurumların anlaşılması gerekir. Kurumların karar verici konumunda olduğunun kabul edilmesi, genel iktisadın yapısal değişime uğramasına neden olmuştur. Bu sebeple inceleme şekli ve kullanılan yöntemlerin de değişmesi gerektiğini gündeme getirerek, modern bir iktisadi terminoloji ileri sürmüştür (Demir, 1996: 66-67).

Kurumcu iktisat kavramını anlayabilmek için, öncelikle “kurum” ile anlatılmak istenene bakmak gerekmektedir. Kurumcu iktisat kavramındaki kurum, günlük yaşamdaki kurumdan biraz farklı olarak ifade edilmektedir. Günlük hayatta kurum, aile, kuruluş, evlilik, tesis, devlet vb. ifadeler için kullanılmaktadır. Kurumcu iktisatta bahsedilen kurum ise, bireyin davranışlarını belirleyen yaptırım gücü, inanç ve kurullar olarak tanımlanmıştır. Bir kurumdan söz edilebilmesi için belli kurallar gerekir. Bu kuralların yazılı ya da sözlü olması fark etmez. nemli olan, bu kuralların gerekli gördüğü şekilde davranılmasıdır. Bu kurallar bütünü yaptırım gücüne dayanmaktadır. Yaptırım gücü olmayan kurallar, kurum olarak görülmemekle beraber, hayatımızı düzenleyen ahlak, din, hukuk, meslek ve görgü kurallarının bütününden oluşmaktadır (Kayıkçı ve Kesgin, 2022: 54-55).

Veblen'in öncülüğünde gelişen Kurumcu İktisat diğer düşünürler tarafından da kaleme alınarak, ortaya atılan fikirlerle geliştirilmiştir. Veblen'in dönemindeki diğer düşünürler, Commons, Ayres ve Mitchell'dir. Kurumsal İktisat, Neo-klasik iktisat görüşüne karşı çıkmış olmasından dolayı eski ve yeni Kurumcu İktisat olarak ayrılmıştır. Eski Kurumcu iktisat tarafında yer alanlar Neo-klasik düşünce yapısına karşı çıkanlardır. Bu görüşe karşı çıkmayanlar ise yeni Kurumcu iktisat düşünürleri olarak yerini almıştır. Yukarıda bahsedilen Commons, Ayres ve Mitchell, eski Kurumcu iktisat teorisi tarafında yer alan düşünürlerdir (Turan, Nakiboğlu ve Bozkaya, 2015: 176-177).

Kurumcu iktisadın ortaya çıkış nedenleri olarak;

Birinci dünya savaşının yarattığı yıkım, sanayi devriminin vermiş olduğu olumsuzluklar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlardan bahsedebiliriz. Bu sorunların çözümü için, Neo-klasik iktisat görüşü yetersiz kalmıştır.

Bu kavramın ortaya çıktığı dönemdeki en büyük ekonomik sorunlar şunlar olmuştur:

- Gelir dağılımındaki bozulmalar,
- Çalışma saatleri ve kötü çalışma şartları,
- İşçi-işveren ilişkisi,
- Tekelleşmenin şiddetini artması,
- Durgunluk ve kurumların israfı,
- Göç nedeniyle ücret düşüklüğü,
- Ekonomik göstergelerin bozulması,

Yukarıda saymış olduğumuz sorunlara çözüm arayışı olarak, kurumsal iktisadın temelleri atılmıştır. Sorunların çözümü olarak Neo-klasik görüşün aksine devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Devletin, bireylerin durumlarını ve refah seviyelerini artırmak için belli başlı düzenlemeler yapması gerekmektedir. Neo-klasik görüşte olduğu gibi ekonomik göstergelerin piyasada kendiliğinden bir dengeye gelmesini beklemek yanlıştır. Bu dengenin kurulması için devletin ekonomik sisteme müdahale etmesi gerekmektedir (Turan, Nakiboğlu ve Bozkaya, 2015: 176-177).

Temel görüşleri, özellikleri şu şekilde olmuştur:

- İstikrarın sağlanması için devletin müdahalesi gerekmektedir.
- Ekonomi parçalar halinde incelendiğinde yanıltıcı olacağı için, onu bir bütün halinde incelemeli ve diğer bilimlerle birlikte değerlendirmek gerekmektedir.
- Ekonomide kurumların yeri önemlidir ve bireyin davranışları üzerinde etkileri mevcuttur (Demir, 1996: 144).
- Ekonomi neden-sonuç ilişkisi ile bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- İktisat için en önemli kavram kurumlardır. İktisat bireylerden daha çok kurumlar tarafından şekillenir. Kurum bir kuruluşun çok daha fazlası olup, düşünce yapıları, gelenek-görenek vb. öğeler olarak da ifade edilmektedir.
- İktisadi olaylar da evrimci bir bakış açısına sahiptir. Kurum ve toplum değişim halindedir, bu nedenle iktisadi hayat dinamik bir yapıya sahiptir (Latsis, bk: 3).
- İktisadi yapıda çıkar çatışmaları vardır, bu çatışmayı siyasi otoriteler tarafsız bir şekilde bertaraf etmelidirler.
- İktisadi olayları tündengekim olarak değil, tümevarım yöntemi ile çözüme götürmek gerekir.
- Bireylerin yaptığı seçimlerde, alışkanlıklar ve değer yargılarından etkilendiği savunulur.
- Kurumsal iktisat servet ve gelir dağılımı konusunda demokratik çözüm önerilerinde bulunmuştur.
- “*Homo economicus*” görüşünü kabul etmemişler, bireyin her zaman doğru tercihler yapamayacağını ve bilgiye erişiminin her zaman tam olamayacağını, karar vermek durumunda kalındığında bilgiye sınırlı erişimi olduğuna ve sınırlı zihinsel kararlar verdiklerini savunmuşlardır (Özçelik ve Özveren, 2015: 25-29).

Veblen, Kurumsal iktisat teorisinde yerleşik olan iktisat düşüncesini, görünmez el ve ekonominin doğal düzen varsayımlarını eleştirmiştir. Ayrıca matematiksel ve istatistiksel, araçların kullanılmasına da karşı çıkmış, bu hesaplamaların doğru sonuç

veremeyeceğini düşünmüş ve bu görüşleri çürütmeye çalışmıştır. Çünkü Veblen'e göre bireyler anlaşılması çok zor varlıklardır. Bu nedenle Klasik iktisatta olduğu gibi bireyleri hedonist olarak kabul edilmelerini ve haz odaklı akılcılık yaklaşımını reddetmiştir. Bu düşüncenin karşısında olma nedenini ise, ekonomi bilimini durağan ve işlevsiz bir yapıya dönüştürmesi olarak açıklamıştır. Bireyin toplumdan ayrılamayacağını, ayrılırsa etkisini yitireceğini ve iktisadi olaylardan yalıtılmış bir görünüme dönüşeceğini savunur. Bu tür yaklaşımlara karşı çıkar ve bireyi toplumdan ayrı tutmaz, tercih ve kararlarının belirleyici olacağını vurgular. Özellikle alışkanlıkları ve içgüdüleri üzerine seçim yaptıklarını ve bu seçimlerin içinde bulundukları kurumlardan etkilenerек ortaya çıktığını belirtir. İşte bu nedenle de “*ceteris paribus*” tanımı çerçevesinde yapılan analizler yanlıştır. Diğer değişkenleri sabit olarak değerlendirmenin baştan hatalı olduğunu savunur (Boulton, 2010: 41).

Veblen'in evrimsel iktisat görüşüne göre, bireylerin ekonomik hayatları birikimli bir süreç olup, iktisadi araçlar değişken ve dinamik bir yapıda olduğundan iktisadi amaçlara uygun hale getirilmelidir. Bu dinamik süreçte bireyler ve kurumlar birbirini etkiler. Evrimsel iktisadın aksine, Neo-klasik iktisat bireyleri makineleştirme ve faydayı maksimize eden varlıklar olarak sabit görmektedir. İşte tam bu noktaya Veblen karşı çıkarak iktisadi kavramların, özellikle bireyin davranışlarının sabit olamayacağını savunur. Bu nedenlerle Veblen Neo-klasik ve klasik iktisadın kökten değiştirilmesi gerektiğini, eleştirisel bir dille belirtir.

Veblen 1898'de yazdığı “Neden Ekonomi Bilimi Evrimsel Bilim Değildir?” (Why is Economics Not an Evolutionary science?) makalesinde klasik ekonomistlerin insanları hesaplayan, özünde her yerde aynı olan rasyonel birimler olarak görüşü ve kısıtlamalara tabi tutarak faydayı maksimize eder anlayışı yerine, Veblen insanların doğuştan gelen eğilimlerinin olduğuna inanmıştır. Fakat bu doğuştan gelen eğilimler maruz kaldıkları kültüre dayanmaktaydı. Bu yüzden Veblen'e göre, ekonomik ilişkileri anlamının ana unsuru, sosyal kurumların evrimini ve bu kurumların bahse konu eğilimlerle ilişkilerinin nasıl olduğunun anlaşılmasıdır, aksi takdirde ekonomi bilimi çağın gerisinde kalacaktır (Veblen, 1898: 393-394).

2. Mülkiyet – Maddi Rekabet

Aylak sınıfın çıkışı mülkiyetin ortaya çıkışı ile aynı döneme denk gelir. Veblen, bu iki kavramın da ortaya çıkışlarının, kültürel bir evrimin sonucu olduğunu belirtir. Mülk sahibini ise, nesneler üzerindeki kabul edilmiş takdir yetkisi bulunan kişiler olarak açıklamıştır. Bu açıklama, mülk sahibinin sahip olduğu nesnenin yönetim ve kullanımına karar vermede özgür olduğu anlamını taşır. Veblen, mülkiyet kavramında da klasik iktisatçılardan ayrılmış, mülkiyet kavramını daha farklı bir açıdan ele almıştır. Klasik iktisadi görüşte mülkiyetin altın da yatan kavramlar, üretken ve sosyal bir anlaşma olarak şekillenirken, Veblen için mülkiyet konusu daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Burada en temel duygu sahip olma duygusudur. Sahiplik ile kullanma kavramlarının da karıştırılmamasını gerektiğini belirtir. Veblen bu konuyu şöyle açıklar, efendisinin makinesini kullanmak için elinde bulundurmak, o teçhizata sahip olunması anlamına gelmez, sadece kullanma hakkı ve efendisi için üretme hakkı vardır. Yoksa üretim teçhizatına sahip olması söz konusu değildir.

Yağmacı yaşamın henüz başlamadığı zamanlarda mülk edinme anlayışı gelişmemiş ve bireysel bir edinim söz konusu olmamıştır. Kıt olan kaynaklarla yaşamak için herkes bir arada ve birlikte avlanmış vahşi hayata karşı birlik olmuşlardır. Fakat savaşlar ile birlikte bu durum da değişmiş ve yağmacı yaşam tarzı kendini göstermeye başlamıştır. Yağmacı anlayışın ilk mülkiyet edinme içgüdüsü düşmandan elde edilen mallar üzerinde ortaya çıkmıştır. Bu mallar tüketilmeyen mallar olup maddi bir değer taşıyan mallardır. Tüketilen mallar mülkiyet kavramını gündeme getirmemiş, sadece tüketim gerçekleşmiştir. Mülkiyet kavramının ortaya çıkışı, savaşlar esnasında el konulan dayanıklı mallar ile başlamış ve zaman içerisinde değişerek devam etmiştir (Gürler, 2016: 114-118).

Veblen'e göre ilk mülkiyet hakkı özellikle, yağmacı hayatın hız kazanması ile mülk edinme kavramı değişmiş, esir alınan kişiler de bir mülk sayılmaya başlamıştır. Yağmacı topluluklar özellikle kadını mülk edinme olarak görmüş ve kadından sağladığı bütün faydaları da bir güç göstergesi olarak sergilemiştir. Köle olarak kadının seçilme sebebi ise kadının efendisine bir tehdit oluşturmamasıdır. Onun silahlanmasının mümkün olmaması efendiyi daha güvende hissettirmiş ve kontrolünün kolay olması kadınların tercih edilmesine sebep olmuştur. Daha sonrasında kadın bir mülktür anlayışı

barbar toplulukların geneline yayılmış ve bu topluluklar kadını mülk olarak kabul etmişlerdir. Mülk olarak gördükleri kadınları yani kölelerini istedikleri gibi kullanmışlardır. Bu şekilde kadınların kötüye kullanım hali daha sonrasında da Veblen'in tanımıyla, "mülkiyet evliliği" halini almıştır. Bu evlilikte kadınlar sadece efendisine kişisel hizmette bulunmayıp, efendisi için üretimde de bulunmaktadır. Böylece mülk edinme esirler ile başlayıp, bu esirler tarafından üretilen her şeye el konulması ile devam eder. Bu durum sömürünün temellerinin de atılmasına neden olmuştur. Esiri olan mülk sahibi, çalışma külfetinden kurtulur ve çalışma kölelerin yapması gereken bir eylem halini aldığı için değersiz görülmesi kaçınılmazdır (Veblen, 1898: 364).

Kadınların mülk sayılması zaman içerisinde değişerek ekonomik değerleri de içine almaya başlamış ve bu durum git gide yağmacılığa dönüşmüştür. Ne kadar çok mal-mülk edinilirse o kadar güçlü ve itibar sahibi olunmaya başlanmıştır. Toplumda saygınlık ve itibar isteyen bireyin önce mal varlığının olması gerekiyordu. Bunu nasıl sağladığının pek de bir önemi yoktu. Bu mülk edinme anlayışı zamanla şuna evrilmiştir; Toplumda onurlu bir birey olmak ve saygı görmek istiyorsanız, sadece savaşmak veya din ve idari işlerde rol almanız yeterli olmayıp artık mülk sahibi de olmanız önemli bir hal almıştır. Hatta çok fazla mülk edinmişseniz toplumdaki yeriniz daha da önemli hale gelecektir (Ergil, 1978: 100-101).

Mal-mülk edinmek toplumda öyle bir hal almıştır ki itibarın kaynağı haline gelmiştir. Mal mülk edinemediyseniz toplumda da bir yeriniz, itibarınız söz konusu değildir. Bu itibari edinmek için mutlaka mal sahibi olunmalıdır. Ayrıca kişi çevresindekilerden daha fazla mal sahibi olduğu takdirde daha fazla saygı ve itibara ulaşılacak ve toplumdaki yerini kanıtlamış olacaktır. Fakat bu yarışın bir sonu olmayıp bir noktadan sonra tatminsizlik kendini gösterecektir. Bu tatminsizlik ne yazık ki kişilerin özsaygılarını yiyip bitirmiş ve kaçınılmaz sonu hızlandırmıştır. Mülk edinme çabası bireyler arasında bir yarış halini almaya başladı ve kimse edindiği mülkten memnun olamıyordu, hep daha fazlasını edinme çabası bireyleri tatminsiz ve doymak bilmez bir hal almalarına neden olup, hep diğer bireyleri geçme çabası sonu olmayan bir çaba halini almıştı (Camis ve Hodgson, 2011: 170).

Veblen'in burada anlatmak istediği mülk edinme çabasının maddi odaklı olmasının yanı sıra onur ve saygı edinmek olup, sonrasında içgüdülerin git gide artışı ve doymak bilmeyen bir insan profilinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sonu olmayan rekabet kişileri hep birbirini geçme duygusuna sevk ederken, başarısızlığa nefret duyulur hale getirmiştir.

3. Aylak Sınıf-Boş Zaman (Göze Çarpan Boş Zaman)

Veblen, aylak sınıf teorisi kitabında aylak sınıfı üst sınıf olarak tanımlamış ve bir taraftan da aslında sınıf ayrımını dile getirmiştir. Bu sınıf ayrımında üst sınıfların belli işlerde yer almayıp, bunları alt sınıfların yaptığını ve üst sınıf kişilerin bu işleri yapmayarak bu işlerin onurlu işler içerisinde yer almadığını belirtmiştir. Aylak sınıfın onurlu olarak gördükleri işlerin başında savaşmak gelir. Eğer savaş zamanları söz konusu değil ise o zaman atletik sporlar ile meşgul olurlardı. Savaşmaktan sonra gelen diğer bir onurlu iş ise din işlerinin yürütülmesiydi. Bunun dışında kalan işler özellikle sanayi alanı işleri üst sınıfın işleri değildi. Bu işler alt sınıf yani köleler ve kadınlar tarafından yapılması gereken işlerdi. Çünkü bu işler onur barındıran işler değil ve güç gösterisi bu işlerde pek mümkün değildi, bu nedenle yapılmasına da gerek yoktu (Veblen, 2001: 20-22).

Aylak sınıf tarafından, emeğin aşağılık bir çaba olarak görülmesi ve yapılan birçok iş emek gerektiriyor veya hizmet içeriyorsa, bayağı ve ucuz iş olarak görülmekteydi. Bu bayağı görülen işler toplumun üst sınıfı tarafından kaçınılan işler olarak görülüp, üst sınıf tarafından yapılması mümkün olmayan işler olarak kabul edilirdi. Daha eski dönemlerde, Yunan filozoflar tarafından da günlük hayatı kolaylaştıran insan ihtiyaçlarını gidermeye yarayan işlerden kaçınmak ve aylaklık etmek, bu filozoflar tarafından mükemmel hayatın olmazsa olmaz bir koşulu olarak görülmüştür.

Yarı barışçıl evrede aylak beyefendilerin, aylak bir hayat sürmeleri maddi güçlerinin en belirgin özelliğidir. Fakat bu dönemde aylak beyefendinin serveti öncelikle kölelerinden oluşmaktadır. Efendinin kendisine ne kadar çok hizmet eden kölesi varsa o kadar saygınlık ve güç kazanmış olur. Böylece aylaklık yaparak, emekten kaçınır. Bu durum o kadar çok ilerlemiştir ki aylak sınıf emek gerektiren her işten kaçınmıştır. Daha önceleri avlanmak güç gösterisiyken artık hayvancılığın gelişmesi ile

çobanlık kendini göstermiş ve aylak kesim için bu işler de onursuz işler halini almıştır (Banta, yk: 36-37).

Nüfusun giderek artmasıyla birlikte, yağmacı toplulukta zaman içerisinde değişim göstermiştir. Endüstriyel hayata geçiş aşamalarında aylaklık öyle bir hal almış ki zamanın aylak beyefendileri servetlerini kaybetmeye başlamışlardır. Bu konuda kaybetmemek adına emek gerektiren hiçbir faaliyette bulunmamışlardır. Zamanında aylak kesimin hizmetçileri, köleleri varken bunları kaybettiklerinde sefilce yaşasalar dahi kendilerini bu sıkıntıdan kurtaracak bir çalışmada yer almamışlardır. Emek sarf etmeyerek sefilce yaşamayı tercih etmişlerdir. İşte bu aylak sınıf toplumu, kendilerini öyle çok zehirlemişler ki maddi güçlerini kaybetmeleri dahi onları bu anlayıştan döndürmeye yetmemiştir. Bu aylak sınıf aslında tembel bir sınıf değildir. Emeklerini sarf etmeme nedenleri oturup bir şey yapmak istememeleri olmayıp, çevrelerindeki kesim tarafından emek sarf etmenin kötü, aşağılık ve onursuz sayılmasından kaynaklanmasındır. Çünkü bir servet edinmek için onurlu işler yapılmalıdır. Onurlu işlerin aylak sınıfa göre tanımı savaşmak, din işleri, yönetim işleri olup ayrıca bu işleri yapmıyorlar ise evlenme yolu ya da miras yolu ile gelecek bir kazanım sağlanmalıdır. Aksi takdirde aylak sınıfın başka bir iş yapması onurlu sayılmayacaktır. Diğer işleri yapamayacağı için değil, yapması bu kesimin anlayışına yakışmaması ve aylak topluluk tarafından aşağılık bir davranış olarak görünmesinden kaynaklıdır (Veblen, 2005: 33-55).

Veblen, bir de aylak sınıfı “başkasının adına yapılan aylaklık” olarak da ayırmıştır. Buradaki durum da emek vardır fakat bu üretim olmayan bir emektir. Bu durumu emek kelimesi ile ifade etmek yerine, çaba ile ifade etmek biraz daha doğru olacaktır. Başkası adına yapılan aylaklık, efendisinin daha iyi şekilde sergilenmesini sağlayacak, efendisinin bir bahçıvanla uğraşması gerekmeyecek, çünkü efendisinin adına aylaklık baş hizmetkârda olacaktır. Bu hizmetkâr efendisinin iyiliği için çabalar ve efendisinin çevreye daha iyi duruş sergilemesini sağlar. Fakat bir üretimde olmadığı için aylaklık ve boş zaman oluşur. Bu boş zaman baş hizmetkâra ait olmayıp efendisinin rahatı için ortaya çıkmıştır. Bu durum sadece aylak efendinin görevlendirdiği hizmetkârı için geçerli değildir aynı durum aylak efendinin eşi için de geçerlidir (Varul, 2016: 106).

Veblen aylak sınıf ve boş zaman kavramlarını ayrı ayrı tanımlamış ve ikisi arasındaki farkları belirtirken, ortaya koyduğu bu iki teorisinin de birbirlerini etkileyen noktalarının da altını çizmiştir. Boş zaman servetin bir göstergesi olarak nezâket ve kibar davranışlarla geliştirilmiş ve bu şekilde kendilerini sergilemişlerdir. Bu kibar davranışlar özellikle kendi seviyesinde ve üst seviyelerde olan kişilere uygulanan bir tutum olup, hizmetkârları için aynı durum söz konusu değildir. Ahlak sınıfın bu nezâket kurallarını bildiğini sergilemesindeki amacı, etrafındaki aylaklara boş zamanlarının bol olduğunu ve bu nezaket kuralları içinde bir bilgi gerektiğini göstermeyi amaçlamışlardır (Scott, 2017: 4).

Sonuç olarak aylaklık ve boş zaman ile Veblen toplumdaki bireyleri sınıflandırmış olup, aylak sınıftakilerin toplumun menfaatine hiçbir şey yapmayan, diğer kesimi ise üretim yapan toplumun faydasına işler üreten emekçiler olarak sınıflandırmıştır. Onun için aylak sınıfın topluma bir faydası yoktur.

4. Gösterişçi Tüketim

Tüketim canlı varlıklar için olmazsa olmazdır. Bizler varlığımızı sürdürebilmek için belli mal ve hizmetleri zorunlu olarak tüketiriz, çünkü yaratılışımız bunu gerektirir. Tüketimde önemli nokta, tüketilecek malın veya hizmetin istek mi, yoksa ihtiyaç mı olduğunun belirlenmesidir. İhtiyaç olan tüketimler, zorunda olduğumuz tüketimler olup, feragat edilebilecek tüketim türü değildir. Fakat istek odaklı tüketimler için aynı durum geçerli değildir. Bir ayakkabıya daha ya da onuncu eteğe ne kadar ihtiyacımız olabilir veya barınmamız için yeter miktar olan ev yerine dubleks bir eve ne kadar ihtiyaç vardır? Çağımızın sorunu olan bu tüketim türünden Veblen 1899 Yılında çıkardığı “Aylak Sınıfın Teorisi” kitabında bahsetmiştir. Veblen’in gösterişçi tüketim kavramı o günden bugüne sirayet eden bir sorun olup o dönemde bunu fark etmiş ve kaleme almıştır. Veblen, ABD’de burjuva sınıfının tüketimlerinde Avrupa’daki aristokrat kesimi taklit ettiği ve zenginliklerini gösterişli tüketimler yaparak sergilemeye çalıştıklarını belirtmiştir (Mitchell, 2001: 393).

Veblen’in gösterişçi tüketimden bahsettiği dönemler aylak sınıftan bahsettiği dönemlerle aynı dönemlerdir. Veblen’in gösterişçi tüketim olarak ifade etmek istediği, yaşamak için tüketim yapılmadığı ve bunun sadece aylak sınıfı arasında bir yarıştan kaynaklanan gereksiz tüketime sebep olduğunu belirterek buna karşı çıkmıştır. Bir de

yarı barışçıl dönemin centilmenleri mevcuttur onlar da bu aylaklıklarını tüketim ile çevrelerine göstermelidir. Bu centilmenler genel ihtiyaçların dışında uyuşturucu madde, elbise, süsler gibi o dönemin lüks sayılacak pahalı mallarını da tüketirler. Bunlar zenginliğin bir kanıtı olarak görüldüğünden şerefli sayılmak için de gereklidir. Aksi durumda aşağılık ve önemsiz olarak görülmeye neden olur. Aynı zamanda bu aylak centilmenler tükettikleri şeylerin asil olup olmadığını ayıracak gerekli bilgiye sahip olmalıdırlar. Nerde nasıl davranılacağı neyin kaliteli olduğu bunların bilinmesi gerekir. Bu şekilde içki, yemek, kıyafetler, danslar, oyunlar ve uyuşturucular hakkında uzmanlaşmış olurlar. Bu bilgi şöhretlerini gösterip, onu yaymak için olmazsa olmazdır (Almeida, 2016: 348).

Veblen'e göre gösterişsel tüketim daha da ilerler ve yerini gösterişsel israfa bırakır. Aylaklık itibar kazanmak için yapılmakta olup, bu iki durumda da israf söz konusudur. Bu iki durumdan birinde maddi israf yapılırken diğesinde ise zaman ve çaba israf edilmiş olmaktadır. Daha önceleri aylak sınıf boş zaman ile emekten kaçınarak itibar kazanırken, değişen dönem için aylaklık yerini tüketime bırakmış ve toplumda itibar sahibi olmak için gösterişsel bir tüketim ortaya çıkmıştır. Böylece gösteriş çabası, aylaklığın üzerine çıkmaya başlamıştır (Sunar ve Yağmurlu, 2022: 91-92).

Veblen'in aylak sınıf teorisinde yer alan aylak efendi, zorlaşan ekonomik koşullar ve endüstriyel gelişmeler ile evin reisliğine doğru evrilmiştir. Bu zorlaşan ve gelişen çağın bir sonucu olarak alt-orta sınıf kavramı ortaya çıkmıştır. Bu sınıfta evin efendisi, artık aylaklık yapamaz hale gelmiş ve emek piyasasına katılıp evin geçimini üstlenmiştir. Ama kadın için durum çok da değişmemiştir. Kadın yine efendisi için aylaklık yapmaktadır. Bu aylaklık evin reisinin itibari içinde çalışmayı gerektirir. Bunu da artık yapmanın yolu tüketimden geçmektedir. Ama sadece ihtiyaçlarımız için yapılan tüketim değil çevreye de zengin olunduğunu, harcama yapılabildiğini göstermek gereklidir. Bunun için modern toplumda kişinin gözlemcileri tarafından kendini sergilemesi gereklidir. Bu kişiler kendilerini gösterebilecekleri ortamlara katılmak için tiyatrolara, otellere, balolara vb. topluluklara katılarak gözlemcileri yani çevreyi etkilemeye çalışırlar (Weber, 2011: 5-8).

Veblen gösterişsel tüketim yazısının sonlarında israfın üzerinde durmuş ve kişilere göre israfın da değişkenlik gösterebileceğinden ve israfın kelime anlamı olarak

yani “değer yitirme” olarak bahsedilmediğini vurgulamak istemiştir. Tüketicinin hem israf hem de kullanışlı olabileceğini belirtmiştir. Burada belirtmek isteneni bir örnek ile açıklayalım. Çok lüks marka bir telefona verilen bedel israftır ama aynı zamanda bu telefon faydalıdır da. Diğer telefonlar da bu ihtiyaca hizmet etmektedir, kastedilen durum budur. Gösterişçi tüketicinin ana sorunu çevreye zenginliği kanıtlamak ve bu zenginlik ile de toplumda itibar görme isteğidir (Campbell, 1995: 38-39).

Bu israf konusunda Veblen, israfa zemin hazırlayan reklamların rolünden de bahsetmektedir. Amerika’daki iş dünyası, gazete ve dergiler yolu ile halkı israfa itmekte olup, kendileri de bu özendirici reklamlar ile israfa neden olduklarını yazılarında birçok kez dile getirmiştir. Rekabetin artması ile ürünlerin satışını artırmak amacıyla reklama başvurulması her geçen gün artmaktadır ve bu şekilde çok yüksek meblağların harcadığını ifade etmiştir. Bu yapılan harcamalar, halkın tüketim yapmasına neden olurken bir de bu reklamların ödemelerini, ürünlere yansıtarak halkın daha çok parasını alırken, firma sahipleri ise karlarında eksilme yaşamamıştır. Olan tüketim sevdalısı halka olmuştur. Yapılan bu reklamlar öyle de bir hal almıştır ki neyin gerçek neyin yalan olduğu abartılı cümleler arasında kaybolup gitmiştir. Tüm bu olaylar olup biterken, satış maliyetleri yani pazarlama maliyetleri üretim maliyetlerini geçmiştir (Kırmızıaltın, 2020: 48-50).

Bu tür de reklamlar yapılmasa, reklam maliyetleri artmayacak ve sonuç olarak ürünün fiyatına da yansımayacaktır. Bu gereksiz reklam anlayışı ortadan kalktığında halkın ihtiyacı olan temel tüketim malları daha uygun fiyatlar ile satılacak ve halk bunlardan gerektiği kadar faydalanabilecektir. Çünkü halk satış maliyetlerinin altında ezilmekte ve geçim sıkıntısına neden olmaktadır. Geçim sıkıntısı toplumun refahını bozan en büyük nedendir. Bu nedenle bu satış maliyetleri ortadan kalkmalı ya da en aza indirebilmeli ki halk rahat bir nefes alabilsin. Ancak ne yazık ki gösterişçi tüketim bu durumun tam tersini bizlere göstermekte olup, bu maliyet kısımları bu durumun çokça dışında kalmaktadır.

5. İşçilik (Çalışma) İçgüdüğü

İktisat kavramındaki, klişelerden biri de çalışmanın bezdirici bir eylem oluşudur. Veblen, bu çalışma isteksizliğini içgüdüler ile ele almıştır. Dört adet içgüdüden bahsetmektedir. Bunlar, çalışma içgüdüğü, atıl merak içgüdüğü, ebeveyn içgüdüğü ve

ilkel içgüdüdür. Veblen'in çalışma içgüdüğü hakkındaki görüşleri ise şu şekilde olmuştur. İnsanların emek ile üretilen malları tüketmeye istekli olduklarını, fakat bu emekleri üretme kısmında içgüdüsel olarak isteksizlik duyduklarını belirtmiştir. Hatta insanoğlunun bu emekten kaçınmayı o kadar çok abarttığını, buna karşılık hiçbir hayvan türünün yaşamak için gereken emeği sarf etmekten bu denli kaçınmadığını ifade eder (Ishida, 2020: 11).

Veblen, bu emekten kaçınma içgüdüğünün savaş ve siyaset gibi işlerde daha düşük olduğunu ve bu işlerde bulunmanın işe yarar bir emek olarak görüldüğünü belirtmiştir. Özellikle bu işler ortaya bir fayda söz konusu olmasa dahi duyarlı insanlar tarafından itici gelmemekte, faydalı işlerde bir isteksizlik olduğunu ve saydığımız işlerin dışındaki tüm işlere karşı tikslenme oluştuğunu belirtmiştir (Marquez, 2017: 113).

Hayvanlarda olduğu gibi insanlar da yaşadıkları çevrenin sağladığı uyarıcılara karşı tepki verme eyleminde bulunan bir canlı türüdür. Diğer canlılar gibi alışkanlıkların ve isteklerin peşindedir. Ama diğer canlılardan daha yüksek derecede, insanlar rehberliğinde hareket ettiği alışkanlıkların içeriğini zihinsel olarak sindirir. Bu alışkanların ve isteklerin eğilimini takdir eder. İnsan, üstün anlamda, zeki bir varlıktır ve ayırt edici amaç algısına sahiptir. Böyle olmasına rağmen insan var oluşundan bu yana hep kendi menfaatlerine göre ilerlemiş, çevresi ile hep bir kavga halinde olmuştur. Bunun nedeni Veblen'e göre doğuştan gelen savaşma içgüdüğüdür. Dolayısıyla erkeklerin doğuştan gelen bu içgüdülerinin yıkıcı eyleme meyilli olduğu varsayılır. Bu içgüdü gösterir ki erkek çalışmaya değil, kavga etmeye meyilli olduğundan normal bir eylemin sonunda yarardan çok zarar vardır (Veblen, 1898: 188).

Bu varsayıma göre, işçilikten ziyade sportmenliği amaç edinen içgüdüleri ağır basmakta olup, çalışmada sportmenlik olmadığı için zevksiz bulunmaktadır. Çünkü eskiden gelen savaşmanın: sportmence bir yanı vardır ve bu eylem şerefli bir eylemdir. Fakat Veblen insanın var oluş aşamasına bakıldığında aslında ilk eylemlerin savaşmaktan ziyade işçilik olduğunu belirtmiştir. Ona göre insan var olduğunda kendi yaşamı için etrafını düzenleyip hayatını kolaylaştırmak adına adımlar atmıştır. Bu savaşma içgüdüğünün aslında temelinde işçilik vardır ve bu işçilik içgüdüğü sayesinde ilk insanlar hayatta kalmıştır. Fakat ilerleyen dönemlerde işçiliğin, emeğin şerefli görülmemesi bu durumu değiştirmiştir (Todorova, 2015: 4).

Emeğin can sıkıcılığı ruhsal bir gerçek olmuştur. Ruhsal bir duygu barındırırsa fiziksel olarak usandırıcı da olsa da tahammül edilmesi mümkündür. Savaşmak bu duruma güzel bir örnektir. Savaşın temelinde iyi bir durum söz konusu olmayıp ölüm, hastalık ve kötü koşullarda mücadele etmek yatmaktadır. Fakat ruhsal olarak bunun iyi, saygın olduğunu düşünenler için çekici bir tarafı vardır. Sonuç olarak bakıldığında emeğin usandırıcı oluşu saygın görünen işlerin dışında kalmaktadır (Kırmızıaltın, 2017: 34-40).

İyi bir iş yapma isteği ile güdülen insanlar kabul edilen verimlilik idealleriyle karşılaştırılır ve bu şekilde puanlandırılır. Bir işin yapılmasına verimli olup olmamasına göre karar verilir. Verimlilik atfedilebilmesi için, mutlaka verimliliğin bir kanıtı dayanması gerekir. Kişinin görünen başarısı bu yüzden bir diğeri ile kıyaslanır. Bu şekilde saygının temeli, davranışın uygunluğunun, doğrudan takdir edilmesinden farklı kişilerin yeteneklerinin karşılaştırılmasına doğru evrilir. Böylesine karşılaştırmalar kişilerin davranışının kullanışlı olup olmaması değil ortaya koyabildikleri güç ile ilgilidir. Güçlü tarafa saygınlık getirirken, diğer taraf için aynı durum geçerli değildir. Sonucunda, güç gösterisine dönen eylemlerle, yağmacı kültür kendini göstermiştir. Yağmacı kültürün ortaya çıkışı ile emek usandırıcı olarak görülmüş ve ondan kaçınmak normal kabul edilmiştir (Huebsch, 1914: 6).

6. Sabotaj Teorisi

Öncelikle sabotaj sözcüğünü açıklamak onu daha iyi anlaşılır hale getirecektir. Veblen “*Mühendisler ve Fiyat Sistemi*” Kitabında bu sözcüğün nasıl ortaya çıktığını ve ne amaçla kullanıldığını açıklamıştır. “Sabotaj”ın Fransızca anlamı tahta ayakkabı olarak tanımlanmış olan, “sabot” sözcüğünden türemiştir. Tahta ayakkabının giyilmesi ile oluşan ayaktaki hantallık, hareketlerin yavaşlaması ve ayak sürüyerek gidilmesi anlamını taşıdığını belirtmiştir. Bu nedenle bu sözcükten anlaşılması gereken, engelleme, yavaşlatma, yetersizlik, verimsizlik gibi tanımlar olmalıdır. Sabotaj sözcüğünün, Amerika’daki kullanımı biraz daha farklıdır. Oradaki yıkıcı taktikler, zor kullanılarak engellemeler, sanayi alanında yaşanan korkunçluklar, tahrip gücü kuvvetli patlayıcılar ve kundakçılık anlamlarında kullanılmaktadır. Amerika’da neden bu şekilde kullanıldığına da Veblen şu şekilde bir yorumda bulunmuştur. Kargaşa ve şiddet olarak kötü anlamlar yüklenmesinin nedeni, örgütlü işçiler tarafından bu sözcüğün

kullanılmasına izin vermemek ve karalamak için buna, kişilerin ve gazetelerin neden olduğunu belirtmiştir (Ramazzotti, 2014: 2).

Sabotaj sözcüğü, günlük kullanımda da bu kötü tanımlamaların dışına çıkamamış, kimin tarafından kullanıldığının da bir önemi kalmamıştır. Bu sözcük işçiler, işverenler ya da rakip firmalar tarafından kullanılmış olsun ya da olmasın barışçıl amaçlar için bile kullanılmaya çalışılsa da sözcük engellemek, geciktirmek, sürtüşmek vb. gibi anlamların dışına çıkmaya yetmemiştir. Fakat sözcüğün kullanımını yaygınlaştırmıştır. Sabotaj sözcüğü kim tarafından kullanılıyor olursa olsun, sanayi alanındaki stratejiyi veya yönetim biçimini tanımlamaktadır. Barışçıl veya gizli bir şekilde kısıtlama, geri çekme, geciktirme veya engellemeye başvurma anlamına gelmektedir (Özman, 1999: 172).

Veblen'in, kitabına sabotaj sözcüğü tanımı ile başlamasının nedeni, ileri sürdüğü mühendisler ve iş adamları hakkındaki görüşlerine bir temel oluşturmak istemesidir. Veblen, iş adamlarının kendi çıkarları için, yani kar etmek için tüm sistemi sabote edeceğini ısrarla dile getirmiştir. İş adamları bu sabote etme işini sanayideki üretimi azaltarak ya da sınır getirerek gerçekleştirmektedirler. Mitchell, bu durumu şu şekilde ifade eder, "*kapitalist sabotaj*" ve bu tam yerinde bir tanımlama olmuştur. Veblen'de bunu bu şekilde kullanmıştır. Bu kapsamda iş adamları, en iyi şekilde sisteme müdahalede bulunmayarak sistemin gidişatına izin vermekte ya da en kötüsü olan "yıkıcı" bir eylemde bulunmaktadır.

Veblen, iş adamlarının işgücü piyasalarını da bu şekilde sabote ettiğini ve bunun yıkıcı, kapitalist bir sabotaj olduğunu belirtir. Özellikle savaştan dönen askerler üzerinden bu konuyu açıklar. Savaş bittiğinde kimin kazanan, kimin kaybeden taraf olduğuna bakmaksızın iki tarafın da az ya da çok kıtlık, yoksulluk çektiği görülmektedir. Böyle dönemlerde sanayi durma noktasına geldiği için normal halk çok zor bir hayat mücadelesi vermektedir. Sanayide çalışan işçiler işten çıkarılmakta, savaş bittiği için orduda görev alan hizmetliler, askerler ihtiyaç kalmadığı için evlerine gönderilmektedir. Fakat istihdam sorunu olduğu için ordu bu terhisleri dikkat çekmemek adına yavaş yavaş gerçekleştirmektedir. Ülkelerdeki bu işsizlik ve kıtlık öyle bir hal almış olup, günlük yaşamlarını sürdürebilecekleri gıdaya ve giyeceğe erişimi çok

zor hale gelmiştir. Oysa ki işgücü var olup üretime geçilmemiştir. Veblen bu üretime geçilmeme nedenini, iş adamlarının yaptığı sabotaj olarak ifade etmektedir.

Bu sabotajı yapmaktaki amaçları halk, her ne kadar temel ihtiyaç ürünlerine gereksinim duysa da halkın ihtiyacı olan miktarda üretim yapıldığında ürün bol olacak ve iş adamı hedeflemiş olduğu maksimum kârı ürünün bollaşmasından dolayı kaybedecektir. Çünkü iktisatta mal ne kadar çoksa fiyatı o kadar düşük olacaktır, mal ne kadar az ise piyasada fiyatı o kadar yüksek olacaktır. Bu sebeple de üretim yapmaktan kaçınmak piyasada sabotaj olarak anılacaktır (Lossin, 2020: 168).

Veblen bu yaptıklarından iş adamlarının ileride pişman olacaklarını belirtir. Bunun nedeni, hiçbir çıkarı olmayan bireylerin, birilerinin çıkarları için savaşıyor, sonunda kendi fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmesidir. Çünkü amaç bu ihtiyaçların karşılanması değil, iş adamının kârını artırmak olup, kâr olmadığı durumlarda üretim yapılmamasıdır. Bu şekilde yoldan çıkan iş adamları üretimi haddinden fazla engelleyerek aslında kendilerini zor duruma sokacaklarını başta fark edememişlerdir. Fakat işin gerekliliği nedeniyle belli sabit giderler vardır ve bu şekilde devam etmesi durumu bir çıkmaza sürükleyebilecektir.

Veblen, devletin de dönem dönem sabotaj uyguladığını belirtir. Bunu gümrük tarifesi ile yapmaktadır. Belli çıkar gruplarını bu şekilde korumaktadır. Gümrük tarifesi ile malları az tutarak fiyatların yükselmesi amaçlanır ve bu çıkar gruplarının kârları maksimize edilmiş olur. Çıkar gruplarına fayda ve bedava gelir sağlarken, toplum açısından bakıldığında maliyet yüksek olmaktadır. Sadece gümrük vergisi ile olmayıp bazı malların satışlarını durdurabilir veya kısıtlayabilirler. Veblen'in buna o dönem için verdiği örnek ürünleri alkol, tütün vb. olarak sıralayabiliriz. Ayrıca Veblen şu noktaya da dikkat çekmek istemiştir. Sabotaj, savaş dönemlerinde özellikle engelleme olarak kendini göstermiş ve buna örnek olarak da haberleşme ve posta hizmetleri verilmiştir. Bu dönemde posta o kadar işini iyi yapmış ki hükümetin işini yapmasına engel olacak kadar haberler hızlı yayılmış ve bu nedenle hükümet, bu hizmeti durdurmayı seçmiştir (Veblen, 1921: 31).

7. İş Adamları ve Kar Teorisi

Veblen, üretim faktörlerinin başta üç adet olduğunu, bunların toprak, emek ve sermaye olduklarından bahsetmiştir. Kimsenin teknolojiyi bu üretim faktörlerinin içerisinde görmediğinden yakınmıştır. Teknolojinin sayılmamasının nedenini de şöyle açıklamıştır; bu üç üretim faktörünün elde ettiği, kira, ücret ve kârdır. Fakat teknolojiye böyle bir çıktı söz konusu olmadığı için üretim faktöründe yer almadığını belirtmiştir. Teknolojinin üretim faktörleri arasında olmamasının diğer nedeni ise, vergiye tabi tutulamıyor oluşudur.

19.Yüzyıla gelindiğinde ise, “girişimci” üretim faktörlerinin dördüncü kalemini oluşturmuştur. Veblen “girişimci” tanımında, yapılan işlerin finansal çıktılarıyla ilgilenen kişileri belirtmiş ve teknik bir terim olduğunu ifade etmiştir. Girişimci tanımının büyük işletmeler için kullanıldığını, fakat sonuç olarak “iş adamı” ile aynı sonucu verdiğini belirtmektedir. Veblen, iş adamının finansman sağlayan olduğunu ve bu nedenle de yıllık gelirden yüksek oranda pay aldığını belirtmektedir. Bu şekilde topluma büyük hizmet sağladığı düşünülmektedir. Bu hizmet topluma olduğu kadar iş adamının çıkarlarına da fayda sağlamalıdır. İşte bu noktada Veblen, iş adamları hakkında bir teoride bulunmuştur (Veblen,2011: 31-32).

Veblen’nin iş adamları hakkındaki görüşü süreç içerisinde gelişim göstermiştir. 18.Yüzyılda sanayileşme döneminin henüz hız kazanmasından önce yapılan üretim daha küçük ölçekli bir üretimdi. O dönemde ticaret ile uğraşan iş adamları, şartları uygun gördükleri şekilde üretimlerini tamamlıyorlardı. Bu üretim modeli arz ve talebe dayalı bir üretim modeliydi. Bu şartlar altından kârlarını maksimize etmeye çalışıyorlardı. Çünkü bu dönemde rekabet çok fazla değildi ve makineleşme süreci tam anlamıyla tamamlanmamıştı. Fakat Veblen, 19.Yüzyılda var olan iş adamı ile 20.Yüzyıldaki iş adamının bir karşılaştırmasını yaptığında, “finans stratejisi” olmadığını belirtmiştir. Arz ve talebi bir dengede götürmeye çalışan ve dönemim şartlarının elverdiği ölçüde kârını maksimize etmeye çalışan bir ekonomik karar veren olarak görmekteydi (Davanzati, 2007: 4).

20.Yüzyıla gelindiğinde ise Veblen, iş adamı kavramının değiştiğini savunmuştur. Kapitalist dönemin başlarındaki iş adamı ile 20.Yüzyıldaki iş adamı, değişim göstermiş ve yeniden iş adamı kavramını tanımlama gereği görmüştür. Bunun nedeni gelişen iktisadi hayat içerisinde iş adamının da işlevinin değişmiş olmasıdır. Bu

nedenle ki, sanayi devriminin öncesindeki iş adamı, üretimi artırmaya yönelik adımlar atarken, makineleşme yani sanayi devriminin başladığı ve hız kazandığı dönemde bu tavrından vazgeçtiği görülmüştür. Bu tavrın yerini, “finans stratejisi” almıştır. Bu dönemlerde finans piyasalarının gelişmesi ile iş adamı, sahibi olduğu firmasının hisselerini artık finans piyasaları sayesinde pazara sunmuş ve hissedarları ile daha da güçlenerek, firmasını büyütmüştür. Artık iş adamı binlerce hissedara sahip olduğu için, üretimden kendini çekmiştir. İlk zamanlarda doğal şartlara göre şekil alan iş adamı, endüstriyel sistemin gelişmesi ile kendi çıkarına göre hareket etmeye başlamıştır. Endüstriyel sistemi de bu çıkarları doğrultusunda kullanıp, gidişatı önceden kestirerek, endüstriyel birimler arasındaki ilişkileri kendine çevirmiş ve bundan en çok çıkarı sağlayacak şekilde yönlendirmiştir (Veblen, 1904: 172-173).

Veblen bu endüstriyel gelişmeleri, teknolojinin gelişmesi, doğal kaynakların artması ve nüfusun çoğalmasına bağlamıştır. Tüm bu sürecin bu şekilde, hızla ilerlemesini sadece bu saydıklarına bağlamamış, iş dünyasının da bunda payının olduğunu ve engelleyici rollerinden vazgeçemediklerinin altını çizmiştir. Fakat bu dönemin bu kadar hızlı gelişmesinin, yine onların onayı dâhilinde olduğunu ifade etmiştir (Kaymaz ve Eren, 2018: 208).

İş adamları ile ilgili bilinen en bariz gerçek, ticari girişimlerini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendiriyor olmalarıdır. Şirketlerde bulunan ortakların, yani iş adamlarının daha fazla kâr etme içgüdüsü, her ne kadar ortak bir yapıda bir arada olsalar da kendi aralarında yine de bir rekabet ortamı oluşturur. Bu rekabet ortamında iş adamları kendi çıkarları adına komplo niteliğinde eylemlerde bulunma halindedirler. Oysaki olması gereken bu tür ortak yapıların, şahsi çıkarları ön planda tutmayıp ortak çıkarları gözetmeleridir.

Kapitalist yapının gelişmesi, sanayi birimleri ile olan ilişkileri artırmıştır. Bu süreçte iş adamı, üretime dayalı kazançtan çıkıp, finansal olarak bir kazancı artırmaya yöneldi. Finansal piyasalarda kârını artırmaya çalışan iş adamı, üretimi kontrol etmek ve artırmak amaçlı olan görevini, portföyünü yöneten iş adamına devretti. İş adamlarının kârlarını finansal piyasalar üzerinden götürmesi sonucu iş adamlarının boşluklarını doldurması gereken, yöneticilere, mühendislere ihtiyaç doğmuştur.

8. Teknoloji ve Mühendisler

Veblen'in "*The Theory of Business Enterprise*" (Ticari Girişim Teorisi) Kitabında, iş adamlarından sonra bahsettiği bir diğer konu makine ve üretimin gelişmesi hakkındaydı. Bu görüşüne, "Mühendisler ve Fiyat Sistemi" kitabında da değinmiştir. Veblen ekonomik ilerlemeyi mekanik olarak görmüştür. Sanayi sisteminin değişim içerisinde olduğunu ve birbirine bağlı bir mekanik süreçten oluştuğunu belirtir. Bu sistemin düzgün çalışması mekanik sürecin başındaki doğru çalışma ile bağlantılıdır. Başında doğru çalışan mekanik sürecin tamamı doğru çalışacaktır. İşte bu nedenle sistemin tam kapasiteyle çalışması için, mühendisler ve sanayi uzmanlarının yani iş adamlarının belli bir amaç için çalışması, farklı amaçlarının olmaması sistemin en iyi şekilde işlemesini sağlayacaktır.

Veblen maddi refahında, sanayi kadrosunu oluşturan, teknoloji uzmanları ile gerçekleşeceğini fakat eğitim ve gelişimin şart olduğunu belirtmiştir. Bu maddi refahı sağlamak için teknoloji uzmanlarının kaynak, işgücü, malzeme, donanım kullanımında tam yetkiye sahip olmalarını ve hiçbir çıkar grubunun menfaatine işlerin yürütülmemesi gerektiğini belirtmiştir. Fakat çıkar gruplarının, iş adamlarının menfaati göre sistemi engellenmesi ya da alıkoyması halinde, tüm sistem aksamış olup, üretim kapasitesinin düşmesine sebebiyet vereceklerdir. Böylesine bir durumda sistemin tamamı zarar görecektir. Çünkü sanayi sistemi gelişim halinde olup, zaman içerisinde daha karmaşık hale gelmiştir. Parçaların birbiriyle olan bağları giderek artmakta hatta bir parça tek başına iş yapamaz hal almıştır. Böylesine birbirine bağlı çalışan sistemi engellemek tüm sistemin aksamasına neden olacaktır (Veblen,1921: 41-42).

Veblen, sistemin zarar görmesi pahasına finansmanı sağlayanlar ve devletin sanayi sistemini ya bir ülke için ya da belli bir çıkar grupları için engellediklerini ve bunun danışıklı şekilde yapıldığını belirtmektedir. Devlet ve iş adamlarının sanayi sistemine her fırsatta müdahale etmesi, istihdam edilememe, kaynakların doğru kullanılmaması, donanım, insan gücü uyumsuzluğu gibi sorunlara kasıtlı olarak sebebiyet verdiklerini ifade etmektedir (Stabile, 2022: 44).

Veblen, böylesine engellemeler ile sanayi sisteminin bir yere varmayacağını belirtir. Toplumun refahının ancak kısıtlanmayan, müdahale edilmeyen, gerektirdiği gibi makine sanayisinin işlemesine bağlı tutar. Yoksa sanayi sistemi ilerleyemeyecek ve

bu şekilde sabotajlar ile sistemin çökeceğini ön görmüştür. Bu çöküşü sadece sabotajla değil böyle bir sanayi sisteminde oluşacak olan güçlü bir grevin de çöküntüye uğratabileceğini belirtmiştir. Dış etkilerden uzak güçlü bir sanayi sistemi kurulmazsa, çıkar gruplarına hizmet etmenin sonucunun pek de parlak olmayacağını belirtmiştir (Stabile, 2022: 44).

Sanayi devriminin başlarında büyüme yaşanırken iş adamları ile yöneticiler arasından çok büyük farklar bulunmamaktaydı. Fakat sanayi devriminin ilerlemesi ve karmaşık hale gelmesi, makinelerin çoğalması belli bir kullanım bilgisine sahip olunmasını gerektirdi ve uzmanlaşma kendini göstermeye başladı. İşte bu dönemde iş adamları ve teknoloji uzmanları arasındaki farklılaşma başladı. Üretimin artırılması ve işlerin yürütülmesine karar vermek ve bu sistemin düzgün çalışmasını sağlamak teknoloji uzmanlarının işi haline aldı. Tabi ne kadar iş yapılacağı ve ne kadar üretileceği yine iş adamının karar sürecindeydi ve yönetim rolü hala onun üzerinden devam etmekteydi. Ne üretileceği ve ne kadar üretileceği daima iş adamının inisiyatifinde olmuştur (Gürkan, 2020: 173-174).

Uzmanlaşmanın artması, teknoloji uzmanlarının sanayide söyleyecek sözlerinin artmasına neden olmuş olsa da yine de uzmanlaşan kişilerin gerek mühendislerin gerekse diğer uzmanların (toprak uzmanları, üretim uzmanları vb.) finans sağlayanların çalışanları olarak işlerine devam etmelerini değiştirmemiştir. Uzman eliyle üretimlerde yine iş adamları üretimleri kendi çıkarlarına göre yönlendirmeye devam etmişlerdir. Bu üretim kapasitesini her geçen gün daha altında tutmaya çalışma çabalarının nedenini Veblen, şu şekilde açıklamıştır;

- Teknolojik gelişmelerin üretimi arttırması ile kârlı bir fiyat seviyesinin korunması isteği üretimde kısıtlamalara neden olmuştur.
- Makine sisteminin ilerlemesi, bilgi ve uzmanlık, teknoloji bilgisine neden olmuştur. Bu değişimde hangi donanımların nasıl bir işgücü gerektirdiğini kavrayamayan iş adamları bu süreçte geride kalmış olup, kârlarını düşürmemek için üretimi düşürerek fiyatları belli bir seviyede tutmayı amaçlamışlardır (Veblen, 1921: 44).

Veblen, bu durumu kısaca şu şekilde de belirtmiştir. İş adamları gelişen çağa ayak uydurmada yetersiz kalmışlardır. İşlerin büyümesi teknolojik bilgiyi beraberinde getirdiği için bunda geri kalan iş adamı teknoloji uzmanına da güven duymadığı için belli bir ölçüde büyümeyi seçmiştir. Yönetebileceği kadar büyümüş ve her zaman az üretim çok kâr hedefinden şaşmamıştır. Teknoloji uzmanına her ne kadar güvenmese de iş adamı onsu da ilerleyemeyeceğini zaman içerisinde anlamıştır (Girdner, 2015: 2).

Teknolojik bilgiye sahip, eğitimli, yetenekli, deneyimli teknisyenler ve mühendisler, sanayide üretimin sürdürülebilmesi için, vazgeçilmesi mümkün olmayan kişilerdir. Gelenekler ve kanunlar bu duruma ne kadar itiraz ediyor olsalar da sanayi sisteminin temel kadrosu bu kişilerden oluşmaktadır. Bu genel kadronun karşısında yer alan, işe gelmeyen mülk sahipleri olup, kanunlar ve gelenekler desteklese bile teknoloji karşısında herhangi bir değerleri yoktur. Bir gün kazanılmış haklarını kaybederler ise toplumun refahını sağlamak mühendislerin eline geçecektir.

Bu durumdan çıkarılacak sonuç şu şekilde olacaktır; mühendisler ve teknisyenler kendilerini bu güce sahip görürler ve birbirleri ile bunun üzerinde konuşurlar ise, sanayinin temel kadrosunu oluşturduklarını fark edecek ve işe gelmeyen iş sahiplerinin bir müdahalesi olmadığında işlerin olması gereken akışında gittiğini fark edeceklerdir. Mühendisler ve bu teknisyenler bu durumu kabul edip bir eyleme kalkışirlar ise başa geçeceklerdir. Fakat teknisyen ve mühendislerin bu imkânları olmasına rağmen onlar güvenilir ve çalışkan insanlar olup böyle bir çaba içerisinde değillerdir (Özman, 1999: 178-180).

Gelişen sanayi sisteminde halkın içinde eğitilmiş ve gelişmiş işçilerin kullanılması gerekliliğinin de altı çizilmektedir. Bu şekilde farklı işlerde uzmanlaşan kişilere de toplumun oldukça ihtiyacı vardır. Veblen, bu kişilere ne ad verildiğinin önemi olmadığını da belirtir. Onlar Veblen'in tabiri ile teknoloji uzmanları veya mühendislerdir. Bu kişiler sanayi sisteminde vazgeçilemeyecek kişiler olup, sanayi sisteminin kemik kadrosunu oluşturmaktadırlar. Bu kişilerin yönlendirmesi olmadan sanayi sisteminin ilerleyemeyeceğini ifade etmektedir. Veblen, teknoloji uzmanlarına yani mühendislere sanayi sisteminde oldukça önemli bir yer atfederken, teknoloji uzmanları olmadan sanayi sisteminin hurdadan ibaret olacağını belirtmiştir. Bu nedenle teknoloji uzmanları ve mühendislerin çalışma alanlarının kısıtlanmaması, toplum

refahını sağlamak ve sistemin kontrollü bir şekilde işleyişi için gerekliliktir. Fakat iş gelmeyen iş adamları, uzaktan da yine kendi çıkarları için toplumun gereksinimlerini yok sayarak sisteme engel olmaya devam etmişlerdir. Onlar için ürünlerin hiç önemi olmayıp, sadece kârlarını artırmanın yollarına bakmışlardır. Bu uğurda teknoloji çalışanları sadece onlara kâr sağlayabilecek kadar işin içinde yer almışlardır (Özman, 1999: 178-180).

Bu nedenle ki mühendisler ve iş adamları bir çatışma halinde olmuşlardır. İş adamları kârı artırma derdindeyken, mühendisler ise, kaynakları en etkin şekilde kullanmanın yollarını aramışlardır. Mühendisler için önemli olan az maliyet ile nasıl çok üretim yapılacaktır sorusudur ve bu yönde çalışmışlardır. Onlar bu şekilde aksamadan işleyen sanayi sistemi ile toplumun refahını da artırmayı hedeflemişlerdir. Sanayi sistemi bu bilinç ile örgütlenmiş olduğunda ve iş adamlarının maksimum kâr elde etme içgüdülerini bir kenara bırakırsak, mühendisler ve teknisyenler sadece azami üretim hedefiyle üretimlerini gerçekleştirebilseydiler, mevcut üretimden daha fazla üretime ulaşacaktı. Böylece toplumun belli bir refah seviyesine erişimdeki engeller ortadan kalkacaktı. Ne yazık ki iş adamları toplumun refahını hiç önemsememişler ve daha çok toplumun refahını bozacak eylemlerde bulunmuşlardır. İşte bu noktalarda iş adamları ve mühendisler hep karşı karşıya gelmişler fakat sistem gereği de birbirlerinden vazgeçememişlerdir (Koloğlugil, 2019: 243-245).

Veblen, teknolojinin bir gruba özel olmadığını da belirtir. Teknolojinin ilerlemesi kolektif bir süreç olup, toplum tarafından aktararak geliştirilecektir. Bu aktarımlar sayesinde teknisyenleri teknisyen yapan, geçmişten günümüze gelen teknolojik bilginin zaman içerisinde geliştirilerek aktarılması sayesinde olmuştur. Teknolojinin, ticari bir birim olarak görülmesi ve mülk sahiplerinin eline bırakılması topluma yapılan bir haksızlıktır. Evet ticaret için faydalı olan teknoloji ile üretim artar. Ancak kâr etme içgüdüğü bu sistemin akışının bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bireye özel olmayan teknoloji, toplum sayesinde gelişecek ve toplumdaki tüm bireylerin faydasına kullanılması toplumları refaha erdirecektir (Takay ve Aydın, 2013: 158).

Veblen'in teknoloji ve mühendisler hakkındaki bu düşüncelerini topladığımızda şu sonuç karşımıza çıkmaktadır. İş adamları kârlarını hep artırma

düşüncesinde oldukları için çağın gerisinde kalıp, teknolojik gelişmeye yeterince ayak uyduramamışlardır. Bu sürece uyum sağlayamayan iş adamları sistemi kendi çıkarları için yine de yönetmeye devam etmişlerdir. Bu yönetici konumları hep devam etmiş ve ilerleyen süreçte teknolojiye daha fazla karşı koyamamışlardır. Mühendislerin bu sistem için gerekliliğini kabul etmişlerdir. Fakat mühendisler ile çalışan iş adamları yine de mühendislere yeteri kadar güvenmemişler, üretimi belli bir ölçüde tutmayı tercih etmişlerdir. Bu makineleri çalıştıran mühendisler ve teknisyenler üretimle ilgilenirken, iş adamları sadece para kazanmanın peşinde olmuştur. Üretim, iş adamlarının elinde ilerlemiş ve üretimde sadece işin akışı için söz hakları olmuş, başka konularda söz hakları olmamıştır. Oysaki sanayi sistemi mühendislere yani teknolojinin uzmanlarına bırakılsaydı, teknoloji tabanlı gelişim kendini gösterecek ve işgücü piyasası bu kadar zor durumda kalmayarak üretim artacaktı. Fakat iş adamlarının amacı hiçbir zaman üretimi artırmak ya da işgücü piyasalarını düzenleyerek istihdam yaratmak olmamıştır. Kâr odaklı sınırlı üretimi tercih etmişlerdir. Bu şekilde sanayi sisteminin ilerlemesi mümkün olmamış ve bir sonuca varılamayacağı için sistemin tıkanacağını belirtmiştir (Luca, 2016: 23).

Veblen “*The Dial*” Dergisinde çalıştığı dönemlerde Bolşevizm üzerine yazdığı makalelerde de bu sorunlardan bahsetmektedir. Bolşevizm tanımı öncesinde kelime anlamı çoğunluktur. Veblen’in üzerinde durduğu, Bolşevizm, mülkiyet ve öncelik haklarına karşı olan bir kavram olduğunu belirtmiştir. Rusya’da kendini gösteren bu kavramın yayılma ihtimalinin olduğunu düşünenler olmuş ve Veblen de bunun Amerika’ya sirayet edip edemeyeceğini yazdığı yazılarında bir sonuca varmaya çalışmıştır. Ona göre bahsedildiği gibi bir devrim niteliğindeki durum değildir. Amerika’nın da Bolşevizm adayı olarak görüldüğünü ama bu durumdan önce Amerika’nın sanayi sistemindeki teknolojik gelişmeler ile başa çıkması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü sanayi sisteminin teknolojik gelişmeye ayak uydurmadığını ve 18. yüzyıldaki gelişmeler ile 20. yüzyılda bir başarı elde edilemeyeceğini belirterek, gelişimi şart koşmuştur. Gelişmenin başarılı olmayışı, sanayi sisteminin verimsiz kullanılmasına ve israfa neden olacaktır. Gelişen teknolojiye ne kadar ayak uydurulursa sanayi sistemi o kadar gelişecektir. Bu gelişmeyi sekteye uğratan çıkar grupları ve iş

adamlarına karşı çıkılmalı ve gelişimin önündeki engeller kaldırılmalıdır (Kırmızıaltın, 2020: 34-44).

Veblen bu sorunların çözümünü de şu şekilde belirtmiştir. Teknoloji uzmanları bir araya gelip sisteme karşı neler yapabilecekleri üzerine düşünerek, işe gelmeyen mülk sahiplerinin karşısında haklarını birlikte savunmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra eski ve yeni kuşağın birtakım soruları olacağından bahsetmektedir. Eski kuşak bu soruyu şu şekilde sormaktadır, “Ne kazanabiliriz”. Yeni kuşak ise bu soruyu “Ne kaybederiz” olarak kendine sormaktadır. Burada her ne kadar fikirler ayrışsa da toplumdaki bıkkın grubun yani işçi grubunun çok fazla olması, mühendislerin ve teknisyenlerin bu grup ile birlikte hareket ederek grev yapmaları gerektiğini belirtir. Bu grevde nüfusun yüzde biri dahi katılım sağlasa çok büyük bir etki yapacak ve sistemi değiştirmeye yetecektir. Böyle planlanmış bir grev bu düzeni kökten değiştirecek ve işe gelmeyen iş adamlarının sabotajlarından sistemin arınmasını sağlayacaktır.

Veblen bu grev gerçekleşmezse, toplum vahşileşeceğini ve faşizme yol açacağını düşünmüştür. Ayrıca zamanla makinelerin iş adamını ortadan kaldıracağını da düşünmüştür. Makineleri kuran ve geliştiren mühendisler, ürünleri de ele geçirmeli ve iş adamı ortadan kalkmalıydı. Bir ilerleme olaksa bu şekilde olacağını ifade etmiştir.

9. Kapitalizmin Ahlak Sorunları

Veblen kapitalizmin ahlak sorununun temelini şu şekilde ifade etmiştir. Bireyselci oluşu, yıkıcı çıkarı gözetmesi ve kötü içgüdüsel eylemlerin var olması sonucu toplumun refahını bozmasına neden oluşudur. Bu ahlak yapısı kapitalist bir anlayış olup, toplumda kaosa neden olmaktadır. Böylesine bir ahlak sorunu içerisinde olan toplumlarda israf, işsizlik, sömürü ve durgunluk kaçınılmazdır. Bireysel çıkarların ön planda tutulmasına Veblen karşı çıkmaktadır. Veblen’e göre toplumda bir kişinin çıkarını gözetmek toplumun geneli için yapılacak en kötü eylemdir. Bu şekildeki toplumlar refaha ulaşamayacaklardır. Veblen işte tam olarak bu neden ile klasik iktisada eleştiriler getirmiştir. Kâr maksimizasyonu topluma zarar veren bir durum ve ahlak yönünden değerlendirilmeden ileri sürülen bir teoridir. Toplumun geneline hizmet etmemektedir. Tek kişinin kâr etme çabası çevresindeki kişilere zarar verecek ve bu içgüdü hiç doymayacaktır. Ne yazık ki kişinin kendisinden başkasına pek de bir fayda sağlamayacaktır (Baysal Kar, 2020: 103-115).

Veblen'in kapitalizme yaklaşımı önceki iktisat kavramında olduğu gibi olmayıp, klasik iktisadi görüş ile çok farklıdır. İş adamları, klasik iktisatta kapitalizmin lokomotif gücü halindeyken, Veblen'in bahsettiği kapitalizmde ise iş adamları, sistemin vazgeçilmez parçası olmasına rağmen lokomotif güç olmaktan çok uzak olup, sistemi sabote etme konusunda başrolde yer almaktadırlar. Böylesine bir anlayış ile kapitalizmin acımasızlığı Veblen'in eleştirisinde konu olmuştur.

Veblen, temel ahlak sorunu olarak, kendi çıkarları için bir toplumun ilerlemesine engel olan ve kalkınmayı sekteye uğratan davranışlar sergileyen iş adamlarının yapmış olduğu davranışları görmüş ve onlara tepki göstermiştir. Bu iş adamlarının üretime bir katkıların olmaması ile birlikte bir de üretime engel olma çabaları bir ahlak sorunudur. Bu şekilde üretime engel olan iş adamları servetlerini artırırken toplumdaki işçi sınıfı daha da fakirleşmektedir. İş adamlarının kendi çıkarları etrafında dönen üretim süreci iş ahlakından çok uzak bir üretim anlayışıdır. Bir diğer ahlaki sorun da Veblen'e göre işin başında olmayan yani işe gelmeyen iş adamlarının sistemi istedikleri gibi yönetirken işin başında olan mühendisler ve çalışanların haklarını tam olarak alamamasıdır (Baysal Kar, 2020: 103-115).

Veblen'in kapitalist sistemin bütününde şiddetle karşı çıktığı ahlak sorunu ise, servet birikimi yapılması ve bu birikimin adil şekilde olmayıp adaletsiz bir dağılım şeklinde olmasıdır. Bu servetin kaynağını adil olmayan davranışlar oluşturur ve ahlaklı değildir. Bu servet edinimini, mülk sahibi olmayı, ihtiyaç maddelerinin üretiminin yapılmaması ve fiyatlarının çok yüksek olması Veblen'in eleştirdiği başlıca konular olmuştur. Veblen'in tüm yazılarında geçen mülk sahibi, aylak sınıf, iş adamları ve çıkar grupları rahat bir şekilde hayatlarını sürdürmektedir. Toplumun üretiminde aktif rol alan ve fayda sağlayan kesimi ise zorluklarla başa çıkma çabasıdadır ve temel ihtiyaç maddelerini dahi karşılayamadığı kapitalist sistem içinde kapana kısılmıştır. Bu sistemden kurtulmak pek de mümkün olmayıp, çalışma isteğinde olanların da iş bulamadığı bir yapıya dönüşmüştür (Baysal Kar, 2020: 103-115).

Veblen'in bir diğer kapitalizmin ahlak sorunu ise yanıltıcı reklamlardır. Bu reklamlar topluma bir fayda sağlamadığı gibi tüketimi özendirmekte ve israfa neden olmaktadır. Bunun yanı sıra reklam giderlerinin, ürünlerin fiyatına eklenmesi ile tüketiciye maliyeti daha fazla olmakta ve bu sistemde her açıdan sömürülmesine neden

olmuştur. Bu reklamlar tüketimi özendirmekle kalmayıp toplumun algısını bozmakta ve elinde imkânı olmayan bireylerin mutsuz olmalarına neden olmaktadır (Veblen, 1921: 62-63)

Veblen'in kapitalist sistemde karşı çıktığı bir diğer konu, işe gelmeyen mülk sahiplerinin hiçbir şey yapmadan işlerinin başında bulunmadıkları halde finansal araçlar sayesinde para kazanmalarıdır. Bu servet edinmeleri onlar adına çalışan kesimin sayesinde olmuştur. Fakat onlar hiçbir şey yapmadan para kazanamazken işe gelmeyen iş sahibi servetine servet katmaktadır. Bunu yaparken de bir üretim söz konusu değildir. Böylesine kazanç, çok kolay bir kazançtır, hiçbir şey yapmayan mülk sahibi bunun keyfini sürerken onun adına çalışan, geçimini sağlamakta zorlanmaktadır (Veblen, 1921: 47-48).

Veblen, maksimum kâr etme konusunda da ahlaki sorundan bahsetmektedir. Ona göre kâr artırma çabası içinde olunması bireysel bir fayda sağlarken, toplumdaki diğer bireyler için durumu kötüleştirmektedir. Kâr artırma içgüdüğü sonu olmayan bir içgüdü olup, topluma faydası olmayan ve genel refahı bozma eğilimindedir. Bu kâr etme içgüdüğü kapitalist sistemde öylesine bir hal almıştır ki mülk sahibi elinde tuttuğu mallarda artık üretici konumunda yer almaya başlamıştır. Bu malları üreten çalışanlar ise bu malları tüketici konumunda olmaktan uzak kalmışlardır. Yani kapitalist sistem gereği çalışanlar üretmiş ama bu malların birçoğunu tüketememiştir. Sadece mülk sahibini daha da zenginleştirirken, kendilerini de bir o kadar fakirleştirmişlerdir. Kapitalist sistem tam da bu şekilde işlemekte ve varlığını sürdürmektedir (Perelman, 2015: 41-42).

10. Kriz Teorisi

Veblen'in sanayileşme döneminde dikkat çektiği konulardan biri de finansal araçların ortaya çıkışı üzerine olmuştur. Bu finansallaşma süreci sanayileşmenin hız kazanması ve büyük fabrikaların sayısının artması sonucu, kâr etme hedeflerinin üretimden ziyade değerli kâğıtlar üzerine gelişerek, hisse senedi, tahvil vb. finansal araçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönem de fabrikaların sayısının artması ile kredi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durumlar kredi ekonomisinin ortaya çıkışına neden olmuş ve Veblen bu konuda bir teoride bulunmuştur.

Veblen, maddi sermaye ve parasal sermayenin var olduğunu ve bu ikisi arasında da farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Kriz dönemlerinde parasal sermaye değerini yitirirken, maddi sermayenin bir kayba uğramadığını savunmuştur. Burada bahsettiği maddi sermaye olarak anlaşılması gereken duran varlıklar olup, parasal sermaye olarak da dönen varlıkları kastetmiştir.

Veblen'in teorisine göre, değerli evrakların ederinden çok fazla değerler ile piyasada işlem görmesi ve bu durumun fark edilmesi ile ani bir düşüş yaşanmasının kaçınılmaz bir son olduğunu ifade etmiştir. Bu değer artışı spekülasyon olduğunda ise hızlı bir yükselişten sonra, çok değerlenmiş evrakların nominal değeri ile kazanç getirisi arasındaki farklar oluşacak ve bu durumun fark edilmesi sonucu, ekonominin altüst olmasına neden olacaktır (Waller ve Rezende, 2015: 103-105).

Veblen krediler hakkındaki görüşünde, krediye ulaşımın kolay olması firmanın kar etmesine ve sermayesini artırmaya olanak sağlayacaktır. Finansal gereksinimlerini karşılayacak duruma gelen firmalar sonucu kredi ekonomisi gelişmiş ve üretim odaklı ekonomi geride kalmıştır. Kredi kullanım oranının artması ve finansal araçların gelişmesi kar etme içgüdüsünü daha çok artırmıştır ve bu şekilde kar etmek isteyenler arasında rekabet her geçen gün şiddetini daha da artırarak devam etmiştir. Rekabetin şiddetinin artması spekülasyon eylemlerinin de artmasına neden olmuştur. Üretim yapmaktan daha çok ticari faaliyetlerin ve finansal işlemlerin önde olduğu modern kapitalizmde kredilerin kullanım amacının üretmekten ziyade spekülasyon amaçlarına hizmet ettiğini savunan Veblen'e göre, firma sahipleri, reel üretim faaliyetlerini ana amaçları olarak görmekten uzaklaşmışlardır. Finansal krizlerin temel oluşturan bu spekülasyon faaliyetleri, firmaların kazançlarını olduğundan çok daha fazla göstermesiyle daha fazla yatırımcıları firmalarına çekmiştir. Bu spekülasyon davranışları olması gerekenden daha fazla sermaye yatırıma sebep olurken, yatırımların geri dönüşünün beklenen şekilde olmaması nedeniyle borçluluk düzeyinin artmasına ve sistemin devamlılığına engel oluşturmıştır. Bu davranışlar yatırım çekmek amaçlı yapılmasına rağmen, bunlar bir yatırıma dönüşmediği için gerek yatırımcıya gerekse kredi yoluyla sağlanan finansalın geri ödenmesini zorlaştıracığından sistemi baltalayacaktır. Veblen bu şekilde sistemin işleyişine engel olunmasının sonucu olarak krizlerin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur (Waller ve Rezende, 2015: 103-105).

Veblen, bu finansal krizlerin nedenini özellikle değerli evrakların nominal değerlerinden çok fazla değerlenmesi ve bunun spekülatif eylemler sonucu olmasına bağlamaktadır. Bu şekilde ekonomik gelişim finansal araçlar etrafında şekillenmekte ve yeterli bir üretim yapılmadan gelişen piyasada ekonomik krizlerin yaşanması kaçınılmazdır. Veblen'in 1929 tarihinde gerçekleşen "Büyük Buhran" krizini önceden öngördüğünü söylemek gayet yerinde olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VEBLEN'İN İKTİSADİ TEORİLERİ BAĞLAMINDA TÜRK İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde üçüncü bölümde ortaya konulan teoriler, Türkiye'deki işgücü piyasası açısından değerlendirilerek, yorumlanmaya çalışılacaktır.

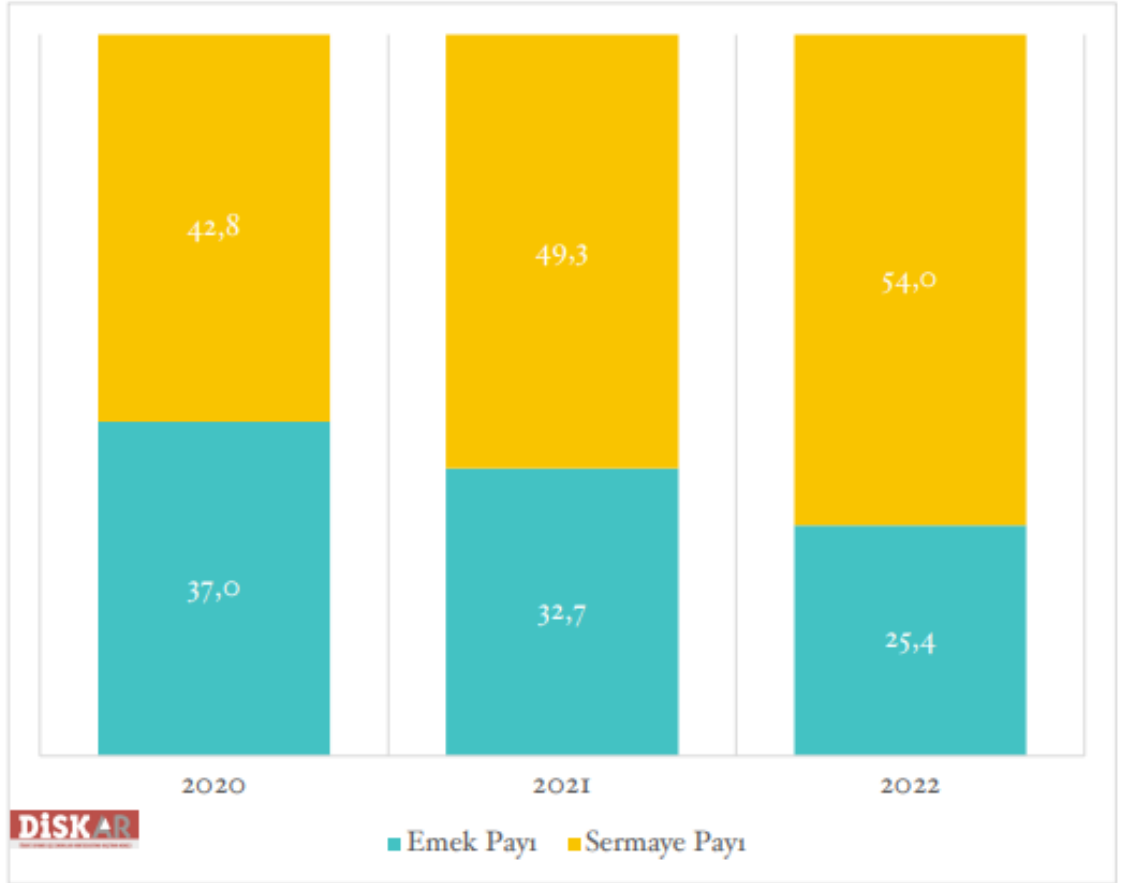
1. Kurumsal İktisat Değerlendirme

Veblen'in dediği gibi geçmişten günümüze gelen kanıtlanmış iktisadi kurallarla günümüz daha ileriye gidemeyecektir. Bireylerin davranışlarını kurumlardan ayrı düşünerek etkisini yok saymak mümkün olmayacaktır. Yoksa iktisattaki azı çok olana tercih eden birey davranışı günümüzde pek de geçerli değildir. Örnek vermek gerekirse iktisatta, birey faydayı maksimize edecek şekilde seçim yapar. Yani bir maldan beş adet almak varken neden bir adet almakla yetinsin. Fakat örnekte olduğu gibi günümüzdeki durum çok da böyle değildir. Kişi kalite düşkün olabilir ya da reklam etkileri yanlış seçim yapmaya sebep olabilir. Gösterişçi tüketimde, Veblen buna benzer bir durumdan bahsetmiştir. Kişiler lüks mallar tercih ederek, adetsel olarak az ürün elde etmiş olur. İşte bu nedenle Veblen, bireyin çevresinden etkilenmeden karar alabileceğinin doğru olmayacağını savunuyor. Zaman içerisinde istekler ve ihtiyaçlar kişilere göre değişmektedir. İstek olanlar ihtiyaç halini alabilmekte ve kişiler arası farklar oluşabilmektedir. Kimisi için ihtiyaç kimisi için istek halinde gelişen teknolojinin, ilerleyen hayatların içinde ne yazık ki sabit kalması beklenemez. Çünkü iktisat statik değil dinamik bir yapıya sahip olduğu için bu yapıya uygun şekilde iktisatçılar tarafından değerlendirme yapılması önerilmektedir.

Veblen'in kurumsal iktisattan bahsettiği dönemde yaşanan sorunların benzerleri, şu an Türkiye'de de yaşanmaktadır. Bunun için kurumsal iktisadın doğuşuna zemin hazırlayan aksak piyasaların Türkiye'deki görünümü incelendiğinde daha net anlaşılabacaktır.

Kurumsal iktisadın doğuşuna neden olan gelir dağılımındaki adaletsizlik ülkemizin de sorunlarından biridir. Gelir dağılımında bozulmanın pandemi dönemiyle birlikte şiddetini artırmış olduğunu, TÜİK' in paylaşmış olduğunu DİSKAR tarafından düzenlenen grafikte net olarak görebiliriz. 2020 yılında emek payı 37,0 iken sonraki iki

yıl içerisinde ciddi oranda bir düşüş yaşanmıştır. 2021 yılında emeğin payı 32,7 oranında seyrederken, 2022 yılında ise 25,4'e düşmüştür. 2020 yılı ile karşılaştırıldığında 11,6 değer kaybı yaşanmıştır. Buradan görülecek şudur ki gelir dağılımı dengeleri git gide bozulmaktadır. Böylesi krizlerin yaşandığı ekonomilerde güçsüz olan emek pastadan aldığı payını her geçen gün kaybetmekte ve sermaye ona karşı daha çok değer kazanmaktadır. Bu gelir dağılımındaki bozulmaların asgari ücreti artırarak giderilmesi amaçlanmış olsa da bunun çok etkili bir çözüm olmadığı görülmektedir (DİSKAR, 2022).

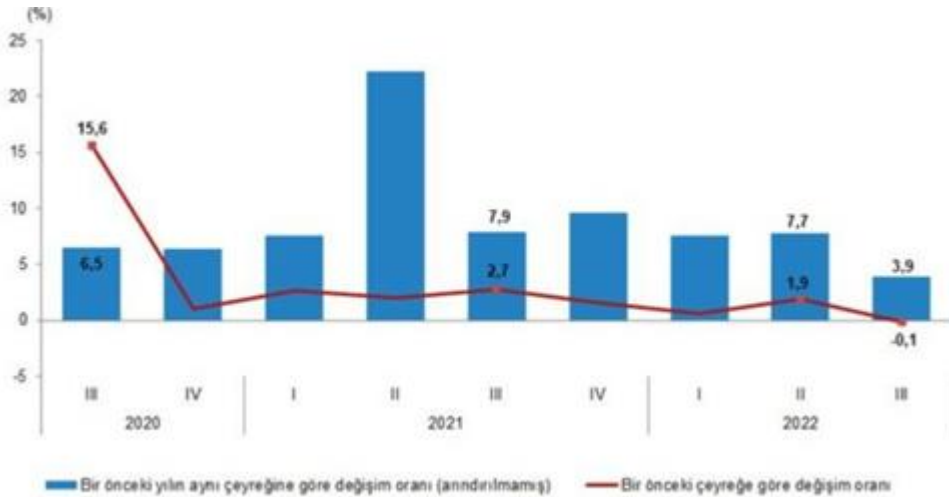
Grafik 4. GSYH içerisindeki Sermaye ve Emeğin Payı 2020-2022

Kaynak: TÜİK, Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2022 2. Çeyrek. DİSK-AR.

Çalışma koşullarının kötüleşmesi hakkındaki değerlendirme de şu şekildedir: Ekonominin bozulduğu dönemlerde çalışma koşullarının da kötüleştiği bilinen bir gerçektir. Bozulan ekonomi sonucunda işsizlik oranı artar ve geride kalan çalışanlar daha fazla çalışır ya da çalışanların çalışma saatleri kısaltılır ve maaşları da aynı şekilde düşürülür. Bu dönemlerde ayrıca iş bulamayan bireyler daha kötü şartlardaki işleri

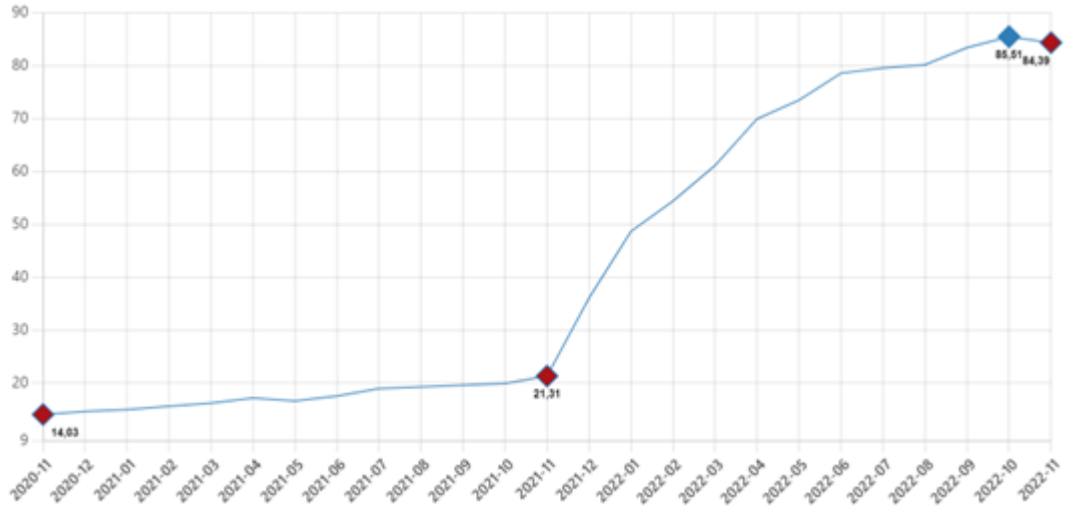
geçinmek için kabul ederler. Böylesi kötü koşulların olduğu çalışma ortamlarında çalışmak zorunda bırakılırlar. Özellikle pandemi döneminde bu yaşamıştı. Pandemi döneminde kapanmaların olduğu zamanlarda birçok kesim çalışmadı veya evden çalışma biçimine dönüldü ama büyük çoğunluk bu dönemde çalışmadı. Bazı meslek gruplarında ise aksi durumlar yaşandı. Örneğin; sağlık çalışanları daha fazla çalışmak zorunda kaldı. Gıda sektöründe çalışanlar için de durum sağlık çalışanlarından pek de farklı olmadı. Onlar da bu süreçte daha fazla çalışmak zorunda kaldılar. Sonuç olarak işgücü piyasası çalışma koşulları dönemsel olarak durdu ve işleyişi değişti diyebiliriz.

Türkiye'nin ekonomik göstergelerine bakmadan önce, ekonomik göstergeler neleri kapsıyor kısaca bunlardan bahsedelim. Bu göstergeler ülkenin makro düzeydeki ekonomik verileridir. Bunlar büyüme, enflasyon, dış ticaret, döviz kurları, işsizlik-istihdam, sermaye işlemleri gibi verileri içermektedir. Ekonomik büyüme, ülkede üretilen mal ve hizmetlerin artması olarak ifade edilmektedir. Ekonomik büyümenin ölçülmesi milli gelir ile saptanmaktadır. Üretilen mal ve hizmetlerin sonucunda kişi başı gelirin artması, o ülkede ekonominin büyümesi ile nitelendirilmektedir. Genel olarak ülkemizde 3 aylık dönemlerde büyüme oranları açıklanmaktadır. 2020 yılından 2022 yılının üçüncü çeyreğine kadar açıklanan büyüme rakamlarına baktığımızda 2022 açıklanan üçüncü çeyrek büyüme oranı 3,9 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 5. GSYH büyüme hızları, III. Çeyrek: Temmuz-Eylül, 2022
Kaynak: TÜİK

Ekonomik göstergelerden biri de enflasyondur. Enflasyon, piyasadaki tüm mal ve hizmetlerin fiyat seviyelerinin sürekli bir şekilde artış göstermesidir. Enflasyonun yüksek olması ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Fiyatların çok hızlı bir şekilde artmasına da hiperenflasyon adı verilmiştir. Enflasyon oranının %50 lere ulaştığı noktada hiperenflasyon söz konusudur. Enflasyon oranlarının yüksek olması ülkenin genel bir sorunudur. Enflasyonun yüksek olması TL'nin değersizleşmesi anlamına gelir. Bu doğrultuda ülkemizdeki enflasyon rakamlarına baktığımızda giderek artan bir enflasyon söz konusudur. Bu hesaplamaların ne kadar doğru olduğu tartışılır. Halkın almış olduğu belli başlı ürünlerde %100 veya daha fazla fiyat artışları söz konusudur. Sepete göre hesaplanan enflasyonda ise, hiç alınmayan ürünlerin hesaplama dahil edilmesi genel enflasyon rakamları ile hissedilen enflasyon rakamları arasında fark oluşturacaktır. 2022 yılı kasım ayı belirlenen enflasyon oranı 84,39dur. Fakat hissedilenin daha fazla olduğu söylenebilir (Pinar, 2015: 177).

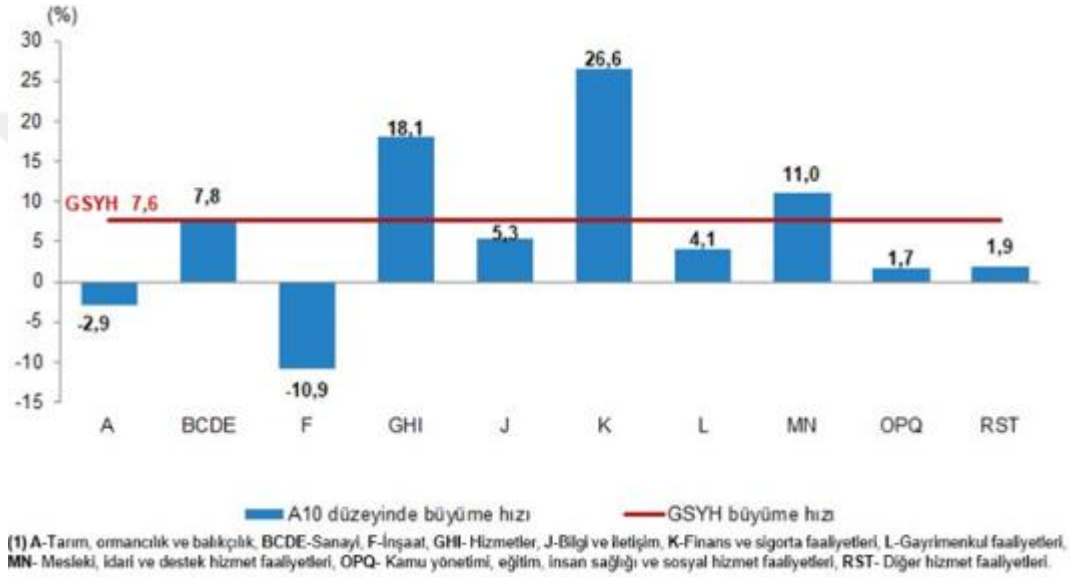

Grafik 6. TÜFE yıllık değişim oranları (%), Kasım 2022

Kaynak: TÜİK

Genel olarak büyüme ve enflasyon oranlarına ilişkin olarak, 2022 Eylül ayında açıklanan işsizlik oranına bakıldığında % 10.1 seviyesinde olan fakat aynı ay açıklanan atıl işgücü işsizliğinin de %20,3 olduğu göz ardı edilmemelidir. O halde bu büyümeyi ülke vatandaşı hissedebilmiş midir? Büyüme işsizliği çözmek için yeterli midir? Bunlar tartışmalı konular olup, genel olarak büyümenin istihdam yaratacak boyutlarda olmadığı, üretime dayalı gelişmediği sonucuna varmak mümkündür. Özellikle ülkemizin şu an içinde bulunduğu yüksek kur ve enflasyon ortamında bir büyüme de

söz konusudur, ancak çalışan kesimin kazandığı maaşlar döviz bazında küçülmüştür. Tablo üzerinde bahsedilen büyüme hızının seyrini görmek faydalı olacaktır. 2022 yılı ikinci çeyrekte gerçekleşen 7,7 büyümeye baktığımızda, tarım ve hayvancılıkta bir büyüme ivmesi yoktur. Aksine -2,9 ile olumsuz bir seyir görülmektedir. Aynı şekilde inşaat sektörü de bu olumsuz yüksek maliyetlerden etkilenerek -10,9 daralmıştır. Tarım ve inşaat sektöründe büyümenin yeterli olmadığı buradan görülebilir (TÜİK, 2022).

Grafik 7. GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre A10 düzeyinde büyüme hızları, II. Çeyrek: Nisan-Haziran, 2022

Kaynak: TÜİK

Grafik incelediğinde varılacak sonuç şu şekildedir; Enflasyon etkisi ile düşük faiz uygulaması TL'den kaçınmaya ve eldeki paranın bir şekilde piyasaya dahil edilmesine neden olmuştur. Zaten bir ülkede paranın bollaşması durumunda enflasyon kaçınılmazdır. Bu nedenle değer kaybını önlemek için yastık altı veya bankadaki TL'ler yatırım aracı olarak görülen ürünlere gitmiştir. Özellikle son zamanlarda çok fazla artan araba fiyatlarından da bu sonuca varılabilmektedir. Sonuç olarak enflasyon ve yüksek kurla ilişkili bir büyümeden söz edilebilir. İstihdam büyüme ile artmamış, işsizlik düşmemiştir. Bu veriler ışığında sağlıklı bir büyümeden bahsetmek mümkün olmayacaktır (Eğilmez, 2022).

Ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi için bireylerin beşerî sermayelerinin artırılması ve fiziki sermayenin de geliştirilmesi gerekir. Beşerî sermaye kişinin sahip

olduğu bilgi ve beceridir. Ülkelerin beşerî sermayeye yatırım yapması, işgücü piyasalarında etkinliği artıracak verimli bir üretim ortaya çıkacaktır. Bu şekilde sürdürülebilir bir ekonomik büyüme önündeki engellerden biri kaldırılmış olacaktır. Fiziksel sermaye için de gerekli adımların atılması gerekecektir. Fiziksel sermaye, üretim sürecindeki makine, teçhizat, fabrikalar vb. dir. Bunların gelişmesi işgücü piyasasına fayda sağlayacaktır. Elbette ki makineleşme riskleri de söz konusudur. Bir üretim öncesinde emek gücü ile yapılması sonrasında teknolojik ilerlemesi işgücü kaybını ortaya çıkaracaktır (Mill, 2016: 227-230).

Günümüzün işçi-işveren ilişkilerinin bugüne gelmesi çok uzun süren bir süreçtir. Bu halinin mükemmel olduğunu düşünmek doğru olmaz, ancak öncesine göre iyileşme söz konusudur. Feodalizm döneminden sonra ortaya çıkan proletarya kavramı, emeğini satıp geçimini sağlayan işçi sınıfı için yapılmış bir tanımdır. Proletaryanın karşısında burjuva yer almaktadır. Kapitalizm, proletaryanın burjuva tarafından sömürülmesine fırsat veren sistemdir. Bu sistemde sermayesi olan burjuva, proletaryaya bu sermayeyi üretime dönüştürmek için gerekli kullanımı sağlayarak onun üstünden geçinir. Emeğin ürettiği değer karşısında burjuva, kazandığı paradan proletaryaya sadece yaşamını sürdürebileceği kadar vererek onu sömürmektedir. 20. yy. dan sonra işçilerin örgütlenmesi ile sendikalar, dünya genelinde yayılarak sermaye karşısındaki emeğin koruyucusu haline gelmiştir. Sendikalar sayesinde emek özellikle grevler sayesinde biraz güç kazanmıştır. Batı başta olmak üzere emekçilerin gücü dünya geneline yayılmaya başlamıştır. Soğuk savaş sayesinde güç kazanan işçi sınıfı savaşın sona ermesi ile savaş döneminde işçilerin kaptırdıkları hakları geri almak için burjuvalara karşı harekete geçti. İşçi sınıfının yükselişi ve emeğin korunması 1980’li yıllarda yavaşlayarak güç kaybetti. 1980 ve sonrasında esnek emek adı altında istihdamdan uzaklaştırmalar, kayıt dışılık gitgide artarak devam etmektedir. Bu gelişmeler karşısında ise sendikalar ne yazık ki pek bir şey yapamıyorlar. Çok zor kazanılmış haklar artık eskisi kadar korunamıyor, işçiler kolaylıkla greve gidemiyorlar. İşçi işveren ilişkisi bu şekilde devam ederken aslında iki tarafın da birbirine ihtiyacı olduğu gerçektir. Tek sorun burada işverenin kâr etme duygusu sebebiyle hep daha fazlasını istemesi ve işçisini bu sebeple sömürmesidir. Bu ilişkinin değişmesi pek mümkün görünmemekte, fakat belki işçiler daha çok örgütlenerek ellerinden alınan hakları geri almak için

adımlar atmakta daha cesaretli davranabilirler (Eğilmez, 2022). Atatürk'ün iktisat kongresinde dediği gibi: *“Bizim halkımız yararları birbirinden ayrılır sınıflar halinde değil, tersine varlıkları ve çalışma sonucu birbirine lâzım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır ve işçilerdir. Bunların hangisi birbirinin karşıtı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, birbirine ve işçiye muhtaç olduğunu, kim inkâr edebilir.”* (Atatürk,1923).

2. Mülkiyet – Maddi Rekabet Değerlendirme

Veblen'in bahsetmiş olduğu mülkiyet konusunun Türkiye'de de belli bölgelerde aynı şekilde olduğunu görülmüştür. Kadınlara bir ürünmüş gibi davranılması, bunun da başlık parası adı altında yapılması onlara bir ev, araba gibi davranılması yani bir mülk olarak görülmesinin sonucudur. Yine bu dönemlerde köylerde belli mülk edinmiş kişilerin daha saygın ve daha itibarlı olması da aynı durumdur. Bu örnekleri geçmişte gördüğümüz gibi bugün de görmek mümkündür. Toplumumuzda elinde mülkü çok olan insanların etrafında da bir o kadar insan yığınlarını görmek pek de şaşırtıcı bir durum değildir. Çünkü bu insanlar mülk edindikçe daha çok itibar edindiklerini düşünerek daha çok mülk edinip etrafına toplulukları çekeceklerdir. Bu şekilde iç dünyalarında istedikleri saygınlığı elde etmiş olacaklardır.

Maddi rekabette önde olan işverenlerin sıklıkla başvurduğu davranış biçimi sömürmektir. İşsiz kalma korkusuyla işçisini dilediği şekilde yönetebilmesidir. Aslında olması gereken kanunlarla da belirlendiği gibi iş görme eylemi ve işçinin bedelinin ödenmesi kadar basit olan işlem, işverenin bu davranış biçimi ile karmaşık hale getirilmiştir. İşçiler zorlanmakta ve belirlenen çerçevelere uyulmadığı çok sık görülmektedir. Fakat çoğu işveren nezdinde süreç bu şekilde olmamaktadır. Belirlenen koşulların sağlanmaması, saatlerin uzatılması, yasal hakların kullanılmasının zora sokulması, hak edilen mesailerin alınamaması, gereksiz psikolojik baskılar ve gövde gösterileri gibi daha birçok davranışlar ile işçiler bastırılıp, yeniçağın köleleri haline getirilmeye çalışılmaktadır. Buna destek olan altyapının bir kısmının da özel istihdam büroları aracılığı ile yapıldığı söylenebilir. Bu istihdam bürolarından kiralanan işçiler geçicidir ve işverenin işini görene kadar kiralanıp sonrasında işverene bir sorumluluk

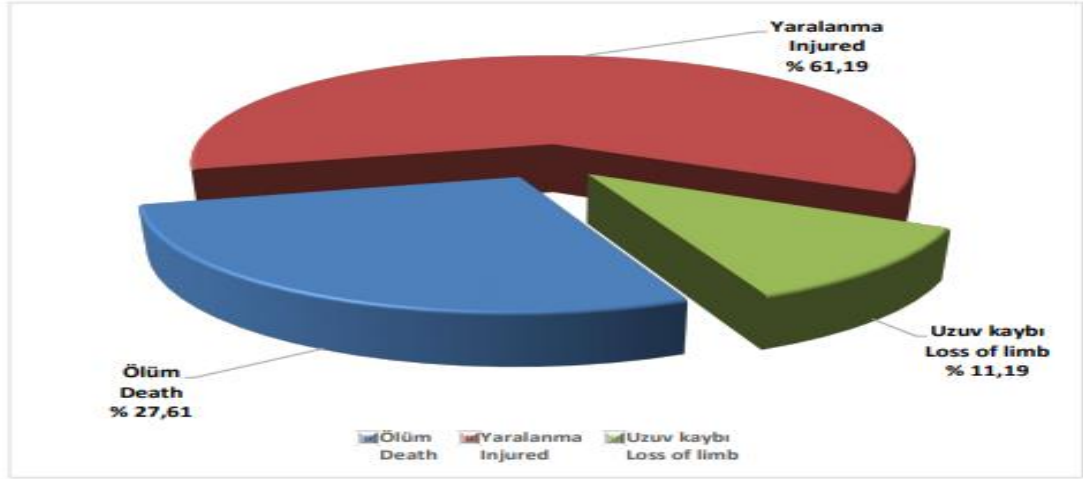
yüklenmemektedir. Bu durum iş hayatı için çok güvencesizdir ve modern kölelik denilen kavramın içine girdiği söylenebilir (ÇSGB, 2013: 29).

Özellikle buna benzer olumsuz örnekler taşeron işçi çalıştırmada da görülmektedir. Belli bir işin yapılması için geçici işler ile hem güvencesiz hem de haklarını alamadıkları ve çok uzun saatler çalışmalara maruz kaldıkları bilinmektedir. O halde modern köle olayının asıl işveren ve alt işveren arasında yaşandığına da bir örnek olarak verilebilir (ÇSGB, 2013: 123).

Mülkiyet kavramına bir diğer örnek olarak bazı çiftlik çalışma modellerini örnek gösterilebilir. Bu çiftliklerdeki çalışma modellerinde genellikle, çiftlik sahibi işçisinin barınma, yeme-içme gibi süreçlerinin çiftlik içerisinde çözerek, ona cüzi bir ücret karşılığında çiftlik içerisindeki işlerini yaptırmaktadır. Çalışan bu süre boyunca çiftlikten ayrılmak istediği takdirde çiftlik sahibinden izin almak zorunda bırakılmaktadır. Bu çalışan modeli geçmişten günümüze gelen bir kölelik örneğidir. Çünkü işçiler haklarını çok fazla alamamakta, karın tokluğuna hayatlarını sürdürmektedirler. Bu örnekler çok fazla olup, mevsimlik tarım işçileri de bu modern kölelik örneklerindendir (Güler, 2015: 28-30).

ILO verilerine göre dünyada 50 milyon insan modern köle konumundadır. Bunlardan 22 milyonu zorla evlendirilen ve 28 milyonu da zorla çalıştırılan kesimden oluşmaktadır. Ne yazık ki bu kölelik durumunun büyük kısmı kadınlardan oluşmaktadır. Bu rakamlar ışığında kölelik sisteminin kaybolmaktan ziyade çağa ayak uydurmasından bahsedilebilir (ILO, 2022).

Diğer bir mülkiyet, maddi gücün işgücü piyasasındaki etkisi güvencesizlik, iş sağlığından uzak çalıştırılmalarıdır. İşverenler daha çok kâr etmek için işçilerine güvencesiz çalışma ortamları sunmakta ve iyileştirmeyi maliyetli bulmaktadırlar. Bunun birçok örneği vardır. İş kazalarına bakıldığında çoğu ihmaldir ve genellikle işverenin maliyet oluşturmak istememesi sonucu yaşanan kazalardır. 2020 yılında iş güvenliği eksikliği yüzünden iş kazalarının %27,61'i ölümle sonuçlanmış, %11,19'u ise uzuv kaybı ile sonuçlanmıştır. Aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi iş kazalarının ciddi sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle birçok uzmana göre bunlara iş kazası değil, cinayettir diyenler de bulunmaktadır (Çiftçi, 2021).

Grafik 8. 2020 İş Kazalarının Sonuçları

Kaynak: ÇSGB

Bir diğer problem ise, mülkiyetin karşısında maddi gücü olmayan çalışanların örgütlenememesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermaye karşısında birlik olamayan işçi, hak ettiği muameleyi ne yazık ki göremeyecektir. Sadece birlik olunur ve örgütlenir ise sermayenin karşısında güçlü olacak ve hak ettiğini alabilecektir. Bu nedenle sendikalara üye olmak işçilerin sermaye karşısında durabilmesini sağlayacaktır (ÇSGB, 2022). İşçiler örgütlenme cesaretinde de bulunsalar da yine de karşılaştıkları birçok yıldırma politikaları söz konusudur. Bunun çözümü kanunlarda ve devlette olmalıdır.

Çalışma sürecinde kadınlar destek işgücü olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra işyerinde taciz ve şiddet mağduru olan, işe alım süreçlerinde ve terfi etme konusunda ayrımcılığa uğrayan, ülkede yaşanan kriz dönemlerinde ilk işten çıkarılanlar olarak yer almaktadırlar. Ayrıca kadınların ev ve iş döngüsünde ekstra bir zaman yaratamıyor olmaları ve bu döngüde kendilerini sıkışmış hissetmeleri onları sadece örgütsel faaliyetlerde bulunamamalarına değil aynı şekilde istihdamda da yeteri kadar olmamaya ya da erken çekilmelerine neden olmaktadır. Türkiye’de bu konuda yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, iki taraf için de yapılan işler aynı ve yorucu olduğu halde, kadınlar için aynı ücretler geçerli olmayıp, medeni durum istihdam edilmelerinin önünde ayrıca bir engel olarak karşılına çıkmaktadır. Ayrıca eğitim sorunları ve

işgücü piyasasına girişlerinde erkeklerden geride kalmaları onların önünde engellerin çok olması nedeniyle örgütlenme daha geri planda kalmaktadır (Belet, 2019: 39-40).

Türkiye genelinde örgütlenme, sendikalaşma oranlarına baktığımızda işçilerin neredeyse çoğunluğu sendikasız çalışmaktadır diyebiliriz. DİSKAR tarafından 2019 yılında yayınlanan araştırmaya göre, işçilerin %90'ı sendikasız çalışmaktadır. Geriye kalan dilimde ise kadın erkek sendikalaşma oranlarına baktığımızda, Temmuz 2018 verilerine göre 337.049 kadın sendika üyesine karşılık, aynı dönemde 1.406.130 erkek sendika üyesi olarak kayıtlara geçmiştir. Önceki rakamlarla karşılaştırıldığında özellikle 2012 yılında kadın sendika üyesinin 125.413 olduğu düşünülürse 2018 yılında iyileşme göze çarpmaktadır. Fakat erkek üyeler ile karşılaştırıldığında kadınlar örgütlenme ve sendikalaşmada çok daha geride kalmışlardır (DİSKAR, 2019).

3. Aylak Sınıf-Boş Zaman (Göze Çarpan Boş Zaman) Değerlendirme

Veblen'in zamanında bahsetmiş olduğu aylak sınıfın varlığı günümüzde de bazı kesimler tarafından devam ettirilmektedir. Emekten kaçınma ve kolay şekilde bir mal-mülk edinme çabası zamanımızın en belalı davranışlarından birisidir. Sosyal ağlarda her gün kendini gösteren bir aylak sınıf görmek mümkündür. Bu aylak sınıf, emek piyasasına girmeyi pek tercih etmeyerek izlenme ve takip sayısı ile konforlarını sağlayarak, diğer bireyler tarafından tanınır olmayı hedeflemektedirler. Tabi elbette ki Veblen açısından değerlendirildiğinde bu kaniya varabilmekteyiz çünkü Veblen üretim yapmayan kişileri aylak olarak tanımlamıştır. Veblen bugün yaşasaydı bahsettiği aylak sınıf tanımını bunların üzerine yapabiliirdi. Elbette ki bu şekilde ilerleyen işlerde çok güzel ve verimli çalışmalar da mevcuttur. Bunları bir emek ve üretim olarak görmek yerinde olacaktır. Bu kapsamda birçok çalışma içeriği faydalı ve bilgiye dayalıdır. Bu çalışmaları yok saymak veya genellemek doğru olmaz.

Esnek çalışma modellerinden kısmi istihdam, işverene fayda sağlarken işçiye de faydalı olduğu noktaları bulunmakta, fakat zararları da söz konusu olabilmektedir. En büyük zararı düşük ücret ve istenmeyen boş zaman oluşturmasıdır. Elbette boş zaman öğrenci için istenen ve faydalı bir şey olurken, ev geçindiren biri için boş zaman olumsuz yansıyabilmektedir. Esnek çalışma modellerinden olan kısmi istihdamın Türkiye'deki oranları aşağıdaki gibidir. Tam istihdam içerisinde yaklaşık % 9 ve % 11'lik bir paya sahip olduğu görülen kısmi istihdamda 2018'den 2021 yılına

gelindiğinde bir düşüş söz konusudur. Veblen'in boş zaman kavramında bu da bir boş zaman olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat keyfi olabileceği gibi zorunlu olarak da olabileceği göz ardı edilmemelidir (Koç ve Görücü, 2011: 164-165).

Tablo 5. Tam istihdam ve Kısmi İstihdam 2018-2021 Dönemi

	2018	2019	2020	2021
Tam zamanlı İş	90.5	90.9	89.1	91.4
Yarı Zamanlı İş	9.5	9.1	10.9	8.6

Kaynak: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=FTPTC_I#

Gizli işsizlik de, aylak sınıf kavramını içinde sınıflandırılabilir. Özellikle kamu kesimi ve tarımda karşımıza çıkmakta olan gizli işsizlik fazla istihdam edilme ile yaşanmaktadır. Gizli işsizlik ekonomik yapıyı bozmakta ve üretime katkı sağlamamaktadır. Veblen'in bahsettiği gibi üretimde olmama durumunun ülkemizde birçok türü olup gizli işsizlik de bu türlerden biridir. Fark ise kişiler işin başında görünüp çıktı olarak bakıldığında bir etkilerinin olmaması demektir. O halde Veblen'in tabirine göre bu kişilerin işgücü piyasamızın gizli aylak sınıfı oldukları görülecektir. Aynı durum kamu için de geçerlidir. Kamuda aşırı istihdam gizli işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gizli işsizlik ciddi bir sorun olup, ekonomiye büyük etkileri bulunmaktadır. Tarımda gizli işsizlik üretimi etkilemekte olup, daha verimli daha kaliteli üretimin önünde engeldir. Kamudaki fazla istihdam devlete yüküdür. İşin gereği bir memur iken bunu üç memurla yapmak iki memur maaşı kayba neden olmaktadır (Koç, 2021).

Eksik istihdam sorunu ekonomide üretim faktörlerinin verimli, etkin kullanılmamasıdır. Çalışma çağındaki bireylerin işgücü piyasasında aktif rol almamaları, geçici işlerde haftalık çalışma saatinin altında çalışmaları ve tam ücret alamamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle sermaye, toprak gerektiği gibi kullanılmamakta ve maksimum üretime ulaşamamaktadır. Böylece ülke ekonomisi üretimde geride kalacak ve makro düzeyde ekonomi bundan etkilenecek, bu da toplumdaki bireylerin refah düzeyini etkileyecektir. Türkiye'deki eksik istihdam rakamları ise 2020 yılı üçüncü çeyrek verilerine göre %15.9, 2021 yılının aynı dönemi için %15.1, 2022 dönemi için de %14.1 olarak gerçekleşmiştir. Genel bir düşüş görülse de yeterli değildir. Eksik istihdam ne kadar yüksek ise o ekonomide üretim o kadar

eksik kalacaktır. Bu nedenle çalışmak isteyen her bireyin tam çalışmasına ihtiyaç vardır. Bunun için de istihdamı artıracak yatırımlara daha çok ihtiyaç vardır (TÜİK, 2022).

Bir diğer aylak sınıf ise 19. Yüzyıldan, günümüze varlığını sürdüren işsizlik sorununda çok net görülmektedir. Türkiye'nin işsizlik sorunu olan işgücüne katılmayanların çoğunluğunu ev hanımlarının oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Günümüzde ev hanımlarının işgücüne katılamama nedeni ev işlerini üstlenmesi olup geçmiş zamanlarda yaşananla aslında aynıdır. Tek fark Veblen'in bahsettiği gibi, efendisi için aylaklık yapılması bir hizmetçi sayesinde olurken, günümüzde bir hizmetçi her ev için geçerli değildir. Fakat genel bakıldığında efendisi için bir aylaklık günümüzde de söz konusudur diyebiliriz. O zamanın efendisi günümüzün evin reisi veya ev hanımının, eşi olarak yerini almıştır. Erkek eve ekmek getirme işini sağlıyor ise, kadın ev işini üstlenip ev işinden arta kalan zamanda aylaklık edebilmektedir. Buradaki bahsedilen aylaklık yatmak, uyumaktan ziyade üretime katılmamak/katılamamaktır. Ne yazık ki ülkemizde bu üretime katılmama sorunu pek de küçümsenecek ölçüde değildir. Veblen'in o yıllarda gözlemlediği aylak sınıf günümüzde de farklı şekillerde varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'deki en kötü aylak sınıflık durumu örneği işgücüne katılmama olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ülkemizde pandemi döneminde işgücüne dahil olmayanların oranı daha çok artış göstermiştir. İşgücüne dahil olmayanlar 15-64 yaş arası iş aramayan ve çalışmayan kesimden oluşmaktadır. İşgücüne dahil olmama nedenleri ise, eğitim-öğretim hayatında olanlar, mevsimlik çalışanlar, ev hanımları, emekli kesim, çalışama durumunun söz konusu olmaması (engelliler-ağır engelliler) veya iş bulma ümidini kaybedenler ve iş aramayıp çalışmaya hazır olma gibi nedenlerle işgücüne dahil olmamaktadırlar. Ülkemizde işgücüne dahil olmayanların oranı gittikçe artış göstermektedir. Özellikle ümidini yitirenlerin sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Ocak 2020 de yayınlanan verilere göre, Ekim 2019 verileri ile karşılaştırıldığında ümidini kaybedenlerin oranı %38 artış göstererek 668.000 olmuştur. Bir önceki yılın ekim ayındaki sayı ise 485.000 olup, bir yılda 183.000 kişi daha ümitsizler kervanına katılmıştır. Çünkü iş arama kanalları kullanmadığından kısmi olarak işsiz olmayanlar kategorisine ait olunmaktadır. Ümidini kaybedenlerin artık bir başvuru yapma eğilimi ve arayışta olmadığı düşündüğümüzde mevcut işsizlik

oranlarımız ne kadar sağlıklı olacağı tartışma bir konu halindedir. Bir de işgücüne dahil olunmama nedenleri içerisinde yer alan ev işleri ile ilgilenen kesim yani kadınlar daha çok ümidini yitirmiştir. Kadınlar okusa da 2018 ekonomik krizi etkisi ile işgücü piyasasında dezavantajlı duruma gelmişlerdir ve ev hanımı olmayı seçmişlerdir. Nüfus olarak baktığımız da 2021 yılında yayınlanan verilere göre ülkemizin nüfusunun %49,9 kadınlardan, %50,1 erkeklerden oluşmaktadır. O halde kadınlar neden istihdamda bu kadar geride kalmaktadır? Sayılarımız nerdeyse yarı yarıyadır ama işgücünde aynı oranlarda değildir. Aşağıdaki tablodaki veriler Mart 2022’de açıklanmıştır. Öncelikle karışıklık olmaması için tablodaki verilerin nasıl elde edildiğini açıklamak yerinde olacaktır (Işığışok, 2019: 126-127).

İstihdam oranı: $\text{İstihdam da olanlar} / \text{Aktif Nüfus} \times 100$

İşgücüne katılma oranı: $\text{İstihdam da olanlar} + \text{İşsizler} / \text{Aktif Nüfus} \times 100$

İşsizlik oranı: $\text{İşsiz sayısı} / \text{İşgücü} \times 100$

Şimdi bu oranlar ışığında tabloya göre yorum yapıldığında 2021 istihdam oranı %45,0 dir. Bu oranın %27,5 kadın, %62,8 erkeklerdir. Buradan bakıldığında kadınların çok geride olduğu görülmektedir. 2022 yılında genel istihdam oranı %47,9 a yükselirken kadınların istihdam artışı %3,3 erkeklerin ise %2,5 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak kadın erkek istihdamında artışlar söz konusudur. İşgücüne katılma oranında ise durum, 2021 de % 51,2 iken 2022 de % 53,0 olmuştur. Kadın, erkek olarak bakıldığında ise, 2021 de erkeklerin oranının da %70,4 den %71,2 ile %0,8 artış yaşanmıştır. Kadınların işgücüne katılma oranı 2021 de %32,3 iken 2022 yılın da %35,1 olmuş ve %2,8 artış ile kadın işgücü oranında da karşımıza çıkmaktadır. İki taraf içinde artışlar söz konusu olup, kadınlar yine de istihdam edilmede erkekler ile bakıldığın geride kaldıkları görülmektedir. İşsizlik oranlarında bu durum biraz daha karışık görülmektedir. 2021 yılında %12,1 olan işsizlik oranı 2022 de %9,6 olmuştur. Kadınlar için 2021 de işsizlik oranı %15,0 den 2022 de %12,5 olarak olumlu yönde gerçekleşmiştir. 2021 yılı erkeklerde işsizlik oranı %10,8 iken 2022 yılında %8,2 olarak gerçekleşmiş iki taraf içinde bir iyileşme söz konusu olup, ama genel olarak bakıldığında işsizlik oranları yüksektir.

Tablo 6. Cinsiyete göre belirlenmiş göstergeler, 2021-2022

Cinsiyete göre seçilmiş göstergeler 2019-2020			
	YIL	ERKEK	KADIN
	2021	2021	2021
İstihdam Oranı (15+yaş)	45,0	62,8	27,5
İşgücüne Katılma Oranı (15+yaş)	51,2	70,4	32,3
İşsizlik Oranı (15+yaş)	12,1	10,8	15,0
	2022	2022	2022
İstihdam Oranı (15+yaş)	47,9	65,3	30,8
İşgücüne Katılma Oranı (15+yaş)	53,0	71,2	35,1
İşsizlik Oranı (15+yaş)	9,6	8,2	12,5

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması- Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı 2021-2022

O halde resmi işsizlik hesaplamaları dar bir hesaplama olup, aslında oranlar gerçeği yansıtmadı düşünülmektedir. Neden gerçeği yansıtmadığının cevabı ise iş arama kanallarını kullanmayan, ümidini kaybedenlerden geçmektedir (TÜİK, 2022). İşsizlik oranlarımız hesaplanırken, son 4 hafta içerisinde hiçbir işte çalışmamış olmalı ve iş arama başvurusu yapmış olması şartı aranmaktadır. Ayrıca 2 hafta içinde iş başı yapabilecek durumda olunması gereklidir. Bu tanıma göre işsiz sayılanların aslında aylak sınıf arasından yer almamakta olduğu görülmektedir. Şartlar gereği işsiz kalmakta, fakat gerekli çabayı sarf ettikleri için aylak sınıfta değillerdir. Fakat geniş tanımda ümidini kaybedenlerin olduğu düşünülür ise burada vazgeçme sonucu üretimden çekilme, iş bulamadığı için ortaya çıkan bir aylaklık olduğu düşünülebilmektedir.

Tablo 7. İşsizlik Oranları 2020-2021-2022 Ekim Ayına Göre %

İşsizlik Oranları 2020-2021-2022			
Yıl	2020/Ekim	2021/Ekim	2022/Ekim
Dar Tanıma Göre İşsizlik Oranı %	13,1	11,2	10,2
Geniş Tanıma Göre İşsizlik Oranı %	25,7	22,8	20,3

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri

Yeni TÜİK işsizlik tanımına göre geniş işsizlik oranlarından yani atıl işgücü oranından da bahsetmek daha iyi olacaktır. Bu veriler oluşturulurken atıl işgücü hesaba katılarak geniş tanımlı işsizlik elde edilmiştir. Atıl işgücü açıklamasına kriz teorisinde yer verildiği için burada yüzeysel bahsedilecektir. Tabloda 2020 Ekim ayında geniş

işsizlik oranı %25,7, fakat dar işsizlik %13,1 dir. 2021 yılında geniş işsizlik %22,8 iken, dar tanım %11,2 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise geniş tanım %20,3 olurken, dar tanım %10,2 dir. Bu üç yıla göre bakıldığında dar tanımda işsizlik düşmüş olsa da bunun geniş tanımda nerdeyse %100 farklar mevcuttur. Sonuç olarak dar tanımda azalma görülse de işsizlik sorunu çözülme eğilimindedir yorumu yapamayız. Sayısal olarak dar tanıma göre 2022 Eylül ayına göre Ekim ayında 3 milyon 534 bin kişi olup geniş anlamda ise 7 milyon 608 bin olarak kayıtlara geçmiştir. Çok ciddi bir işsizlik sorunu olduğu görülmektedir (DİSKAR, 2022).

Bir de kadın-erkek geniş tanımlı işsizlik durumundan bahsetmek gerekirse, Ekim 2022 için erkeklerde %16,7, kadınlarda ise %27,0 dir. Her tanımdaki oranlarda görüldüğü üzere kadınlar işgücü piyasasının dışında kalmaktadır ve yeteri kadar dahil olamamaktadırlar.

Sonuç olarak aylaklık durumu yani üretime katılmamak, aktif rol almamak ülke için olumsuz bir durumdur. Üretime dahil olunmaması ekonomik büyümeyi, kalkınmayı aksatacak ve ilerleme süreci istenilen oranlarda gerçekleşemeyecektir. Mal ve hizmet üretiminin artırımı, bunların ticaretinin yapılması ülkeleri kalkındıracak olmazsa olmaz bir ekonomik konudur. Bir ülkenin diğer ülkeler karşısında güçlü olmasının temelinde o ülkenin ekonomik özgürlüğü yatmaktadır. Bu nedenle üretim vazgeçilebilecek ya da azıyla yetinilecek bir konu değildir.

4. Gösterişçi Tüketim Değerlendirme

Veblen'in 1899 yılında fark edip yazdığı bu gösterişçi tüketim ne yazık ki değişim göstermemiştir. Karşılaştıracak olursak, o çağın insanıyla bu çağın insanı arasında bir sürü farklar mevcuttur. Günümüzde teknoloji çok ilerlemiş olup, bilgiye erişim belli bir seviyeye kadar oldukça kolaydır. Fakat o çağın sorunu bu çağın da sorunu olmaktan çıkamamıştır. Günümüzün gösterişçi tüketimi ise kendini her alanda göstermektedir. En basit gösterişçi tüketim örneği marka telefonlara duyulan ilgidir. Pahalı marka telefon kullanılarak, kişiler kendisinin zengin olduğu imajını çevresindeki insanlara vermeye çalışmaktadır. Ancak bu kişiler aslında gerçekten zengin değildir ve birçoğu bu telefonların taksitini ödemek adına birkaç sene boyunca çalışmaktadır. O zamanın gösterişçi tüketimi ile bu zamanınki ile farklar vardır. Veblen'in bahsettiği zamanda zengin kişiler yani aylak sınıf bu tüketimin öncüsüydü yani belli bir mal

varlıkları vardı. Günümüzde ise çoğunlukla bu şekilde değildir. Çoğunluk nerdeyse gösteriş için tüketim yapma eğilimindedir. Parası olan ya da olmayan birçok kişinin tüketim yaptığı bilinmektedir. Yine aynı şekilde bu kişiler birer yarış halindedir. Moda ve reklam aracılığıyla insanlara bu düşünceleri aşılamayı, buna inandırmayı amaç edinip tüketimi teşvik etmeyi amaçlayan odaklar vardır. İnsanların gerçekten teşvik edilen bu mallara ne kadar ihtiyacı olduğu konusu arka planda bırakılarak, ön planda bu ürünlerle ilgili rekabetçi içgüdüler hedeflenmiştir. Bu sürecin sonunda ise belli bir statü amaçlanarak itibar elde etmek söz konusudur (Çiçek, 2022: 1353-1354).

Günümüzde gösterişçi tüketim, hangi noktaya bakılırsa görülebilecek konumdadır. Bunu en kolay şekilde tespit etmek için de sosyal ağlarda gezinmek yeterli olacaktır. Birçok kişi bunu en basit biçimde yeni bir elbise ile dahi yapacaktır. Bir kare fotoğraf için elbiseyi tüketecek veya bir gezi ile ilgili fotoğraflar çekerek gösterişçi tüketimini yapacaktır. Bunu sergilemek için ise çoğu zaman sosyal medyaya başvuracaktır. Çünkü bu kişileri çevresine gerektiğinde harcayabilecek bir parası olduğunu göstermesi gerektiğine inandırılmışlardır. Genellikle bu, kişilerde bulunan ve günümüzde çokça kullanılan bir manyetik kart sayesinde olmaktadır. Kişiler hep bir borç halinde günlerini tüketerek, henüz kazanmadıklarını harcamalarının bir gereklilik olduğuna inandırılmışlardır. Kazanılan birdir ancak kişiler bundan memnun olmayarak, iki ya da daha fazlasını harcayıp, çevrelerine bunu gösterirler. Kendilerinde bu tüketimin sonucunda belli bir tatmin duygusu oluşması başta bu iyi gelse de yaptığı harcamalar çevresinin değil aslında yine kendilerinin hayatlarına dokunacaktır. Sonuç olarak hayattaki tatmin düzeyi dönem dönem iyi olsa da kısa vadede kâr sağladığını düşünülse de uzun vadede elde bir şey olmadığı bariz görülecektir. Çevreye bir şeyleri ispat etmek için kişiler kendilerini yorduklarını görememektedirler.

Gösterişçi tüketimde ayrıca neyin tüketileceği de sosyal medya veya reklamlarla bizlere gösterilir. Bir şey moda olmuş ise onun alınması gerekir. Ve bu moda olan şey, reklamlarda öyle bir anlatılır ki bunun tüketilmemesi kötü bir şeymiş gibi bir algı verilmeye çalışılır. Örnek vermek gerekirse yeni çıkan akıllı süpürgeler zaten herkesin evinde bir süpürge yok muydu? Vardı elbette ama akıllı süpürgeler çıktığında herkes bunlardan edinme yarışına girdi peki bu ne kadar gerekliydi? Burada aslında bir emekten kaçınma durumu söz konusu, eski model süpürge, süpürge işlemi için bir emek

gerektirirdi, ancak yeni nesil akıllı süpürgelerde böyle bir şey söz konusu değildir. Birkaç tuşla gerekli işlem yapılmaktadır. Veblen'in de altını çizmek istediği gibi bu israfa ihtiyaçta söz konusu ancak bunun dozajı bireyler arasında farklılık gösterecektir. Ekonomik açıdan faydalı olan kısımlar da elbet vardır. Gösterişçi tüketim ülke ekonomisi için belli ölçüde faydalıdır aslında ama üretmeden tüketmek kesinlikle değildir.

Tüketicinin genel yapısı itibarı ile aslında ülkenin milli gelirine faydalı olduğu bir gerçektir. Bu konuda Keynes tasarruf ve tüketimi şu şekilde açıklamıştır: yapılması gereken tüketimler yapıldıktan sonra artakalan gelirin ayrılması tasarruf olarak tanımlanmıştır. Tasarrufun ayrıca bireyler arasında da farklı kullanımlarının olduğunu belirtmiştir. Bireysel tüketicilerin birikimleri tasarruf olarak kalırken, bireysel girişimcilerin yaptıkları tasarruflar sonucunda yatırım meydana gelmektedir. Bu durumda bireysel girişimci ve bireysel tüketici olarak bir ayrıma gidilmiştir. Ayrıca Keynes tasarrufu gelire bağlamış ve klasik görüşün savunduğunun faizle ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Bireyler ne kadar kazanıyorlar ise bunun üzerinden harcamalarından arta kalanını tasarruf edeceklerdir. Az kazanan daha az, çok kazanan daha çok tasarruf sağlayacaktır. Peki, bu tasarruflar yatırıma dönüşmez ve ülkedeki belli bir kesimin tasarruf etmesi yerine çok daha fazla kesimin tasarruf eğiliminde olması sonucu, bu tasarruflar fayda sağlayamayacak ve zarar meydana gelecektir. Bir ülkede vatandaşların büyük bir kısmının tasarruf etmeleri ve tasarruflarını yastık altı dediğimiz yöntemlerle saklamaları ekonominin faydasına olmayacak bir eylemdir (Aka, 2019: 12).

5. İşçilik (Çalışma) İlgüdüğü Değerlendirme

Veblen'in bahsetmiş olduğu emeğin usandırıcı görülmesi ve emekten kaçınma şu anki zamanın da sorunlarından birini oluşturuyor. Emekten kaçınmanın birçok nedeni bulunur ama Veblen'in bahsettiği şekilde bir kaçınmaya örnek vermek gerekirse, liyakatsiz değerlendirme sistemi kişileri bir değerlendirmeye tabi tutmayarak daha çok torpillere vasıtasıyla ilerlemesine sebebiyet vermektedir. Bu durumda usandırıcı olduğundan bireyler umutlarını kaybetme noktasına gelmektedirler. Bu şekilde yapılan haksız rekabet sonucu emekten kaçınma ve emeğin usandırıcı olduğu kabul edilmektedir. İş bulma umudu kalmayanlar işgücü piyasasında bu şekilde kendini göstermektedirler.

Veblen'in bahsettiği emeğin usandırıcı olması işgücü piyasamızdaki birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Özellikle mobbing açısından değerlendirmek gerekirse, çalışanların usanması veya usandırılarak kaçınma hissiyatı içine sürüklenmeleri maruz kaldıkları mobbingden kaynaklanmaktadır. Mobbing tanımı ise, çalışma hayatında çalışanın çalışma arkadaşları, üstleri tarafından yazılı, sözlü kötü davranışlara maruz kalmasıdır. Mobbing eylemi, çalışanın psikolojik veya bedensel sağlığının bozulmasına neden olacak boyutlara varabilmektedir. Bu şekilde olan çalışma ortamlarında verimlilik düşecek ve sadece mobbinge maruz kalan kişi bundan etkilenmeyecektir. Mobbingin izleyicisi olan diğer çalışanlar da bundan etkilenecektir. Aynı zamanda bu durum çalışma ortamında da kalmayıp, çalışanın aile hayatına ve çevresine de yansımacaktır. Mobbing böyle zincirleme bir eylem olup bir kişiyi etkilemekle kalmayıp birçok kişinin etkilenmesine neden olacaktır Böyle bir durumda çalışan, işinden ayrılacak ya da daha kısa sürede emekli olacaktır. Bu senaryo da kişinin çalışmak istememesi ve uzun vadedeki çalışma hayatına da etki edip usandırıcı emek halini alacaktır (ÇSGB).

Ülkemizde bir diğer sorun ise uzun çalışma saatleridir. Bu uzun çalışma süreleri diğer olumsuzluklarla birleştiğinde daha da zor bir hal almaktadır. Ülkemizde haftalık çalışma saati 4857 Sayılı Kanunda 45 saat olarak belirlenmiştir. Ancak buna rağmen daha fazla saatlerde çalışmalar söz konusudur. Bu çalışma saatlerinin işçiyi tükettiği ortada olup, ILO'nun yaptığı araştırmaya göre 55 saat ve üzerinde çalışan kişilerin, bu çalışma sürelerinden kaynaklı ölüm riskinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Uzun çalışma saatlerinin sonucunda kişilerde kalp rahatsızlıkları ve inme gibi ölümlü vakaların neden olduğu belirtilmiştir. 2000-2016 dönemi uzun çalışma saatleri nedeniyle kalp rahatsızlığı sonucu ölenlerin sayısı %42, inme sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı %19 artış göstermiştir. Ayrıca ILO dünya da uzun çalışma saatlerinin giderek arttığından ve istihdam edilenlerin %92'sinin 55 saat ve üzeri çalıştığını ve bu riskin giderek arttığını ifade etmiştir. Çalışma saatlerinin artması çalışanın yaşam süresinden götürmekte olup, çalışanların tükenmesine ve Veblen'in teorisinde olduğu gibi emekten kaçınma eyleminin gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır (ILO).

Emeğin usandırıcı oluşunun bir diğer nedeni de çalışma şartlarının herkes için iyi olmayışındır. Kişiler mecburiyetten çalışmak durumunda kaldıklarından, onlar için emek usandırıcı bir durum haline gelecektir. Pandemi döneminde evde çalışmanın

yayılması, çalışanların bu düzene alışmalarına neden oldu. Pandemi sonrasında ofise dönme zamanı geldiğinde ise özellikle z kuşağı ofise dönmekte pek hevesli değildi (Çakır, 2022).

Bir diğer neden olarak düşük ücretler alınması emekten kaçınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son zamanlarda asgari ücretin yükselmesi diğer ücretliler ile aradaki farkın kapanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle diğer ücretli çalışanlar için bu durum kötü olup, ülkenin büyük bir kısmının asgari ücrete mahkûm edilmesi gelişmenin karşısında en büyük engel olacaktır (Çelik, 2022: 302).

6. Sabotaj Teorisi Değerlendirme

Veblen'in bahsettiği o dönemlerdeki sabotaj, Türkiye'de 1939 ve sonraki yıllarda karaborsacılık-stokçuluk olarak kendini göstermiştir. Bu dönemler İkinci Dünya Savaşı dönemleri olduğu için sadece Türkiye'de değil birçok ülkede üretim durma noktasına gelmiştir. Bu kriz ortamından faydalanmak isteyen satıcılar eğer ellerinde ürün varsa ve temin edebiliyorlarsa bunları satmaktan vazgeçip stoklamayı tercih etmişlerdir. Amaçladıkları, piyasanın ellerindeki mallara daha da ihtiyaç duyarak, muhtaç hale gelmesidir. Bu muhtaçlık ile daha yüksek kârlar elde edilmesi saplantılı bir hal almıştır. Bu dönemin birkaç stokçuluk örneğinden bahsetmek gerekirse; 1942'li yıllarda savaşın da etkisiyle Türkiye'de gıda kuyrukları ekmek, yağ, şeker vb. bu ürünlerin fiyatı öncesinde daha uygun iken bu dönemde %1000'lere kadar fiyat artışları olmuştur. Ülkemizde aslında böyle bir durumun kıtlık olmadan yaşanmasının nedeni, sadece stokçuluktur. Bu dönemde bu işlerle uğraşan insanlar kolayca zengin olmanın yolunu bulmuş, krizden kâr elde ederek çıkmışlardı (Elmas, 2018).

Günümüzdeki duruma baktığımızda sabotajlara çok fazla örnek verebiliriz. İş adamları, çıkar grupları açısından sabotaja örnek olarak son dönemde yaşanan gıda stokçuluğudur. 1940'lardan bu yana bu olumsuzluk hiç değişmedi savaşlar ve krizler hep bir grubun faydasına oldu. Bu zamanda yaşadığımız stokçuluk, pazara ürünlerin gelmemesi, gelen ürünlerin fiyatının olması gerekenden çok daha fazla bir fiyat ile satılıyor olmasıdır. En son yaşanan ayçiçek yağı buna en basit örnek olacaktır. Ukrayna-Rusya savaşı nedeniyle ayçiçek yağının ihracatının yapılamıyor olması çıkar gruplarına fayda sağlamış ve elinde stoğu olan gruplar satışı durdurmuştur. Bu şekilde kârlarını artırmışlardır. Veblen'in dediği gibi bedava gelir elde etmişlerdir. Çünkü o malı

aldıklarında maliyeti bir ise satarken bunu üç veya daha fazla değerlerde satıp, kârlarını maksimize etmişlerdir. Burada amaç makul kâr olmayıp, daha fazla kâr için satıştan vazgeçilmesidir (Gümüş, 2022).

Devlet özelinde sabotaj örneklerine bakıldığında, gümrük beyannameleri bizim için bir örnektir. İthalat sınırlarının konulması, belli ülkelerle belli rakamlarda ithalatın yapılması burada hem koruyucu hem engelleyici önlemler mevcuttur. Tacir başına da aylık sınırlamalar mevcuttur. Burada da devlet diğer tacirleri korumak istemiştir ve tacir başına kota koymuştur.

Devletin bir de üretime kota koyduğu zamanlar vardır. İhtiyaç olan ürünleri üretmek için böyle bir kota olması aslında iyi bir şeydir. Herkes istediği ürünü ekse sadece kâr getiren ürünler ekilir. Pek tabi kâr getirmeyen ürünlerin ekimi yapılmak istenmeyecektir. Buna örnek olarak, çiftçi buğday üretmek yerine, tohumluk mısır, çeltik üretimi yapmayı tercih edecektir. Ancak hepsi bu şekilde düşünse buğdayda dışa bağımlı hale geliriz. Dış ticarete tarımsal ürünlerde hala en çok ihracatı yapılan ürünün buğday olmasına bu nedenle şaşırmamak gerekir. Bu şekilde sabotaj, ülkenin yararınadır. Burada yapılması gereken buğday ekimini özendirici teşviklerin verilmesidir. Veblen'in de dediği gibi kurumsal iktisat da devlet eliyle de yapılabilir (Polat, 2021).

İşverenlerin kayıt dışı istihdamı tercih etmesi sigortasız çalıştırma çabaları işgücü piyasasına yönelik bir sabotajdır. Burada işçi engellenmekte olup, sigortasız ve asgari rakamın altında çalışmak zorunda kalmaktadır. Aynı zamanda devletin alması gereken vergiyi alması engellenmektedir. Ayrıca sigortalı çalışmış olsalar dahi kıdem tazminatını ortadan kaldırmak için, işçinin yılı dolmadan sözleşmesinin feshedilmesi işçinin kıdem tazminat hakkının engellenmesi de bir çeşit sabote biçimidir.

Dezavantajlı grupta yer alanlar olarak engelliler, gençler, çocuklar, yaşlılar, kadınlar, eski hükümlülerin ve diğerlerinin işgücü piyasasına girişlerinin önündeki engeller de bir sabotaj niteliğindedir. Bu konuda engellilerden bahsetmek gerekirse onların iş hayatına girmeleri o kadar zor ki özellikle özel sektör için %3 kamu için %4 zorunluluk olduğunu düşünürsek iş bulmaları önündeki engelleri kaldırmak amacıyla atılan bu adımlar bile yetersizdir. Bu zorunluluklar olmasaydı elbette istihdam

edilmeleri daha da güçleşecekti. Fakat bu oranlar yeterli midir? Her bireyin engelli olma riski ve her an engelli konumuna düşme ihtimali olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu oranlar yetersiz kalacaktır (İŞKUR).

TÜİK tarafından 2013 yılında yayınlanan 2011 verilerine göre istihdam edilen engelli oranı %20,1 olarak gerçekleşmektedir. İstihdama dâhil olmayan engelli nüfusun oranı ise %77,9'dur. İstihdam edilme oranı görüldüğü gibi yetersizdir (TÜİK). O halde özellikle engellilerin, işverenler tarafından sabote edildikleri sonucuna varabiliriz.

Devletin son zamanda yaptığı bir sabotaj da ihracat üzerinde olmuştur. Tabi burada TL değeri korunmak istenmekte olup, fakat ihracat yapan küçük ölçekli firmaları zorlamaktadır. Açıklamak gerekirse, firmalar 15.000 USD üstü ihracatların 90 gün içerisinde %40'ını TL'ye dönmek zorundadır. Fakat firmalar bu işlem sonucunda kur farkı yaşayarak zarar görmektedir. Yeniden mal alacakları için bozdurulmuş olan döviz rakamı ile satın almalarında yine kur farkı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak TL korunmak amaçlanmış da olsa tacir güç durumda bırakılarak, ticareti engellenmektedir (TCMB).

Genel olarak toplamak gerekirse Veblen'in bahsettiği sabotaj kavramı herkes tarafından yapılan ve bilenen bir eylem olup, genel olarak bir engelleme söz konusudur. Ama bu engellemeyi Veblen en çok ihtiyaç duyulan malların üretilmemesi veya satışının yapılmaması olarak vurgulamıştır. Devlet içinde aynı şeyleri geçerli tutmuş ve hatta bilgiye, habere erişimin de engellendiğinden bahsetmiştir. Bu süreçler nispeten günümüzde de mevcut olup, bazı yerlerde bu sabotajı görmek mümkündür.

7. İş Adamları ve Kâr Teorisi Değerlendirmesi

İş adamlarının kazançlarının üretimin yanı sıra, finansal piyasalardan da olduğunu, ülkemizde de çok rahat görebiliriz. Birçok şirketin BIST piyasada yer alması Veblen'in de bahsettiği gibi kazançlarını hisse senedi adı altında artırmaya yöneliktir. Bu dönemde iş adamları bunu daha çok ilerletmiştir. Şirketin paylarının tüm kullanıcılara açık olması ve belirlenen fiyatın çok daha üstünde hareket ediyor olması iş adamlarına büyük kârlar sağlamaktadır.

Bu piyasadan kâr etmek isteyen şirketlerin öncelikli olarak belli bir yapıya ulaşması gerekmektedir. Bu sayede hisse senetleri halka arz olacak ve kârlarını maksimize edeceklerdir. Tabi sadece halka arz olmak, sadece kâr sağlamak anlamına

gelmemelidir. Fakat Veblen'in bahsettiği gibi çok fazla bir kesime ulaşmanın yolu bu piyasaya girme şartlarını sağlamaktan geçmektedir. Yoksa bir iş adamı yatırımcı çekmediği takdirde ve paylarının bir kısmını satmadığı sürece üretim görevinden çekilmesi söz konusu değildir. Fakat şartlar sağlanır ve hisse senetleri satışa çıkarsa, iş adamının birkaç sözüyle hissesinin fiyatını artırabileceği, bu gücünün olduğu bir gerçektir. Bunu özellikle son zamanlarda daha çok görmekteyiz. Hissenin fiyatı olması gerekenden çok daha fazladır. Burada bahsedilen, defter değeri ve piyasa değeridir. Fakat hisse senedi değeri bu değerlerin çok üzerinden fiyatlarda işlem görmektedir. Bunun nedeni iş adamı veya bu hisse senedi üzerinde yüksek payı olan, kişilerin elindedir. Piyasada bu kişilere tahtacı denilmektedir. Sosyal ağlarda birkaç olumlu haber salınması bu kârı sağlamanın en kolay yoludur. Bu şekilde hem iş adamı hem iş adamının firmasında hisse sahibi olanlar kârlı çıkacaklardır (Demir, 2001: 113-114).

Tabi sadece Veblen'in o dönem için bahsettiği finansal piyasalar hisseden ibaret değildir. Bütün finansal araçları kullanmaktadırlar. Bu durumun aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Çünkü sadece üretim ile istedikleri o yüksek kâra ulaşmaları mümkün değildir. Gelişen piyasalara onlar da ayak uydurmaktadırlar. Buna kısa bir örnek vermek gerekirse, Bitcoin'den bahsedilebilir. Daha öncesinde tanınmayan sanal paralar dünyada tanınmaya başladıkça birçok şirketin de bu piyasaya girdiği görülmektedir. Gelişen piyasalarda herkes pastadan pay alma peşindedir. Değişen dünyada döneme uygun kâr etme yolları her zaman bulunacaktır. Çağın gerektirdiği gibi davranmayan bir adım geride kalacaktır. Çünkü gelişen dünya bunu gerektirmektedir.

Ayrıca konuya şu açıdan da bakmak yerinde olacaktır. İş adamlarının kâr etme içgüdüleri ne yazık ki toplumun geneline yansıyan bir durum olmaktadır. İş adamı kârını artırmak için üretimi kısarken aynı zamanda istihdamı da engellemektedir. Kâr etme içgüdüğü ve bu kârın tasarruflarda durması, toplumda işsizliğin artmasına ve işsizlik sonucu ekonomik göstergelerin bozulmasına neden olmaktadır. Sadece kişilerin ekonomik sorun yaşamaları ile kalmayıp, bu sorun kişilerin psikolojik durumlarını da bozmaktadır. Bir toplumda işsizlik arttığında, o toplumda suç işleme oranları da artmakta ve intihar vakaları da aynı şekilde artış göstermektedir. Çıkar gruplarının kârlarını arttırmak pahasına toplumun bu bedeli ödemesi adil olmayacaktır. Bir çalışan istihdam edildiğinde, onunla birlikte ailesinin de huzuru sağlanacaktır. Bu nedenle bir

istihdam ortalama dört kişilik bir ailenin varlığını ve geleceğini koruyacaktır diyebiliriz (Pazarlıoğlu ve Turgutlu, 2007: 64).

8. Teknoloji ve Mühendisler Değerlendirme

Veblen'in bu konuyla ilgili önerileri aslında sanayi sistemini engelleyen iş adamlarına yönelik bir grev önerisinde bulunmuştur. Çünkü teknolojiye ayak uydurulması ve toplumun faydasına olacak şekilde üretim yapılmasının tek yolunun, sanayi sisteminin kadrosunu oluşturanlar tarafından yapılacak bir grev ile mümkün olabileceğini düşünmüştür. Bu grevin de mühendislerin önderliğinde olması gerektiğini ve işsizlik sorunu yaşayan halkın zaten buna katılım sağlayacağını, bu şekilde de sistemin değişeceğini belirtmiştir.

Ülkemizdeki durumu ise şu şekilde açıklayabiliriz. Sendikaların kurulmaya başlaması 1946 yılı ve sonrasına dayanmaktadır. İşçilerin grev hakkına ise 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda bahsedilmiş fakat kullanımı hakkındaki adımlar 1963 yılında atılmıştır. Bundan önceki dönemde de işçiler yine örgütlenmiş ama bu örgütlenmeler grev olarak geçmemiştir. İlk ayaklanma 1863 yılından Zonguldak kömür madeninde çalışan işçiler tarafından gerçekleştirmiş ve sonrasında zaman içerisinde devam etmiştir. Burada konu olarak grevlerden değil, Veblen'in kastettiği grevi ülkemiz nezdinde grevlerin yorumuna değinilmiştir. Veblen'in zamanındaki kapitalist sistemin değişmesi için gerekli olan grev yine aynı şekilde, şu an için sendikalar ile ilerlemektedir. Aksayan işgücü piyasalarında grevler de gereklidir ve bunun için de sendikalar işgücü piyasasına dâhil olmuştur. Çünkü greve gitmek hem işçiyi hem de işvereni mağdur edecektir. Bu nedenle şu an sendikalar birçok uzmanlık alanında yer almaktadır ve işçi işveren ilişkilerini greve gitmeden çözüme ulaştırmayı amaç edinmektedirler (Duman ve Bayburt, 2018: 946-947).

Teknolojinin gelişmesinin işgücü piyasası üzerine etkileri çok fazla olup, teknolojinin gelişmesi işgücü piyasasını yakından ilgilendiren bir konudur. Gelişen teknoloji istihdamı etkilemekte ve değişime uğramasına neden olmaktadır. Aynı zamanda teknoloji, ekonomi ile de iç içedir. Ekonominin gelişmesi teknolojinin ilerlemesini sağlamakta ve işgücü piyasasını şekillendirmektedir. Teknolojinin ve teknolojik bilginin toplumun her birimine etkin şekilde dağılımını sağlayabilen ülkeler

istihdam için yeni alanlar yaratabileceklerdir. Teknolojinin ilerlemesi ile istihdama yeni alanların açılması sonucu nitelikli işgücü ihtiyacı kendini gösterecektir (İçli, 2001: 67).

Teknolojik gelişmenin sağlanmasında, birçok yazar işgücünün bundan zarar göreceğini ve işsizliğin artacağını düşünürken, bir kısmı da aksine sürecin ilerleyeceğini ve yeni istihdam alanları ve modellerinin gelişeceğini savunmuşlardır. Teknolojik gelişmenin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlarının olacağı bellidir. Fakat teknolojik gelişmeler yeni iş modellerini de gündeme getirmekte ve yeni mesleklerin de ortaya çıkması ile daha ileri teknoloji ihtiyacı doğmakta ve bunun sağlanabilmesi de nitelikli işgücü ihtiyacını sorununun gündeme getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nitelikli işgücü diğer ülkeler ile rekabet etme imkânı vermekte ve kalkınmayı sağlamadaki en önemli etkidir. Türkiye’de teknolojik bilginin gelişimini sağlamak ve nitelikli işgücünün artırılması, teknolojik üretimin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla 2001 yılında yayınlanan 4691 sayılı “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu” ile ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Bu kanunda teknoloji desteklenmiş, yeni bir çalışma ve ürün üretimine destek verilmiştir. Özellikle bu kanun nitelikli işgücüne ayrıca destek verilmesini de kapsamaktadır. Yüksek lisans ve doktora mezunları bu sayede daha fazla desteklenmektedir. Bu nedenle bu alanda kurulan şirketlerde çalışanlar, yüksek eğitim seviyesine sahip ise şirketler daha fazla indirim almaktadır. Ayrıca bu kanun kapsamından genel olarak bahsetmek gerekirse devlet ARGE çalışması kapsamında kurulan şirketlere sağladığı birçok destek de mevcuttur. Bu destekler şunlardır; Yapılan çalışmaları sonucunda kâr çıktığı durumda kurumlar vergisi muafiyeti, giderlerin bir kısmının karşılanması, SGK işveren payının yarısının hesaplanması, gelir ve damga vergisi muafiyeti sağlamaktadır. Bu çalışmalar kapsamından teknoloji geliştirmek adına, teknoloji geliştirme bölgesinde istihdam edilenlerin sayısı kasım ayında açıklanmış ve 88.512 olmuştur (STB, 2022).

Nitelikli işgücü ihtiyacı ülkemizde giderek artmakta olduğu yapılan bu çalışmalarla görülmektedir. Özellikle küçük ölçekli kurulan işletmelerin desteklenmesi için KOSGEB tarafından nitelikli istihdam desteklenmekte olup, küçük işletmelerin rekabet gücünü bu şekilde artırmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde kurulmuş olan işletmeler nitelikli işgücü istihdam ederlerse 50.000 TL ye kadar destek alabilmektedirler (KOSGEB).

Sonuç olarak bakıldığında gelişen teknoloji sayesinde diğer ülkeler ile rekabet gücümüz artıracak ve teknoloji tabanlı verimli üretim artırılarak işgücü nitelikli hale gelecektir. Bu nedenle teknolojik bilgi gelişimi işgücü piyasası için bir gereklilik olup, yeni istihdam alanlarının oluşmasını sağlayacaktır.

9. Kapitalizmin Ahlak Sorunları Değerlendirme

Veblen'in ahlak sorunu çözümü olmayan ve şiddetini artırarak devam eden bir sorundur. Özellikle reklamlar konusunda 1980-1990 Yıllarındaki çıkar gruplarının sigara reklamlarının gazetelerde TV de gösterilmesi, halkın sağlığını hiçe sayıp sadece bireysel çıkar uğruna yapılan bir eylemdir. Birçok üründe aynı durum geçerli olup, yanıltıcı reklamlar geçmişten günümüze halen devam etmektedir. Burada toplumsal fayda gözetilmeyerek sadece şirketlerin kârını artırmak amaçlanmıştır. Tabi ki her reklam yanıltıcıdır demek doğru olmaz ancak bu reklamlar beraber tüketimi özendirme ve yine Veblen'in bahsettiği gibi gösterişçi tüketime sevk etmeye yöneliktir.

Kapitalizmin ahlak sorunlarının başında gelen sorunlardan birisi asgari ücret sorunudur. Asgari ücretin belirlenmesinin nedeni, belli bir ücret seviyesinin oluşturularak, bunun altında bireylerin çalıştırılmasının önüne geçilmek istenmesidir. Fakat Türkiye'de çalışan kesimin %50 sine yakını asgari ücret ile çalışmakta olup, asgari ücret artışları nedeniyle diğer ücretler ile aradaki farkın giderek kapanmasına neden olmaktadır. Bu durum artan asgari ücret ile toplumun yarısının asgari ücret veya biraz üzerinde çalışması ile sonuçlanmaktadır. Oysaki asgari ücret en alt ücret iken ülkenin yarısının bu şekilde maaş alıyor olması acı bir durumdur. Bu gidişata göre görünen odur ki, gelecek dönemlerde ülkemizde çoğu çalışan asgari ücret seviyesinde maaş almak zorunda kalacak ve bu durum iş hayatında tatminsizliklere neden olacaktır. Ayrıca asgari ücretin piyasadaki ihtiyaç mallarını da belirlemede en büyük etken olduğu günümüzde çok net görülmektedir. Asgari ücret ne kadar artıyorsa ihtiyaç malları da daha çok artmakta ve asgari ücretlinin ihtiyaç duyduğu temel mallara ulaşımı güçleşmektedir (DİSKAR, 2022).

Tablo 8. Yıllar İtibarıyla Net ve Brüt Asgari Ücretler

ASGARİ ÜCRET 2015-2022 ARASI		
YIL	NET	BRÜT
2015	1000,54	1273,50
2016	1300,99	1647,00
2017	1404,06	1777,50
2018	1603,12	2029,50
2019	2020,90	2558,40
2020	2324,71	2943,00
2021	2825,90	3577,50
2022/1.ÇEYREK	4253,40	5004,00
2022/2.ÇEYREK	5500,35	6471,00

Kaynak: ÇSGB

Yıllara göre asgari ücret rakamlarına baktığımızda 2021 yılına kadar çok büyük bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Fakat 2022 yılında asgari ücrete iki defa zam yapılarak 2021 yılı ile karşılaştırıldığında yaklaşık %95 zam yapılmıştır. Yapılan oran aslında güzel bir oran ama alım gücüne yansımaları aynı oranda olmadığı için asgari ücretliyi rahatlatmaya yetmemiştir. Bu durumu örneklemek için Maslow'un ihtiyaçlar piramidi teorisinden yararlanabiliriz. Maslow bu piramitte bireylerin kendilerini tamamlama, hedeflerine ulaşma yolunda ihtiyaç duyacağı gereksinimleri ihtiyaç piramidi teorisi ile açıklamıştır. Bu teori beş katmandan oluşmaktadır (Çoban, 2021: 113).

- Fizyolojik: Temel ihtiyaçlar oluşmaktadır. (Nefes alma, yemek, içmek vb.)
- Güvenlik: Bireyin kendine ait güvenli alanı oluşturması. (İyi bir iş, barınma, sağlık vb.)
- Sevgi-ait olma: Sevmek ve sevilme isteğini belirtmektedir. (Arkadaşlık, aile vb.)
- Saygınlık: Başarılı olma ve saygınlık ihtiyacı. (Özsaygı, karşı tarafa ve kişinin kendisine saygı duyulması.)
- Kendini gerçekleştirme: Tüm ihtiyaçlar tamamlandıktan sonra ortaya çıkan son evre. (Önyargılardan arınmak, erdemli, yaratıcı, hakikati kabullenmek vb.)

Maslow'un teorisine göre asgari ücretlinin fizyolojik ihtiyaçlarını giderme konusunda güçlükler çektiği enflasyon oranlarından ve hissedilen enflasyondan anlaşılmaktadır. Gıda fiyatlarında hiperenflasyon söz konusu olmakta ve temel

gereksinimleri karşılamak git gide zorlaşmaktadır. Güvenlik ihtiyacına bakıldığında özellikle birçok asgari ücretlinin kiracı olduğu düşünüldüğünde, 2022 yılında kira fiyatlarının asgari ücret artışına kıyasla iki veya üç katı artması barınma ihtiyacından git gide yoksun kalma olasılığı artacaktır (Çoban, 2021: 113).

Bu senaryo da asgari ücretlinin temel ihtiyaçlarını giderememektedir. Bu durumu açlık ve yoksulluk rakamlarında da ne yazık ki görmekteyiz. TÜRK-İŞ tarafından yapılan araştırmaya göre kasım ayı için belirlenen açlık sınırı 7.785 TL olup, asgari ücretin bunun altında kalmış olması geçinme sıkıntısı içerisinde olduğunu göstermektedir. Dört kişilik bir ailenin harcamaları için belirlenen yoksulluk sınırı da 25.365 TL olarak belirlenmiştir. Dört kişilik bir aile örneğine göre iki kişinin asgari ücretle çalıştığı varsayıldığında yoksulluk sınırının altında ücret ile geçinmek zorundadırlar (TÜRK-İŞ, 2022).

Kadınların işgücü piyasasında hak ettikleri değerleri bulamıyor olmaları da ayrı bir sorun olup, özellikle asgari ücrete en çok kadınlar maruz bırakılmaktadır. Kadınların %60'ı asgari ücret ya da biraz altı-üstü olarak ücret almakta olup, kapitalist sistem tarafından sömürülmektedir (DİSKAR, 2022). Sadece bununla da kalmayıp, kadınlar ayrımcılıklar yüzünden birçok iş alanında tercih edilmemekte veya terfi konusunda erkeklerden geride kalmaktadırlar. Bu durumda sanayi devriminden günümüze geldiğinde de çok büyük değişimler yaşanmıştır diyemeyiz. Kadınların sömürüsü günümüzde de devam etmektedir (Umutlu ve Öztürk, 2020: 299).

Uzun çalışma süreleri de ayrıca bir sorun olup, işçi uzun çalışmalara maruz kalırken bunun hakkını da çoğu zaman alamamaktadır. Fazla mesai ile çalıştırılan işçiler, normal mesai saatlerinden daha çok yorulmakta ve bu fazla çalışma artıkça işçinin tüm çalışma hayatına yansımaktadır. Süreklilik arz eden mesailerde yıpranmalar söz konusu olup, işçinin çalışma hayatının kısalmasına neden olmaktadır. 4857 Sayılı Kanunda belirlendiği gibi haftalık 45 saat çalışmaların üstünde kalan kısımlar fazla mesai olduğundan bu devamlılık arz ederse kişinin çalışma hayatı 30 yıl sürecek ise bu yıpranmalar sonucu işçiler çalışma hayatından tükenmişlik sonucu daha erken çekilmek isteyeceklerdir. Çekilmelerine finansal durumları yetmediği durumda ise verimsiz emek ve gizli işsizlik ortaya çıkacaktır. Bu nedenle mesainin hakkı tükenmişliği giderebilmesi

gerekecektir. Fakat kapitalist sistemde bunun olmadığı bariz görülmektedir (TTB, 2017: 13-14).

Kâr artırmak için işverenlerin birçok çalışanı asgari ücretle çalıştırdıkları için kişilerin geçinmeleri git gide güçleşmektedir. Kâr artırma içgüdüğü işçilik maliyetlerinden çıkarılmaya çalışılmakta ve ortaya işçi azaltma, düşük ücret, kötü çalışma şartları kendini göstermektedir. Veblen'in bahsetmiş olduğu kapitalizmin ahlak sorununun, Türk İşgücü Piyasasındaki yansıması tam da bu şekilde olup, bu sorun kapitalist sistemlerdeki en büyük ahlak sorunlarını oluşturmaktadır.

10. Kriz Teorisi Değerlendirme

Veblen'in öngördüğü gibi kredilerin artması ve finansal araçların yükselmesi sonucu yaşanacak finansal krizler her ekonomin gerçeği niteliğindedir. Şu an ülkemizde de bu durum pandemi nedeniyle çok yüksek seviyelerde de gerçekleşmektedir. Bu dönemde şahıslar ve firmalar bankalara bol miktarda borçlanmıştır. Dönemin olumsuzluklarını gidermek adına devlet kredi çekilmesine teşvik etmiş faizleri belli bir oranda tutup isteyenlerin kredi çekmesini sağlamıştır. Fakat bu kadar fazla kredi çekilmesine her zaman ihtiyaç giderme olarak bakılmamaktadır. Nitekim 2008'de yaşanan finansal krizin de nedeni bu krediler olmuştur. Ödeme gücü olmayan halk özellikle salgın döneminde yaşanan kapanmalar sonucu temel ihtiyaçlarını karşılamak için krediye başvurmuştur. Aldığı kredileri ödeyemediği durumunda ise batık kredi durumu yaşanacak bundan zarar görülecek ve ekonomik göstergeleri de bozacaktır.

Ekonomik kriz tanımına kısaca değinmek gerekirse, şartların kötüleşmesi ve güçlüklerin yaşandığı dönemler olarak belirtmek yerinde olacaktır. Kriz dönemleri ülkelerde birçok olumsuz sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olumsuz durumlar sadece ekonomik yapı üzerinde olmayıp, toplumsal yapıya da bir o kadar zarar vermektedir.

Ekonomik kriz türlerine baktığımızda birçok türünün olduğu görülmektedir. Ekonomik krizlerin sonucunda işgücü piyasası bu krizlerden etkilenmekte ve zarar görmektedir. Finansal veya reel sektör olarak krizi türlerine ayırmak sonucu değiştirmeyeceği için genel değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Bir özet yapmak gerekirse, krizlerin ortaya çıkış nedenleri ülkelerin yönetim şekillerine, gidişatına göre

değişmekte ve farklı şekillerde kendini göstermektedir. Şu an ülkemizin içinde bulunduğu krizin ortaya çıkmasına neden olan salgın hastalıklar olup, yanlış alınan kararlar ile kriz daha da derinleştirilmiştir. Özellikle içinde bulunulan kriz ekonomik kriz türlerinin hepsinden biraz mevcut olup, çok çeşitli bir krizin içerisinde olduğumuzu söylemek yerinde olacaktır (Nur, 2022: 4-13).

Genel olarak ülkelerde işsizlik oranları o ülkenin ekonomik yapısı hakkında bilgileri barındırmaktadır. Ülkenin ekonomik yapısı iyi ise istihdam yaşanacak, değil ise işsizlik kendini gösterecektir.

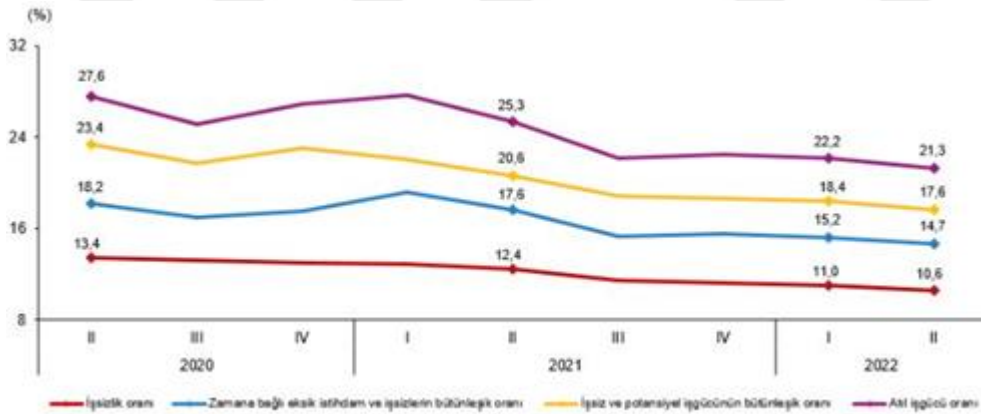
Türkiye’de yaşanan kriz dönemleri; 2000-2001 dönemi, 2008-2009 dönemi, 2018-2022 dönemi olarak literatürde yer almıştır. Bu krizlerin ortaya çıkış nedenlerinden kısaca bahsetmek gerekirse krizlere zemin hazırlayan sorunlar şu şekildedir:

- Dövizin değer kazanması sonucu, TL’nin yaşadığı değer kaybı,
- Cari dengelerin bozulması,
- Enflasyonun artması ve bankalarda para çıkışı piyasadaki ürünlerin aşırı değerlenmesi,
- Batık kredi riskleri,
- Varlık değerlerinin aşırı değerlenmesi,
- Faiz oranlarının yanlış uygulanması,
- Üretimin azalması gibi birçok sorun krizlere alt yapı oluşturmuştur (Nur, 2022: 4-13).

Ayrıca sadece ekonomik krizler ekonomik temeller sonucu yaşanır demek de doğru olmayıp, savaşlar, salgın hastalıklar da ekonomik krizlere neden olmaktadır.

Türkiye’de yaşanan krizlerin sonucu olarak işsizlik artmakta ve beyin göçüne neden olmaktadır. 2000 ve 2001 döneminde işsizlik rakamları %6,5 den %8,4 e çıkmış olup, oluşan kriz ortamından işgücü piyasasının etkilendiği görülmektedir. Yine aynı şekilde 2008 ve 2009 yıllarında yaşanan kriz döneminde de %11 olan işsizlik oranı %13,7 e çıkarak işgücü piyasamızı %2,7 artış ile etkilemekte olduğu ve işsizlik sorununu daha da derinleştirdiği görülmektedir. Bu olumsuz durum 2018 yılında etkisini yavaş yavaş hissettiren krizde de pek farklı olmamıştır. 2018 yılında %11 olan

işsizlik oranı, 2019 yılında %13,7 ye ve 2020 yılında da %13,2 olmuştur. Bu üç yıllık dönemde de işsizlik oranları artmış, fakat 2021 yılında bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum 2022 yılında da devam etmiştir. 2021 yılında %12 ve 2022 yılı ağustos ayı için %9,6 olarak açıklanmıştır. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta kimlerin işsiz sayıldığıdır. Bu konuyu daha önce açıklamıştık ama kısaca yeniden bahsedeceğiz. TÜİK raporlarında bir bireyin işsiz sayılması için belirtilen sürede iş arama kanallarından birine başvuruda bulunmuş olması gerekir. Ayrıca iki hafta içerisinde işbaşı yapacak olanlarla, 15 yaşının üstünde olan kişilerde işsiz olarak sayılmaktadır. İşsizlik oranları bu bahsedilen kriterlerle belirlenerek, hesaplamalar buna göre yapılmaktadır. Bu tanımlamaların dışında kalanların işsiz sayılmadığı açıktır. İşsizliğin artması sonucu birçok birey iş aramaktan vazgeçtiği için bir başvuruda dahi bulunma istekleri olmadığından, bu kanallar üzerinden başvuru yapmaktan vazgeçmişlerdir. Fakat açıklanan şekilde iş aranmadığında sistem kişileri istihdam da etmemiştir. Oranların düştüğü ve işsizliğin azaldığı gibi bir sonuç rakamlara bakıldığında elde edilse bile bu durum gerçeği yansıtmayacaktır.

Grafik 9. Mevsim etkisinden arındırılmış işgücüne ilişkin tanımlayıcı göstergeler, 2020-2022

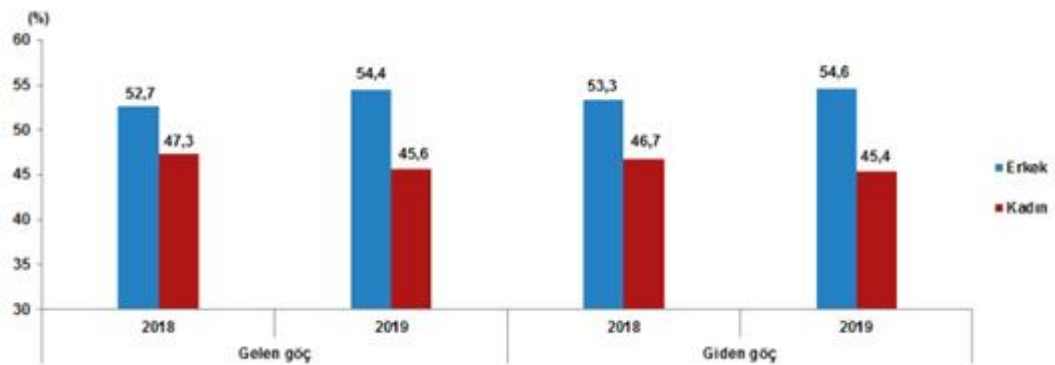
Kaynak: TÜİK

Fakat TÜİK yeni yaptığı açıklamaya göre atıl iş gücünü de işsizlik hesaplama alanına dâhil etmiştir. Atıl işgücü oranı, iş aramaktan vazgeçenlerin, zamana bağlı eksik istihdam da olanların, potansiyel işgücü ve işsizlerin dâhil edildiği bir hesaplama şeklidir. O halde burada varılacak sonuç şudur ki işsizlik oranı azalmış, fakat kişiler de iş aramaktan vazgeçmişlerdir. Grafikte görüleceği gibi atıl işgücü oranı azımsanacak bir

oran değildir. 2020 yılının 2. çeyreğinde %27,6 olan atıl işgücü oranı, 2021 yılının 2. çeyreğinde %25,3 e inmiştir. 2022 yılı 2. çeyrekte ise atıl işgücü oranı %21,3 e inmiştir. Evet, işsizlik oranları düşmüş ama atıl işgücü oranı az değildir, işsizlik oranının iki katı yer yer üç katına yakın olduğu görülmektedir. O halde işsizlik oranları sağlıklı olmayacak ve iş arama kanallarını kullanmayanların işsiz sayılmaması yanlış olacaktır. Çünkü işsiz kalan süreler uzadıkça iş arama eğilimi azalmakta ve bireylerin umudu tükenmektedir (Eğilmez,2022).

İşgücü piyasamızın kriz dönemlerinde beyin göçüne neden olması da ayrı bir konu olup, nitelikli işgücümüzün ülke dışına çıkmasına neden olmaktadır. Bu beyin göçünün nedeni Neoklasik görüşe göre finansal tercihlerden kaynaklanmaktadır. Ülkeler arasındaki ücret farklılıkları bireylerin göç etmelerine neden olmaktadır. Bireylerin diğer ülkelerdeki ücret farklarının kendi ülkelerinden çok fazla olması onları bu göç için motive eden temel nedeni oluşturmaktadır (Bozkaya ve Kum, 2022: 180).

Beyin göçü sorunu son zamanlarda hekimlerin göç etmesi ile daha da duyulur ve görülür bir hal almaya başlamıştır. Bu durumu gittiğimiz hastanelerde gözlemleyebiliriz. Giden hekimlerimizin yerine göçmen hekimlerin istihdam edilmeye başladığına şahit olabiliriz. Tabi ki her hastanede Türk Hekimlerinin yerini göçmenler aldı diyemeyiz ama bu konu göz ardı edilemeyecek durumdadır. Ülkemizdeki bu beyin göçü sadece hekimler üzerine olmayıp, birçok sektörde nitelikli işgücünü kaybetmekteyiz (Çalışkan, 2022).

Grafik 10. Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçün cinsiyete göre dağılımı, 2018-2019

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki grafikte 2018 ve 2019 yılları arasını görmekteyiz. Bu verinin yayınlanma tarihi 2020 Temmuz ayı, bu veriye göre baktığımızda gelen göç kadar giden göç olduğu görülmektedir. TÜİK'in açıklamış olduğu rakamsal veriye göre 2019 yılında bir önceki döneme göre 330.289 bin kişi göç etmiş durumdadır. Bu ülkemiz için iyi bir senaryo olmayıp gelecek için risk oluşturmaktadır. Özellikle bu göç edenler genç nüfustan oluşmaktadır. TÜİK açıklamış olduğu verilere göre en çok göç eden yaş 25-29 aralığıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere, kişiler üniversite eğitimi tamamladıktan sonra yüksek eğitim için veya iş olanakları için göç etme eğilimindedir. Sonuç olarak bakıldığında ülke içindeki nitelikli iş gücünü kaybedip, yerine niteliksiz iş gücü ediniyoruz.

Ekonomik krizlerin sonucu olan işsizliğin bireylere ve topluma bedeli ağır olmaktadır. İşsiz kalınan sürelerin uzaması çalışılan dönemin tasarruflarını eritip, borçlanmalara neden olmaktadır. Bu sürecin bu şekilde ilerlemesi bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığını da bozma eğiliminde olup, aile içerisinde görülen şiddet vakalarının artışı da tetiklemektedir. Şiddet vakalarının artışı işsizlik oranındaki artış ile yakından ilişkilidir. Özellikle uzayan işsizlik dönemlerinde toplumda suç olayları artar ve bu durum toplumun refahının bozulmasına neden olur. Bu yüzden işsizlik bireyi ve toplumu yakından ilgilendirmekte olup, işsizlik oranlarının kontrol altında olması bir gerekliliktir (Mill, 2016: 181).

Veblen'in bahsettiği kriz teorisindeki bir diğer konu da değerli kâğıtların değerinden fazla artmasıdır. Şu an BIST verilerine bakılacak olursa en yüksek seviyelerde olduğu görülecektir. Buna örnek olarak banka hisselerini verebiliriz. Özellikle ağustos ayının sonlarından başlayarak yaklaşık olarak %100 ile %150 kârlar görülmüştür. Fakat sonrasında, sert düşüşler yaşanmıştır. Tabi ki ilk yükseliş seviyesine de inmemiş, ancak düşüşler birçok küçük yatırımcıyı mağdur etmiştir ve spekülâtifler bundan çokça kârlı çıkmıştır. BIST'teki bu durum sadece bankalar özelinde küçük bir örnek olarak verilmiştir. Bu örneğe benzer verilebilecek çokça hisse mevcuttur ve bu hisselerde değer kaybının kazançtan çok daha fazla olduğu zamanlarda görülmüştür. Veblen'in o dönemde ön gördüğünü 2022 yılında çok net görebilmekteyiz (Demir, 2001: 113).

SONUÇ

Geçmişten günümüze bakıldığında; iktisadın her alanda büyük etkisini görürüz. Eski çağlarda iktisat olarak kullanılan kelime günümüz döneminde ekonomi olarak daha çok ifade edilmekte ve günümüzde bu şekilde bahsedilmektedir. Ekonomi öyle bir hal almıştır ki eskiden çok karmaşık bir yapıda ve anlaşılması zor iken bu dönemde birçok kişinin bu konuda az çok bilgisi bulunmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç, her bireyin kendi ekonomik yapısını kurduğu ve bunu genel ekonomik yapıya göre sürdürmeye çalıştığı aşikârdır. Böylesine günlük hayatlarımızın her bölümünde yer bulan ekonomi bir kenara bırakılıp, geçirilecek bir konu değildir.

Bu şekilde varlığı kanıtlanmış bir bilim olan ekonomi üzerine birçok görüş varlığını sürdürmüştür. Bu görüşlerde birçoğu yeterli tanınırlığa sahip iken, Veblen sadece kurumsal iktisat ve gösterişçi tüketimde belli bir tanınmışlık kazanmış olup, diğer görüşleri pek fazla gün yüzüne çıkmamıştır. Fakat Veblen'in özellikle ülkemizde bu alanlarda da çok fazla duyulduğu iddia edilemez. Veblen ve görüşleri hakkında Türkiye'de yeterli kaynak ne yazık ki bulunmamaktadır. Oysaki Veblen yaşadığı dönemim sorunlarını dile getirirken bu sorunların ilerisi için de tehdit oluşturduğunu söylemiş ve uyarılarda bulunmuştur. Çünkü Veblen gözlem ve analiz yeteneği sayesinde yaşadığı dönemi iyi analiz etmiş ve dönemin sosyal ve ekonomik sorunlarını görmüştür. Bu sorunlar hakkında görüşlerini bildirmiş ve uyarılarda bulunmuştur. Fakat uyarılar yeterli gelmemiş olacak ki şu anda da gösterişçi tüketimin veya aylak sınıfın hala aramızda yaşamını sürdürdüğü düşünülmektedir. Bu durumu Veblen'in üçüncü bölümde bahsettiğimiz tüm teorilerinde görmemiz mümkündür.

Veblen'in böylesine değerli sosyal ve ekonomik görüşlerine yer verdiğimiz çalışmamızda varılan sonuç şudur. 20.yy. dan günümüze bakıldığında bu teoriler hala varlığını sürdürmekte olup, çok değişen bir durum söz konusu değildir. Aylak sınıf değişim göstermiş ama yine varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Gösterişçi tüketim her geçen gün artış gösteren, tasarruftan uzak harcama eğiliminde, iş adamları yine sınırsız kâr odaklı işlerine devam etmektedirler. Mesela iş adamlarının kâr içgüdüğü değişmiş olsaydı işgücü piyasasında kayıt dışılığın olmaması gerekirdi. Kriz teorisi için de durum benzerdir ve şiddeti her geçen gün artarak devam etmektedir. Krizin derinleşmesi işgücü piyasasını etkilemekte ve işsizliğin artmasına neden olup, bireylerin geçim sıkıntısı,

gelecek kaygılarına neden olmaktadır. İşsizliğin artması sonucu toplumun geneli bundan etkilenmekte ve refah seviyesi bozulmaktadır. Sonuç olarak Veblen'in bahsettiği her görüşü dönemimizin de birer sorunudur. Bu sorunlar başlı başına işgücü piyasasını etkilemekte ve olumsuz sonuçlar ortaya koymaktadır. İşte bu yüzden Veblen özellikle bu sorunlarda iktisatçıları eleştirmiş ve eleştirmesinin temelini de insani davranışların hepsi için bir standart olduğunun düşünülmesi ve genel kabul edilmesini yanlış bulmuş ve bu şekilde olmaması gerektiğini savunmuştur. Çünkü insan davranışları o kadar karmaşıktır ki, iktisadi sonuçlara varılırken bu şekilde yapılan çalışmaların da bireyleri sabit olarak değerlendirmesi oldukça yanlıştır ve hatalı sonuçlar elde edilmiş olacaktır. Veblen bu yanlışa düşmemiş ve diğer iktisatçılar gibi bireyin davranışlarını yok saymamıştır. Kendi dönemin de yeteri kadar kıymet görmemiş olan Veblen, günümüzde teorileri daha kıymetli olup, daha çok değeri hak etmektedir. İktisadi olayların bireyin düşünceleri, eylemleri ile bir bütün olduğunu bizlere teorilerinde göstermiş ve büyük resim olan iktisatta bu küçük detayların bütünü oluşturduğunu yinelemiştir. İşte bu nedenle günümüzde düşünceleri çok kıymetli olup, daha çok incelenmesi gerekmektedir.

Çalışmada Veblen'in iktisadi ve iktisadi hayatı etkileyen sosyal görüşlerine yer verilmiştir. Veblen, iktisat bilimine oldukça katkıda bulunan bir iktisatçı ve sosyologdur. Onun bu kıymetli görüşlerinin Türkiye'de de daha çok bilinmesi ve görüşlerinin, farklı konular üzerinde yeniden değerlendirilmesi bizlere farklı bakış açıları ve faydalar sağlayacaktır. Bu nedenle Veblen daha fazla incelenmeli ve tartışılmalıdır. Ona hak ettiği değeri, geç olmuş olsa da görüşleri üzerine çalışmalar yaparak verebileceğimizi öngörmekteyiz. Fakat bizler bu defa onun eleştirdiği iktisatçılardan olmayalım ve bireyi bir veri olarak görmeyip, davranışlarını stabil kabul etmeyelim ve bireyin davranışlarının ekonomik hayatı nasıl etkilediğine dikkat edip, bu şekilde sonuçlara varmayı hedefleyelim. Çünkü Veblen'in beklediği tam olarak budur. Onun teorilerinin öznelere işgücü piyasasını yakından etkileyen aktörleridir. Bu aktörler bazen kâr peşinde koşan iş adamı, yer yer işgücüne dâhil olmayan aylak sınıf ya da işgücünde tam rol alan üreten teknisyenler ve mühendisler olarak işgücü piyasasının gidişatına yön verecek kişilerdir. Bu aktörler işgücü piyasasına yön verip, piyasa için olmazsa olmazlardır. İşgücü piyasasında bahsettiğimiz aktörler çıkarıldığında, sistem

eksik kalacak ve gerektiği gibi işlemeyecektir. Fakat Türkiye’deki işgücü piyasasının doğal akışında işlediğinden bahsetmek pek mümkün değildir. Kapitalist sistem doğası, işgücü piyasasının olması gerektiği gibi işlemediğini her noktada görebiliriz. Bir örnek vermek gerekirse; Kapitalist sistemi demir çark olarak düşündüğümüzde, bu çarkın sağlıklı bir şekilde uzun süre dönmesi için yağlanmaya ihtiyacı vardır. Buradaki yağ maddi değeri simgelemektedir. Fakat fazla kâr etme içgüdüsünden dolayı çarkın ihtiyacı olan yağı daha az vererek kendilerine ayırmak istemeleri çarkın genel akışını bozmakta ve büyük resme baktığımızda sistemin genelini telafisi çok güç olduğu durumlara getirmektedir. İş bu yüzden işgücü piyasasının tüm aktörleri bu çarkın dışında düşünülemez. Hepsi çarkın bir parçası olup, ayrı çalışmaları beklenemez. Veblen’in de bahsettiği gibi üretmeyen birey aylaktır, aylak olan birey ise faydasızdır. Faydanın sağlayabilmesi için içgüdülere yenilmeyip, sistemin dönmesi sağlanmalıdır. Üretmeden tüketmek hiçbir topluma ekonomik büyüme veya kalkınma getirmeyecektir. Üretmenin diğer önemli bir unsuru da düzgün çalışma koşullarıdır.

KAYNAKÇA

- ADAÇAY, F.R. (2012) “Modern İktisadi Düşüncenin Doğuşu: Merkantilizm ve Fizyokrazi “Ed.: Burhan Erdem, Hasan İslatince, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, 1.bs., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss.41-46.
- AKA, K. (2019) **Türkiye’de Tasarrufun Belirleyicileri ve Finansal Sistem İlişkisi: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama**, İstanbul, Der Yayınları.
- AKCAN, A, T. (2018) “Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeli Sığınmacıların Yeri ve Etkileri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, ss.63-70.
- AKTAN, C.C. (1995) “Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, ss.4-5.
- AKYILDIZ, Y. (2019) “İşsizlik ve İŞKUR’un Aktif İstihdam Politikaları” **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 71, ss.97.
- AKYÜZ, Y. (1980) **Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ALMEIDA, F. (2016) “Society and brain: A complementary approach to Thorstein Veblen’s conspicuous consumer based on Tibor Scitovsky’s neuropsychology” **Nova Economia Magazine**, Vol.26 No.2 pp.348.
- ATAMAN, B, C. (1999) **İşgücü Piyasasında Kurumsallaşma Avrupa Birliği Modeli ve Türkiye**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- AYDEMİR, C.; H.H. GÜNEŞ (2006) “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 15, ss. 136-137.
- BANTA, M. (y.k) Thorstein Veblen The Theory of The Leisure Class, **Oxford University press**, pp.36-37.
- BAŞKÖY, H.; Y. KILIÇASLAN (2015) “Esnek İşgücü Piyasası Politikalarının Ücret ve Kâr Üzerine Etkisi: Bir Karşılaştırmalı Ülke Analizi” **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt 3 Sayı 54, ss.1519-1520.
- BAYSAL KAR, B. (2020) ”Thorstein Veblen Düşüncesinde Kapitalizmin Ahlaki Sorunları” **İş Ahlakı Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss.103-115.
- BEKTAŞ, Ç. (2015) “İşletmelerde İş Ahlakı”, **Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, ss.328-330.
- BELET, N. H. (2019) “Sendikal Bakış Açısıyla Sendikalı Kadın Çalışanların Kadın ve İşyeri Bağlamında Sorun Alanları”, **İş ve Hayat Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, ss.39-40.
- BİLGİN, Y. (2014) **Makro İktisat**, 3 bs., İstanbul, İkinci Sayfa Yayınevi.

- BOZKAYA, Ş.; H. KUM. (2022) “Neoklasik Makro Göç Kuramı Çerçevesinde Uluslararası Göç: En Çok Göç Alan Ülkeler Üzerine Bir Analiz” **International Journal of Social Inquiry**, Cilt 15, Sayı 1, ss.180.
- BULTON, J. (2010) “Why is Economics Not an Evolutionary Science?”, E: CO Press, Vol.12, No.2, pp.41.
- CAMİS, C.; HODGSON, G, M. (2011) Essential Writings of Thorstein Veblen, **Routledge Taylor & Francis Group**, New York.
- CAMPBELL, C. (1995) “Conspicuous Confusion? A Critique of Veblen's Theory of Conspicuous Consumption”, **Sociological Theory broadcasts**, Vol.13, No.1, pp.38-39.
- CEMALCILAR, A. (2021) **Ekonomi 1-2**, Ankara, MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ÇAKIR, Y. (2022) **Z Kuşağı, Ofise Dönmek Yerine İstifa Etmeyi Tercih Ediyor “Çevrimiçi”** <https://www.webtekno.com/z-kusagi-ofise-donmek- yerine-istifa-etmeyi-tercih-ediyor-h123136.html> Erişim Tarihi 20/12/2022
- ÇALIŞKAN, N. (2022) **Türkiye’de Bilim Yapmak (1): Beyin göçü krizi | “2022’de 2 binin üzerinde hekim ülkeyi terk edebilir” “Çevrimiçi”** <https://medyascope.tv/2022/05/31/turkiyede-bilim-yapmak-1-beyin-gocu-krizi-2022de-2-binin-uzerinde-hekim-ulkeyi-terk-edebilir/> Erişim Tarihi 15/12/2022
- ÇELİK, A. (2022) “Asgari Ücret Tuzağı” **Mülkiye Dergisi**, Cilt 46, Sayı 1, ss.302.
- ÇİÇEK, Z. (2022) “Gösterişçi Tüketim Davranışı Ekseninde Yeni Orta Sınıfların Tüketim Pratikleri” **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 12, ss.1353-1354.
- ÇİFTÇİ, E. (2022) **İş kazaları mı, iş cinayetleri mi? “Çevrimiçi”** <https://www.indyturk.com/node/355836/haber/i%CC%87%C5%9F-kazalar%C4%B1-m%C4%B1-i%C5%9F-cinayetleri-mi> Erişim Tarihi 24.12.2022
- ÇOBAN, S. G. (2021) “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler” **Avrupa Dergisi**, Cilt 6 Sayı 1, ss.113.
- ÇSGB (2013) **10.Çalışma Meclisi “Çevrimiçi”** https://www.cs.gb.gov.tr/media/1314/10calisma_meclisi.pdf Erişim Tarihi 24/12/2022.
- ÇSGB (2014) **İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) “Çevrimiçi”** <https://www.cs.gb.gov.tr/media/1327/i%C5%9Fyerlerinde-psikolojik-taciz-mobbing-bilgilendirme-rehberi-2014.pdf> Erişim Tarihi 18/12/2022.

ÇSGB, (2022) **2023 Yılı Bütçe** <https://www.csgeb.gov.tr/dhdb/haberler/calisma-ve-sosyal-guvenlik-bakanligi-ve-bagli-kurumlarin-2023-yili-butceleri-genel-kurulda-kabul-edildi/> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi 26/12/2022.

ÇSGB, (2020) **Çalışma Hayatı İstatistikleri** https://www.csgeb.gov.tr/media/87376/calisma_hayati_2020.pdf “Çevrimiçi” Erişim Tarihi 19/02/2023

DAVANZATİ, G, F. (2007)” A Veblenian Monetary Theory Of Production, Consumption And Waste “, **University of Salento Conference**, ss.4.

DEMİR, Ö. (1996) **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, 1.bs, Ankara, Vadi Yayınları

DEMİR, Y. (2001) “Hisse Senedi Fiyatını Etkileyen İşletme Düzeyindeki Faktörler ve Mali Sektör Üzerine İMKB’de Bir Uygulama” **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, ss.113-114.

DEMİRCİ, R. (1996) **Ekonominin Temelleri**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

DİSKAR (2022) **Araştırma Raporu “Çevrimiçi”** <https://arastirma.disk.org.tr/?p=9088> Erişim Tarihi 10/12/2022.

DİSKAR (2022) **Asgari Ücret Raporu “Çevrimiçi”** <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2022/12/DiSK-AR-2023-Asgari-Ucret-Rapor-FINAL.pdf> Erişim Tarihi 11.12.2022

DİSKAR (2022) **İşsizlik ve İstihdam Görünümü “Çevrimiçi”** <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2022/12/ISSIZLIK-VE-ISTIHDAMIN-GORUNUMU-ARALIK-2022.pdf> Erişim Tarihi 24/12/2022

DİSKAR (2022) **Sendikalaşma Araştırması “Çevrimiçi”** <https://disk.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/Sendikalaşma-Arastirmasi.pdf> Erişim Tarihi 27.12.2022

DOĞAN, E. M. (2012) “İktisat Bilimi ve Temel Kavramları”, **İktisada Giriş**, Ed.: Ebül Muhsin Doğan, bs., yk, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, ss.13-14.

DUMAN, D.; B. BAYBURT (2018)” Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış Ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü”, **Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları**, Cilt 1, Sayı 16, ss.946-947.

DURMAZ, Ş. (2016) “İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller” **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, ss.39-41.

EĞİLMEZ, M. (2014) **Örneklerle Kolay Ekonomi**, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.

- EĞİLMEZ, M. (2018) **Proleterya, Prekarya ve Ötesi “Çevrimiçi”** <https://www.mahfiegilmez.com/2018/01/proleterya-prekarya-ve-otesi.html> Erişim Tarihi 31/12/2022.
- EĞİLMEZ, M. (2020) **Ekonominin Temelleri**, 4.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- EĞİLMEZ, M. (2022) <https://www.mahfiegilmez.com/2022/08/yuksek-enflasyonlu-buyume.html> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi 31/12/2022.
- EĞİLMEZ, M. (2022) **İşsizlik Oranı Gerçekten Düşüyor mu?**, “Çevrimiçi” <https://www.mahfiegilmez.com/2022/09/issizlik-oran-gerçekten-dusuyor-mu.html>
- ELMAS, T. (2018) “Çevrimiçi” **Türkiye’de Vurgunculuğun Kısa Tarihi** <https://www.gzt.com/jurnal/turkiyede-vurgunculugun-kisa-tarihi-stokculuk-3465149> Erişim Tarihi 31/12/2022.
- ENVER, G. (2020) “Orta Çağ Toplamlarının İktisadi Uygulamaları İle İktisadi Düşüncelerinin Özellikleri: Orta Çağ’da İslam ve Batı Medeniyeti Karşılaştırması”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt 31, sayı 1, ss.76-83.
- ERDEM, M, B. (2012) “İktisadi Düşünceler Tarihine Giriş” Ed: M.Burhan Erdem, Hasan İslatince, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 4-8.
- ERDEM, M, B. (2018) “İktisadi Düşünceler Tarihine Giriş” Ed: M.Burhan Erdem, Hasan İslatince, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 7-8.
- ERGİL, D. (1978) “Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar”, Ankara Üniversitesi Dergisi, Cilt 33, Sayı 3, ss.100-101.
- EROL, S, L. (2013) ”Gençlere Yönelik Aktif İstihdam Politikaları: Japonya, Kore, Çin ve Türkiye Örnekleri” **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt 24, Sayı 6, ss.18-21.
- ERTEK, T. (2009) **Temel Ekonomi**, 3.bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- FİDAN, H.; S. GENÇ (2013) ”Kayıtdışı İstihdam ve Kayıtdışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Türkiye Özel Sektör Örneği” **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, ss.140-141.
- GALBRAITH, J. K. (1987) **İktisat Tarihi**, Çeviren: Müfit Günay, 2.bs, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- GERMİR, N. (2012) **Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği**, Ankara, Adalet Yayınevi.
- GİB (2022) **Düzensiz Göç “Çevrimiçi”** <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> Erişim Tarihi 21/08/2022

- GİRDNER, E. (2015) “Thorstein Veblen and the Theory of Business Enterprise” ss.2
- GUERRIEN, B. (1989) **Neo-Klasik İktisat**, Çeviren: Ertuğrul Tokdemir, 1.bs., İstanbul, İletişim Yayınları.
- GÜLER, M.A. (2015) “Modern Kölelik ve Modern Köleliğin Görünümleri” **İş ve Hayat Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, ss.28-30.
- GÜMÜŞ, N, G. (29 Nisan 2022) ”Dünyanın Ayçiçeği Krizi Ne Zaman Biter”, Hürriyet.
- GÜNAYDIN, İ.; B.YILDIZ (2016) “Aktif İstihdam Politikalarının Etkililiği” **Gümüşhane Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt 7, Sayı 17, ss.267-268.
- GÜNDOĞAN, N. (2013) “Çalışma Ekonomisine Giriş ve Temel Kavramlar”, **Çalışma Ekonomisi**, Ed.: Naci Gündoğan, Kemal Biçerli, Ankara, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, ss 8.
- GÜNDOĞAN, N. (2019) “Çalışma Ekonomisinin Genel Kavramları”, **Çalışma Ekonomisi**, Ed. Naci Gündoğan, Mustafa Kemal Biçerli, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss.9.
- GÜNEY, A. (2009) “İşsizlik, Nedenleri, sonuçları ve Mücadele Yöntemleri” **Kamu-İş Dergisi**, Cilt 10, Sayı 4, ss.139.
- GÜRKAN, C.(2020)” Veblen, Braudel ve Foucault ile Neoliberal İktidara Karşı Yeni Bir Teknoloji ve Maddi Kültür Perspektifine Doğru” Ankara Üniversitesi Yayınları, Sayı 12, ss 173-174.
- GÜRLER, G. (2016) “Mülk Sahipliğinin Başlangıcı”, **Sosyoloji Dergisi**, Sayı 33, ss.114-118
- HALDUN, İ. (2013) **Mukaddime**, Çeviren: Arslan Tekin, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- HALL, T.; A.HESS (2015) “Veblen, Thorstein (1857-1929)”, University Of Central Florida
- HANÇERLİOĞLU, O. (1993) **Ekonomi Sözlüğü**, 5.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi
- HARVEY, D. (2008) **Sermayenin Sınırları**, Çeviren: Utku Balaban, 1.bs., Ankara, Tan Kitabevi.
- HUEBSCH, B.W. (1914) **The Instinct Of Workmanship**, New York, Macmillan Company.
- ILO (2021) “Çevrimiçi” https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_793082/lang--tr/index.htm Erişim Tarihi 19/12/2022

- ILO (2022) “Çevrimiçi” https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_855428/lang--tr/index.htm Erişim 21/12/2022
- ISHIDA, N. (2020) ”Thorstein Veblen on Economic Man: Toward a New Method Issue of Describing Human Nature, Society, and History” **Nihon University** ss.11
- ISLAHİ, A. A. (2017) **Müslümanların İktisadi Düşünce ve Analize Katkıları**, 1.bs., İstanbul, İktisat Yayınları.
- İŞİĞİÇOK, Ö. (2018) “Sosyal Politika”, **Temel Sosyal Politika Sorunları**, Ed: Aysen Tokol, Yusuf Alper, 9.bs., Bursa, Dora Yayıncılık, ss.126-127.
- İÇLİ, G. (2001) “Eğitim, İstihdam ve Teknoloji” **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 9, ss.67.
- İSİĞ (2022) **2021 yılında en az 2170 işçi iş cinayetlerinde hayatını kaybetti...** “Çevrimiçi” <https://www.isigmeclisi.org/20722-2021-yilinda-en-az-2170-isci-is-cinayetlerinde-hayatini-kaybetti> Erişim Tarihi 25/12/2022
- İŞKUR (t.y.) **Engelli İstihdamı** “Çevrimiçi” <https://www.iskur.gov.tr/isveren/engelli-istihdami/> Erişim Tarihi 17/12/2022.
- İŞKUR (t.y.) **İş Kaybı Tazminatı** “Çevrimiçi” <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/is-kaybi-tazminati/> Erişim 13/11/2022.
- KARLIDAĞ, Ö.; Ö. CEYLAN, İ. GÜNSEL (2012) “Çalışma Yaşamında Esnekliğe Duyulan İhtiyaç Uygulamalı Bir Çalışma” **Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, ss.452-453.
- KAYGUSUZÖĞLU, M. (2010) “Kıdem Tazminatı Karşılığı Uygulamasının Muhasebe Standardı (IAS-TMS 19) Kapsamında Değerlendirilmesi” **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı 47, ss.175-176.
- KAYIKÇI, F.; M. KESKİN (2022) “Kurumsal İktisadın İktisadi Düşünceye Katkıları”, **Yıldız Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss.54-55.
- KAYMAZ, V.; EREN, E. (2018) “Modern Zamanlar ve Veblen”, **Yıldız Teknik Üniversitesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss.208.
- KAZGAN, G. (2006) **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 1.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- KEPENEK, Y.; N. YENTÜRK. (2001) **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- KEYDER, N. (2022) Türkiye’nin Kriz Deneyimleri 1994, 2000-2001, 2008-2009 ve 2018-2022 Krizleri” **İktisat ve Toplum Dergisi**, Sayı 141, ss.3-14.

- KILIÇASLAN, Y. (2012) “Temel Kavramlar ve Tüketici Davranışı “Ed.: Yılmaz Kılıçaslan, Ethem Esen, **İktisada Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 8-9.
- KILIÇASLAN, Y. (2014) “Temel Kavramlar ve Tüketici Davranışı”, **İktisada Giriş**, Ed. Yılmaz Kılıçaslan, Ethem Esen, 3.bs., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss.10.
- KIRMIZIALTIN, E. (2017) **Thorstein Bunde Veblen Seçilmiş Makaleler**,1.bs, Ankara, Heretik yayınları, pp.34-40.
- KIRMIZIALTIN, E. (2020) **Thorstein Bunde Veblen Bolşevizm Üzerine Metinler**, 1.bs, Heretik Yayınları, Ankara.
- KOCABAŞ, F.; V. CANBEY ÖZGÜLER (2019) ”Pasif İşgücü Piyasası Politikalar: İşsizlik Ödeneği ve İşsizlik Yardımı Uygulamaları” **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt 11, Sayı 28, ss. 276-280.
- KOÇ, M.; İ. GÖRÜCÜ. (2011) “4857 Sayılı İş Kanunu’na Göre Kısmi Çalışma Uygulaması ve Sonuçları”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı 1, ss.163-164.
- KOÇ, Y. (2021) Polisin Koruduğu İşçiler “Çevrimiçi” <https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1612984151b.pdf> Erişim Tarihi 01/01/2023
- KOLOĞLUGİL, S. (2019) “Freelance Çalışma, Start-Up Girişimcilik Ve İşin Geleceği: Kurumsalcı Bir Yaklaşım”, **Işık Üniversitesi Yıldız Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, ss.243-245.
- KORKMAZ, O.; E. ERDOĞAN, (2014) “İş Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi” **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 14, Sayı 4, ss.543-545.
- KOSGEB (2017) **Nitelikli Eleman İstihdam Desteği Nedir?** “Çevrimiçi” <https://itb.org.tr/img/userfiles/files/3.pdf> Erişim Tarihi 08/12/2022.
- KÜÇÜKKALAY, A. M. (2019) **İktisadi Düşünceler Tarihi**, 5.bd., İstanbul, İnkılap kitabevi.
- LATSİS, J. (y.k) “Machine Discipline and Technological Change: Rediscovering Veblen’s Evolutionary Theory”, **Oxford University**, pp.3.
- LİLA, N. (2020) “Neo-klasik İktisat Teorisi” **Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss.243-244.
- LOSSİN, R. H. (2020) “The Point of Destruction: Sabotage, Speech, and Progressive-Era Politics, **Columbia University**, ss.168
- LUCA, F. (2016)” Veblen’s Economic Theory and his critics”, **Cattedra History Of Economic Thought**, ss.23

- MARQUEZ, G.E. (2017) “Instinct, Habits, Workmanship, Idle Curiosity and Technological Progress: Prerequisite of Innovation, *Economicas*” CUC, Vol.38, No.2 pp.113.
- MCHUGH, F.P. (1992) **İş Ahlakı**, 1 Bs. İstanbul, Detay Basım.
- MILL, A. (2016) **Ekonomi 101**, İstanbul, Say Yayınları.
- MITCHELL, R.E.(2001) “Thorstein Veblen Pioneer in Environmental Sociology”, **Sage Publications**, vol.14,No.4, pp.393.
- MUMCU, N. (1988) **Mikroekonomik Analize Giriş**, bs.yk , İstanbul Filiz Kitabevi
- OECD, (2022) **Incidence of FTPT employment-common definition** “Çevrimiçi” https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=FTPTE_I# Erişim Tarihi 03/01/2022.
- OKTAY, M. (2018) **Modern İktisadi Düşüncenin Teolojik Arka Planı**, 1.bs, İstanbul, Mavi Ofset Yayınları.
- ÖCAL, T. (2013) **Makro İktisat**, 3.bs, İstanbul, Kayahan Matbaacılık.
- ÖKTE, K, S. (2008) “Antik Çağda İktisadi Düşünce” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 24, ss.39-40.
- ÖZÇELİK, E.; E. ÖZVEREN (2015) “Kurumsal İktisat’ın Dünü, Bugünü, Yarını”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 26, Sayı 96, ss-25-29.
- ÖZDİL, S. (2019) “ABD İşgücü Piyasasında Ücretler ve Göç İlişkisi: Neoklasik Göç Teorisi” **Ekonomik Politika & Finans Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss.267.
- ÖZELMAS, E. (1971) **İktisat**, Cilt 1, İstanbul, İskender Matbaası.
- ÖZKAPLAN, N. (1999) “İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması” **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 10, Sayı 32, ss.65-69.
- ÖZKAPLAN, N. (1999) “İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 10, Sayı 32, ss.75.
- PAZARLIOĞLU, M. V.; TURGUTLU (2007) “Gelir, İşsizlik Ve Suç: Türkiye Üzerine Bir İnceleme” **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt 44, Sayı 513, ss.64.
- PEKİN, T. (2008) **Ekonomiye Giriş**,5.bs, İzmir, Zeus kitabevi.
- PERELMAN, M. (2015) “Thorstein Veblen: Bir Amerikan İktisat Perspektifi”, Thorstein Veblen Kullanım Kılavuzu, Der.: Ahmet Öncü, İstanbul, Habitus Yayıncılık, ss.41-42.

- PINAR, A. (2015) **Maliye Politikası** 8.bs, Ankara, Turhan Kitabevi.
- POLAT, A. (08 Haziran 2021)” Dünya Gıda Güvenliği Günü'nde Türkiye'nin tarımda dışa bağımlılığına dikkat çekildi”, Cumhuriyet.
- RAMAZOTTI, P. (2014) “Veblen, economic policy and the present crisis.”, **Universita degli Studi di Macerata**, pp.2
- SAR, E. (2021) “Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı ve Türkiye’de Yansımaları”, Safran **Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi** Cilt 4, Sayı 20 ss.22-24.
- SCOTT, D. (2017) “Why Veblen Matters: The Role of Status Seeking in Contemporary Leisure”,**Texas A&M University**, pp.4
- SKOUSEN, M. (2007) **İktisadi Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası**, 4.bs., Ankara, Adres Yayınları.
- STABILE, D.R. (2022) Veblen and the Political Economy of the Engineer, **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 45, No.1, pp. 44
- STB (2022) **Ar-Ge Merkezleri İstatistikleri** “Çevrimiçi” <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler> Erişim Tarihi 17/12/2022
- SUNAR, L. (2010) “Türkiye’de İş Ahlakı Çalışmaları: Mevcut Durum ve Yöntemlimler”, **İş Ahlakı Dergisi İGİAD**, Cilt 3, Sayı 5, ss.43-45.
- SUNAR, L.; E. YAĞMURLU (2022) **İş Ahlakı Sözlüğü**,1.bs, İstanbul, İGİAD Yayınları.
- SWEETLAND, D.P.(1965) Thorstein Veblen: His Life, Influences, Ideas, And Impact, Kansas State University.
- ŞİMŞEK, S.; K. AYDIN (2000) **İktisat Bilimine Giriş** 2.bs Adapazarı, Değişim Yayınları.
- TAKAY, B.A.;AYDIN,D.G.(2013) “Kapitalizmin Şövalyeleri ve Sanayi Kaptanları Üzerine”, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 31, Sayı 2, ss.158.
- TCMB (2018) **İhracat Genelgesi** “Çevrimiçi” <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e90670f7-fc2e-453c-acd3-88098334b484/%C4%B0hracat+Genelgesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e90670f7-fc2e> Erişim Tarihi 18/12/2022.
- TEKELİ, S. (2013) “Emek Piyasası İle İlgili Temel Kavramların Tanımları”, **İstihdam ve İşsizlik**, Ed. Kemal Biçerli, Canbey Özgüler, 1.bs, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss.10.
- TODOROVA, Z. (2015) ”A Veblenian Articulation of the Monetary Theory of Production”, **Post Keynesian Economics Study Group**, pp.4.

- TOKOL, A.; Y. ALPER (ed). (2018) **Sosyal Politika**, 9bs., Bursa, Dora Yayıncılık.
- TOMANBAY, M. (2019) “İktisadi Düşüncenin Gelişimi ve İktisat Okulları “, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 15, ss.35.
- TUNA, H. (2002) **Mikro İktisat**, 1bs. Bursa, Aktüel Kitabevi.
- TUNÇCAN ONGAN, N. (2004) “Esneklik Yaklaşımının İstihdam Hacmi Açısından Değerlendirilmesi” **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt 3 Sayı 3, ss. 127-129.
- TURAN, Z.; A. NAKİPBOĞLU, Ş. BOZKAYA (2015) ”Öğretileleriyle T.B. Veblen” **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, ss.176-177.
- TÜİK, (2021) **İşgücü İstatistikleri** “Çevrimiçi” <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108> Erişim Tarihi 10.11.2021
- TÜİK, (2022) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Eylul-2022-45655> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi 01/01/2023
- TÜİK, (2022) **İstatistiklerle Kadın** “Çevrimiçi” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635> Erişim Tarihi 23/12/2022
- TÜİK, (2022) **İşgücü İstatistikleri** “Çevrimiçi” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-II.-Ceyrek:-Nisan-Haziran-2022-45550> Erişim Tarihi 30.12.2022
- TÜRK-İŞ (2022) **Kasım 2022 Açlık ve Yoksulluk Sınırı** “Çevrimiçi” <https://www.turkis.org.tr/kasim-2022-aclik-ve-yoksulluk-siniri/> Erişim Tarihi 17.12.2022
- Türkiye İktisat Kongresi’ni Açış Söylevi İzmir (t.y.), “Çevrimiçi” <https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-iktisat-kongresini-acis-soylevi-izmir> Erişim Tarihi 31/12/2022
- Türkiye Tabipler Odası (2017) **Meslek Sağlığı ve Güvenlik** “Çevrimiçi” <https://www.tb.org.tr/msg/images/files/dergi/66/66.pdf> Erişim Tarihi 17/12/2022
- UMUTLU, S.; M. ÖZTÜRK. (2020) “İş Yaşamında Kadın Ve Karşılaştığı Sorunlar” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 3, ss.299.
- ÜNSAL, E.M. (2014) **Mikro İktisat**, 10 bs., Ankara, Big Bang Yayınları.
- VARUL, M.Z. (2016) “Waste, Industry and Romantic Leisure”, **European Journal of Social Theory**, Vol.9, No.1, pp.106.

- VEBLE, T. (2001) **Aylak Sınıfın Teorisi**, Çeviren: Zeynep Gültekin, Cumhuriyet, 1.bs, İstanbul, Babil Yayınları.
- VEBLEN, T. (1898) “The Beginnings of Ownership”, **American Journal of Sociology**, Vol.4, No. 3, pp.364.
- VEBLEN, T. (1898)” The Instinct Of Workmanship And The Irksomeness Of Labor” **American Journal Of Sociology**, Vol.4, No.2, pp.188.
- VEBLEN, T. (1904) **The Theory Of Business Enterprise**, ss.172-173.
- VEBLEN, T. (1921) The Engineers and the Price System, **Batoche Books**.
- VEBLEN, T.(2011) **Mühendisler ve Fiyat Sistemi**, Çeviren: Barış Özçorlu, 1.bs, Ankara ,Mattek Matbaa.
- VEBLEN, T.B. (1898) “Why is Economics Not an Evolutionary Science?”, **Oxford University Press**, Vol.12, No.4, pp.393-394.
- WALLER, W.; REZENDE, F. (2015)” Ticari Girişim ve Finansal Kriz”, Thorstein **Veblen Kullanım Kılavuzu**, Der.: Ahmet Öncü, İstanbul, Habitus Yayıncılık, ss.103-105.
- WEBER, C.M. (2011) “The Thinning of Veblen’s “Conspicuous Consumption” in the Modern Language of Economics” pp.5-8.
- Works by Veblen Supplementary Bibliography (2018), “Çevrimiçi” <https://www.encyclopedia.com/people/social-sciences-and-law/economics-biographies/thorstein-veblen>, Erişim Tarihi 12/11/2022
- YALTA, Y.; T. YALTA (2021) **Modern Mikroekonomiye Giriş**, bs.4., Ankara, Adres Yayınları.
- YANICI ERDAL, İ. Ö. (2019) “Türkiye’ De Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları” **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, ss.240-244.
- YANICI ERDAL, İ.Ö. (2019) “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, Cilt 8, ss.240-245.
- YILDIRIM, E. (2007) “İbn-i Haldun’un İktisadi ve Mali Düşünceleri” **Vergi Denetmenleri Derneği Raporu**, Ankara.
- YILDIZ, K. (2014) ” İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı Ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 45, ss.4-5.

YILDIZ, K. (2018) “İşsizlik Sigortası Fonu Kaynaklı Pasif İşgücü Politikalarının Gelişimi: Teorik Bir İnceleme”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss.45-46.

YILMAZ, K. (2012) **İktisada Giriş**, 7.bs, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara.

ZEYTİNOĞLU, E. (1985) **Ekonomik Sistemler**, 1.bs., İstanbul, Fatih Yayınevi.

ZİNCİRLİOĞLU, C. (2021) “İş Hukukunda Esneklik ve Meslek Edinilmiş Geçici İş İlişkisi” **Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. Dergisi**, Sayı 40, ss.274.

